

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

*читай,
аналізуй,
спостерігай,
опановуй,
підкорюй,
імпровізуй,
самовдосконалюйся !*

науково-виробничий журнал

№ 4 (20), 2015

**ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ
РЕФОРМ**
№ 4 (20) 2015
НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ
ЗАСНОВАНО У 2010 РОЦІ

Засновник Східноукраїнський
національний університет імені
Володимира Даля

Журнал зареєстровано в Міністерстві
юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 19842-642 ПР
від 19.03.2013 р.

ISSN 2221-8440

**TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC
REFORMS**
№ 4 (20) 2015
THE SCIENTIFIC AND PRODUCTION
JOURNAL
WAS FOUNDED IN 2010

Founder Volodymyr Dahl East Ukrainian
National University

Registered by
the Ministry of Justice of Ukraine

Registration Certificate
КВ № 19842-642 ПР
dated 19.03.2013

ISSN 2221-8440

**Журнал внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть
публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора та кандидата наук (економічні науки).**

**Постанова президії ВАК України від 31 травня 2011 р. № 1-05/5
Бюлетень ВАК № 7, 2011 р.**

**Журнал індексується міжнародними наукометричними базами :
Ulrich's Periodicals Directory (Нью-Йорк, США), *Research Bible* (Токіо, Японія),
Index Copernicus International (Варшава, Польща),
Російський індекс наукового цитування (РІНЦ), (Москва, Росія)
Ліцензійна угода № 210-04/2013 від 25 квітня 2013 р.**

Видання індексується Google Scholar

Головний редактор: Калінеску Т. В., докт. екон. наук, проф. (Україна).

Відповідальний редактор: Ліхоносова Г. С., канд. екон. наук (Україна).

Редакційна колегія: Бобильова А.З., докт. екон. наук, проф. (Російська Федерація);
Вартанова О.В., докт. екон. наук, проф. (Україна); Даніч В.М., докт. екон. наук, проф.
(Україна); Заблудська І.В., докт. екон. наук, проф. (Україна); Закжевський Ю., канд. екон.
наук (Польща); Йонова І., канд. екон. наук, доц. (Болгарія); Костирко Л.А., докт. екон.
наук, проф. (заступник головного редактора) (Україна); Рамазанов С.К., докт. екон. наук,
докт. техн. наук, проф. (голова редакційної колегії) (Україна); Левашова Л., канд. екон.
наук (Польща); Труніна І.М., докт. екон. наук, доц. (Україна); Шаріпова О.С., докт. екон.
наук, проф. (Україна); Чиж В.І. докт. екон. наук, проф. (Україна).

Відповідальний за випуск: Вартанова О. В., докт. екон. наук, проф. (Україна).

Рекомендовано до друку та поширенню в мережі Internet
Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(протокол № 4 від 15 грудня 2015 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств,
організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлювані у статтях думки можуть не
співпадати з точкою зору редакційної колегії та не покладають на неї ніяких зобов'язань.
Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

ISSN 2221-8440

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2015

© Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 2015

*Номер пропонує***БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА**

Калінеску Т. В.
Підкорення Говерли...! _____ 5

ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ

- **Економіка та підприємництво**

Загірняк Д. М.
Емпірика ринкових перетворень як базис
реформування вищої освіти _____ 6

Зеліско І. М.
Інтеграційні процеси в аграрній сфері України _____ 15

Lukyanova O., Zhytnyy P.
Economy of culture as management object in national economy entropy conditions _____ 22

Мустафаев А. А.
Методология оценки инвестиций в АПК _____ 28

- **Податки та бюджетна політика**

Калінеску Т. В.
Оцінювання ємності соціально-економічних перешкод
щодо реалізації податкових інтересів держави _____ 37

Стэмплевская Л.
Теневой сектор в налоговой системе Польши _____ 44

Король С. А.
Рефлексивний підхід в системі антикризового фінансового управління банком _____ 54

- **Управління сучасним підприємством**

Костирко Л. А.
Формування стратегії антикризового фінансового управління підприємств
в умовах невизначеності налітичне забезпечення менеджменту _____ 61

Тонких С. А., Тюрев В. К., Остальцев А. С.
Эталонная динамика показателей экономического роста для предприятий
нефтяной промышленности _____ 70

Акімова О. В.
Сучасний досвід організації внутрішнього аудиту
фінансових та матеріальних потоків підприємства _____ 80

- **Соціальна економіка**

Бурлуцька С. В.
Стратегії статичної та динамічної пружності соціально-економічних систем _____ 87

Зеленко О. О.
Бар'єри формування соціального діалогу в умовах розвитку
сучасного українського суспільства _____ 93

Ліхоносова Г. С.

Категорії вимірювання соціально-економічного відторгнення _____ 98

Ніконова Д. О.

Основні соціально-економічні важелі регулювання проблеми міграції висококваліфікованих кадрів _____ 108

Стыров М. М., Тихомирова В. В.

Духовно-нравственное благополучие населения Республики Коми: стратегия развития __ 114

- **Економіка регіону**

Павлов К. В.

Уровни управления молочным комплексом Приволжского федерального округа _____ 122

- **Міжнародні економічні відносини**

Расулев А. Ф., Тростянский Д. В., Исламова О. А.

Возможности развития инновационного потенциала и инновационной активности предприятий промышленности Узбекистана _____ 126

НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

У Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля провідні фахівці визначили податкові шляхи до євроінтеграції України м. Северодонецьк, Україна, 5 листопада 2015 р. _____ 134

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ

Нові видання економічної літератури _____ 136

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

_____ 138

ВИМОГИ

щодо змісту та оформлення статей до науково-виробничого журналу «ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Підкорення Говерли...!

У жовтні місяці Головна редакція журналу побувала з робочими, освітніми заходами та з обміну досвіду роботи у університетах Тернополя, Івана-Франківська та Луцьку. Це вже не перший візит у цьому році на Захід України, але чому виникло бажання поділитися пережитим тільки зараз: а справа у тому, що півроку тому – на нас і наш університет якщо зовсім не звертали уваги, то тепер – в наш бік була виказана увага й цікавість щодо тих напрацювань, які вже встиг зробити університет за той рік, який він вимушений був працювати на переміщеній території і відбудовувати свою базу майже з нуля! Було цікаво, навіть спостерігати, коли більшість кафедр, з якими довелося спілкуватися цікавились нашим досвідом, просили обмінятися напрацьованими матеріалами, укласти угоди, розширити коло спілкування у освітній, науковій, редакційній діяльності. І таке відношення до нас не може не надихати на нові зрушення, пошук нових форм і способів спілкування зі своїми авторами, читачами й потенційними опонентами.

Ми щиро вдячні керівникам й особисто завідувачам фінансово-економічних кафедр Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя, Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки за той прийом, допомогу і підтримку яку вони нам надали. Саме в такій щиросердечній обстановці ми змогли відчувати, що Схід і Захід разом і за такою єдністю і підтримкою ми можемо відбудувати все то, що втрачено та підкорити нові наукові вершини, які вищі за Говерлу, яку спромоглись фізично підкорити члени редколегії журналу.

Бажаємо усім нашим читачам, авторам, офіційним і неофіційним рецензентам нашого журналу, його опонентам відчувати себе дійсно у єдиній Україні, бути справжніми патріотами своєї держави і підкорити свою Говерлу у будь-якому реальному або науковому світі!

Головний редактор науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»

Т. В. Калінеску

УДК 378:334.012.32:304.4

ЗАГІРНЯК Д. М.

**ЕМПІРИКА РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ЯК БАЗИС
РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Ринкові перетворення вищої освіти передбачали вагомі успіхи в недалекому майбутньому. Однак її реформування довело неможливість дієвого регулювання ринкової стихії. Використання логічних припущень як емпіричних доказів дозволило виконати абстрактну реконструкцію ринкових перетворень у сфері вищої освіти. Доведено, що коливання ринкової кон'юнктури зумовило загострення конкуренції вишів. З'ясовано, що використання закладами освіти в умовах досконалої конкуренції цінових методів боротьби призводить до зниження якості освіти і як наслідок – незадоволення якісних і кількісних потреб роботодавців у кваліфікованих кадрах. Визначено, що ринкові перетворення у цій сфері можуть мати суттєві соціально-політичні наслідки. Запропоновано в деякому майбутньому використати емпіричні доведення як вихідні умови для подальшого реформування вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, ринкові перетворення, вищі навчальні заклади, досконала конкуренція, демпінг, ринок праці, якість освіти, масова освіта.

Постановка проблеми. 24 роки тому у вітчизняній сфері вищої освіти (далі – СВО) розпочались ринкові перетворення. Реформатори мали добрі наміри та сподівались на вагомі успіхи в недалекому майбутньому. Основу їх сподівань становили очевидні успіхи соціально-економічного розвитку країн, чії системи вищої освіти (далі – ВО) набули лідерства у світовому освітньому просторі завдяки найбільш повному і якісному задоволенню освітніх потреб особистості, бізнесу та суспільства. Як очевидні досягнення ринкових перетворень в українській ВО сприймалися поява і розширення мережі приватних вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ), надання освітніх послуг державними вишами за рахунок недержавних джерел фінансування.

На шляху реформування прийшло усвідомлення того, що ринкова стихія важко піддається регулюванню, оскільки результати перетворень неможливо передбачити. Бажання державних і приватних ВНЗ задовольнити зростаючий платоспроможний попит на послуги вищої освіти (далі – ПВО) зумовило, з одного боку, розширення асортименту послуг, а з іншого – збільшення контингенту студентів. На зміну ейфорії ринкових реформ, яка залишилася у недалекому минулому, прийшли суворі реалії сьогодення, які вимагають коригування ме-

тодів і форм управління СВО, виходячи як з позитивного, так і негативного досвіду реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безцінним є критичний аналіз комерціалізації вищої школи, поданий у працях зарубіжних учених. Бок Д. досліджує спокусу комерціалізації сучасних американських університетів, але можна провести паралелі й з українськими реаліями [1]. Робота Бен-Переца М. адресована тим, хто небайдужий до сучасних проблем освіти [2]. Нуссбаум М. розвінчує уявлення про те, що освіта, перш за все, являє собою інструмент економічного зростання [3]. На особливу увагу заслуговує точка зору Патора Р., оскільки польська ВО пройшла шлях ринкових реформ паралельно з вітчизняною [4]. Неборський Е. [5], Нав'є Г. характеризує реформи у контексті історичного досвіду [6]. Вітчизняних дослідників об'єднує прагнення пізнати істинну сутність ринкових перетворень. Пасінович І. довів, що ВО містить у собі значний підприємницький потенціал [7]. Цимбал Л. проаналізував основні проблеми функціонування ринку освітніх послуг [8]. Мосьпан Н. висвітила недосконалість сучасного механізму регулювання взаємодії ВО та ринку праці [9]. Кучеренко С. вивчив стан ринку ПВО і визначив проблеми та тенденції його розвитку

[10].

Порівняльний аналіз публікацій довів, що зарубіжні науковці приділяють увагу наслідкам комерціалізації вищої школи, а для українських учених інтерес становить сучасний стан і тенденції розвитку. Причому стан і тенденції сприймаються як щось неминуче, властиве ринковим перетворенням у цій сфері. Західні колеги сприймають посилення комерціалізації як близьку ретроспективу, що дозволяє неупереджено оцінювати її наслідки. Для вітчизняних фахівців комерціалізація – це сьогодні і найближче майбутнє, коли рішення необхідно ухвалювати як можна раніше. Однак реалії такі, що сучасну вищу школу образно можна порівняти з лабораторією, у якій протягом кількох десятиліть проводиться один масштабний експеримент. Причому емпіричним шляхом освітня спільнота доводить життєздатність форм своєї діяльності.

Метою статті є уможливити реконструкція ринкових перетворень у СВО через використання логічних припущень, що дозволяє використовувати емпіричні доведення як вихідні умови для подальшого реформування.

Виклад основного матеріалу досліджень. Перше логічне припущення – комерціалізація ВО як складова ринкового век-

тора розвитку суспільства. Прийняття 1991 р. Закону України «Про освіту» відкрило нову епоху в українській вищій школі. 1992–93 навчального року (далі – н. р.) в історії ВО України розпочався новий відлік часу. Товарно-ринкові відносини, по суті, перетворили сферу вищої освіти на ринок ПВО. З погляду І. Пасінович, ВНЗ знаходяться в авангарді змін, бо отримали більше свободи і поступово набули ознак підприємницьких структур – диверсифікації та комерціалізації діяльності, орієнтації на ринковий попит [7, с. 10]. Стан і тенденції розвитку ринку характеризують показники попиту і пропозиції. Загальний попит на ПВО визначає показник «чисельність студентів» (B_i), а пропозицію – «кількість ВНЗ» (N_i). Пасінович І. вважає, що сучасному етапу розвитку ВО притаманні різні за формою власності, структурою організації та управління моделі функціонування державних і приватних ВНЗ [7, с. 11]. Тому попит уточнюють показники «чисельність студентів державних і комунальних ВНЗ» (B_i^o) і «чисельність студентів приватних ВНЗ» (B_i^n), а пропозицію – «кількість державних та комунальних ВНЗ» (N_i^o) і «кількість приватних ВНЗ» (N_i^n).

Т а б л и ц я 1

Динаміка кількості ВНЗ I-IV рівнів акредитації та чисельності студентів у розрізі форм власності

Навчальний рік										
95/96	00/01	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
Кількість ВНЗ, одиниць										
1037	979	951	920	904	881	861	854	846	823	803
Кількість державних та комунальних ВНЗ, одиниць										
926	816	749	721	702	685	674	666	661	646	636
Кількість приватних ВНЗ, одиниць										
111	163	202	199	202	196	187	188	185	177	167
Чисельність студентів, осіб										
1540498	1930945	2709161	2786582	2813798	2763873	2599426	2491288	2311557	2170141	2052678
Чисельність студентів державних та комунальних ВНЗ, осіб										
1469419	1770859	2310052	2359675	2380385	2348246	2243656	2181363	2042724	1946666	1861600
Чисельність студентів приватних закладів, осіб										
71079	160086	399109	426907	433413	415627	355770	309925	268833	223475	191078

Джерело: розроблено автором

У табл. 1 подано динаміку кількості ВНЗ і чисельності студентів у розрізі форм власності вишів [11, с. 8; 12, с. 7, 9, 10]. Навчального року календарний рік позначено останніми двома цифрами, наприклад, 95/96 н. р. – 1995–96 навчальний рік, 09/10 н. р. – 2009–10 навчальний рік тощо. Згідно з даними табл. 1, до 07/08 н. р. чисельність студентів щорічно зростала, а після – щорічно зменшувалась. Чим керувалася Цимбал Л. 2010 р., коли аналізуючи стан ринку ПВО в Україні, визнавала наявність за останні п'ять років тенденції зростання обсягу послуг [8, с. 8]. Щорічні позитивні темпи приросту B_i протягом дванадцяти років, з 95/96 н. р. до 07/08 н. р., нижче за негативні темпи приросту протягом шести років, з 07/08 н. р. до 13/14 н. р. Якщо тенденція скорочення B_i протягом наступних років не зміниться, то $B_{19/20} < B_{95/96}$. Значення $B_{07/08}^o$ і $B_{07/08}^n$ найбільші у періоді, а щорічні темпи їх динаміки до і після 07/08 н. р. подібні B_i . Існує ймовірність того, що у 07/08 н. р. мав місце фізичний максимум попиту. Навіть, якщо в осяжному майбутньому B_i зростатиме, то його якісні характеристики будуть іншими, оскільки потреби особистості, бізнесу і суспільства у ПВО постійно еволюціонують. Нав'є Г. відносить рух університету Європи у напрямі масової ВО до одного з вододілів його історії. З 1950-х до 1990-х університет як складова системи ВО зазнав важкого і тривалого тиску спіралеподібного зростання кількості студентів [6, с. 41].

Дані табл. 1 указують на щорічне зменшення N_i . $N_{95/96} > N_{13/14}$ на 234 ВНЗ, що становить 22,56 %. Цимбал Л., навпаки, зростання N_i^n трактує невисоким бар'єром входу на ринок ПО [8, с. 7]. Також щорічно скорочувалося N_i^o . В абсолютному вимірі $N_{95/96}^o > N_{13/14}^o$ на 290 ВНЗ, а у відносному – на 31,31 %. Значення $N_{95/96}^n$ свідчить про дієвість формування приватного сектору СВО за попередні роки. $N_{05/06}^n > N_{95/96}^n$ на 82 %. 05/06 н. р. приватні ВНЗ були численні, а наступні два роки їх створення

призупинилось. Протягом 14 років відбувалась активна комерціалізація вітчизняної ВО, а за останні 6 років періоду N_i^n скоротилась на 17,32 %. Темпи скорочення N_i^o більш повільні, ніж темпи N_i^n . Пасінович І. пояснює різке скорочення ВНЗ Львівщини входженням ВНЗ I–II рівнів акредитації до складу ВНЗ вищих рівнів [7, с. 12]. Кучеренко С. аналогічно трактує поступове скорочення ВНЗ I–II рівнів акредитації протягом останніх років. Зменшення N_i^n вона приписує політиці міністерства, спрямованої на об'єднання державних вишів, та дії ринка [10, с. 21]. Зменшення N_i^o не означає, що до 07/08 н. р. не відбувалось створення нових державних вишів, а збільшення N_i^n – відсутність зменшення з ринку приватних ВНЗ. Якщо збільшення B_i^o відбувалося як за рахунок комерційної діяльності «старих», так і створених після 1991 р. вишів, то B_i^n зростала за рахунок ВНЗ, створених після 1991 р. Слід констатувати, що 08/09 н. р. був значним для кон'юнктури ринку ПВО, оскільки B_i почала зменшуватись. Розпочалась нова фаза ринку, а значить, виші повинні були усвідомити нові реалії та почати пристосовуватися до них. Причому ці реалії виникли не 2008 р., а набагато раніше, коли було визначено ринковий вектор реформування СВО. Тому що фаза зростання ринку тривала понад півтора десятка років, є багато пояснень. Зараз важливо інше – сучасна фаза ринку може бути настільки ж тривалою, що вимагає вивчення притаманних їй тенденцій.

Вищесказане свідчить про наявність за останню чверть століття активної фази формування національного ринку ПВО. Середньорічний ланцюговий темп приросту (\bar{T}_{np}^n) B_i з 08/09 н. р. становить – 5,10 %, а N_i складає – 1,95 %, тобто попит на ПВО скорочувався вдвічі стрімкіше ніж кількість вишів. $\bar{T}_{np}^o B_i^o$ становить – 4,53 %, а $\bar{T}_{np}^n N_i^o$ складає – 1,63 %. Примітно, що $\bar{T}_{np}^o N_i^o$ за період становив – 3,62 %, тобто принципова зміна попиту не відобразилась

на пропозиції. $\bar{T}_{np}^n B_i^n$ становить – 12,73 %, а $\bar{T}_{np}^n N_i^n$ складає – 3,45 %, тобто попит на послуги приватних ВНЗ скорочується вчетверо швидше, ніж їх кількість. Приватні виші, з погляду Пасінович І., підсилюють як конкурентне середовище, так і громадянське суспільство. Причину автор вбачає у високому рівні їх свободи і маневреності, що дозволяє диверсифікувати їх діяльність [7, с. 12].

Друге логічне припущення – посилення конкуренції вишів як наслідок ринкових перетворень. Різниця у темпах динаміки попиту і пропозиції свідчить про скорочення чисельності студентів, що навчаються в одному ВНЗ. Ця обставина є прямим свідченням даної тенденції вишів. Посилаючись на вихідну умову реформування СВО, посилення конкуренції є похідною від її комерціалізації. Порівнюючи кількість ВНЗ в Україні 1991 та 2013 років, Ку-

черенко С. констатує, що сучасному ринку ВО притаманний високий рівень конкуренції [10, с. 20]. Для Бока Д., навпаки, загострення суперництва між університетами є причиною їх комерціалізації [1, с. 36, 38]. По суті, динаміка показника «середня чисельність студентів вищого навчального закладу» (F_i) відображає зміну напруги конкурентної боротьби вишів. Оскільки F_i демонструє відношення загальної пропозиції (N_i) до загального попиту (B_i), то його значення є середнім, тобто умовною величиною чисельності студентів у виші. Саме умовний характер показника дозволяє виявити загальну тенденцію розвитку ринку ПВО. Відповідно показники F_i^o і F_i^n демонструють середню чисельність студентів у державному (або комунальному) і приватному вишах. У табл. 2 подано динаміку значень F_i , F_i^o і F_i^n .

Т а б л и ц я 2

**Динаміка середньої чисельності студентів
у ВНЗ I–IV рівнів акредитації за формами власності**

Показник	Навчальний рік										
	95/96	00/01	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
F_i	1486	1972	2849	3029	3113	3137	3019	2917	2732	2637	2556
F_i^o	1587	2170	3084	3273	3391	3428	3329	3275	3090	3013	2927
F_i^n	640	982	1976	2145	2146	2121	1903	1649	1453	1263	1144

Джерело: розроблено автором

Починаючи з 09/10 н. р. щорічно F_i і F_i^o скорочувались, а зменшення F_i^n розпочалось роком раніше. Відмінність у темпах динаміки попиту (B_i^o , B_i^n) і пропозиції (N_i^o , N_i^n) після 07/08 н. р. зумовила специфіку змін F_i^o і F_i^n . Пасінович І. вказує на незначну кількість студентів у приватних ВНЗ [7, с. 12]. Починаючи з 08/09 н. р. $\bar{T}_{np}^n F_i^o$ становив – 3,10 %, а $\bar{T}_{np}^n F_i^n$ з 07/08 н. р. – 9,61 %, тобто чисельність студентів у приватному виші скорочувалась втричі швидше ніж у державному. Слід зазначити, що $N_{09/10}^n < N_{10/11}^n$, незважаючи на скорочення B_i^n і F_i^n . Цей факт, а також

від'ємні значення $\bar{T}_{np}^n F_i^o$ і $\bar{T}_{np}^n F_i^n$ переконують у відсутності у ВНЗ намірів домовлятися щодо поділу ринку на зони комерційного впливу. Цимбал Л. вбачає особливості ринку ПВО у значній частці ВНЗ з малою чисельністю студентів, обмеженим вибором спеціальностей і великою кількістю відокремлених підрозділів. Такий стан ринку вона пояснює необхідністю забезпечення його рівноваги [8, с. 7]. Отже, рівновага попиту і пропозиції на вітчизняному ринку ПВО досягається за допомогою досконалої (вільної) конкуренції ВНЗ.

Третє логічне припущення – ціноутворення як метод конкурентної боротьби на ринку ПВО. Для досягнення рівноваги в умовах вільної конкуренції використовується ціновий інструментарій. Скорочення

протягом декількох років F_i , F_i^0 і F_i^n є доказом вибору ВНЗ як конкурентної переваги – саме тактики демпінгу. Пасінович І. констатує значну різницю вартості навчання за однаковими напрямками у ВНЗ. Головну роль у визначенні ринкової вартості навчання, на її думку, відіграють нематеріальні чинники, які передбачають щорічне визначення та оприлюднення рейтингів ВНЗ. Ціну на ПВО встановлює ВНЗ, а держава опосередковано впливає на її визначення через рекомендації верхньої й нижньої межі оплати навчання [7, с. 12, 17]. Оскільки якість освітніх послуг в Україні детермінується стандартами, то зниження ціни для вишів, які не мають власного бренду, є єдиним дієвим інструментом конкурентної боротьби. Бок Д. указує на перевагу вишів-лідерів, які мають міцну репутацію, і на складне становище інших, які її не мають [1, с. 125]. Ще 13 років тому Патора Р. стверджував, що ВНЗ диференціювали пропозицію освітніх послуг за цінним чинником, що не сприяло їх розмежуванню у довгостроковій перспективі та призводило до жорсткої цінової конкуренції [4, с. 32]. Якщо взяти до уваги перспективу, то історія бізнесу довела, що ця тактика має часові обмеження, через те що нижньою межею ціни є собівартість товарів і послуг. У першу чергу, це стосується приватних вишів, які не можуть дозволити собі надавати освітні послуги, зазнаючи при цьому збитків.

Слід зауважити, що сучасній СВО притаманна слабка визначеність ціни на освітні послуги. Спираючись на американський досвід, Бок Д. стверджує, що ринок ВО відчуває нестачу в зрозумілих критеріях оцінювання успіху. Жоден університет не в змозі точно визначити обсяг знань, отриманий студентами на заняттях, а тому ректори не можуть достеменно знати вартість одиниці послуг [1, с. 50]. Неборський Е. вбачає складність у побудові системи управління ВО через відсутність критеріїв визначення ціни знань, яка слугувала б визначальним чинником перетворення знань на об'єкт економічних трансакцій. Оскільки відсутні одиниці виміру знань, то єдиною формою їх економічного існування є ліцензія на готовий продукт. Низка пи-

тань ціноутворення на ПВО, на його думку, залишаються відкритими [5, с. 32, 33]. Якщо Бок Д. і Неборський Е. шукають розв'язання проблеми вимірювання послуг у контексті співвідношення дії та результату, то Пасінович І. зосереджується на злободенних проблемах. На розсуд авторки, ціноутворення повинно забезпечити доступність ВО, не допустити демпінгу, який означає низьку якість навчання, дотримуватись співвідношення ціни з якістю ПВО [7, с. 17]. З цього приводу виникає питання, чи в змозі ціноутворення одночасно надати доступ до освіти широким верствам населення, виключаючи при цьому демпінг і забезпечуючи відповідність ціни її якості.

Ціна, безумовно, впливає на доступність до ВО, як і на придбання будь-якого товару або послуги. Пасінович І. переконана, що в умовах тенденції масовості ВО і збільшення її платності необхідне вироблення регулятивних і стимулюючих важелів для комерційних банків, здатних перевести кредити на навчання з розряду ризикових на забезпечені й вигідні [7, с. 10, 18]. Отже, за умов, коли одні бажають отримати знання, а інші – їх продати, банкам слід знайти інструменти, що дозволяють з мінімальним ризиком задовольнити бажання обох сторін. Автор аргументує це тим, що бажання першої сторони настільки велике, що за браком власних коштів вона готова використовувати позикові. Бажання другої сторони детермінується ризиком не отримати оплату за освітню послугу. За цих обставин ціна не є вирішальною у виборі споживачів.

Слід констатувати, що демпінг – відповідна реакція вишів на низьку платоспроможність населення, брак державних коштів та високий рівень конкуренції. За цих обставин будь-які, нехай навіть найпрогресивніші інструменти ціноутворення, не дозволять його усунути. Демпінг неминуче знижує якість послуг, тобто в даній ситуації конкуренція має зворотний ефект. Бок Д. повідомляє, що завдяки комерції університети вимушені були послабити вимоги до абітурієнтів, знизити якість освіти за рахунок його здешевлення [1, с. 120]. Але Пасінович І., навпаки, відно-

силь реальну конкуренцію між ВНЗ до визначальних чинників якості освіти [7, с. 10].

Четверте логічне припущення – низький рівень задоволення якісних і кількісних потреб роботодавців як наслідок демпінгу на ринку ПВО. Зростання рівня охоплення молоді ВО Кучеренко С. пояснює, по-перше, збільшенням попиту на ринку праці на висококваліфікованих фахівців, по-друге, зростанням доходів населення, по-третє, завдяки можливостям отримання освіти на платній основі, по-четверте, збільшенням кількості ВНЗ і місць у них відповідно [10, с. 20]. Значить, на першому місці – потреби ринку праці, а потім уже можливості особистості та готовність вишів.

Причину падіння якості підготовки фахівців Мосьпан Н., пояснює особистими інтересами ВНЗ, орієнтованими на попит споживачів. Саме вони призводять до зростання контингенту студентів, який зумовлює рівень бюджетного і позабюджетного фінансування. Завдяки їх інтересів ринок праці перенасичений фахівцями «модних» професій, наприклад юристів, економістів. До похідних невідповідності параметрів ВО потребам ринку праці належать: дисбаланс попиту і пропозиції на ринку праці; невідповідність вимог вакансій професійним і кваліфікаційним якостям випускників; молодіжне безробіття; регіональні диспропорції [9, с. 145–150]. Пасінович І. одночасно пояснює проблеми у працевлаштуванні випускників вишів відсутністю запиту з боку роботодавців і помічає, що ВНЗ Львівщини слабо реагують на запити ринку праці. Авторка прагне залучити державу до налагодження взаємодії ринків праці та освітніх послуг [7, с. 13, 24]. Неузгодженість цих ринків не є прерогативою українського суспільства. Патора Р. наполягає на тому, «що відсутність чіткої стратегії реформування ВО в процесі становлення ринкових відносин призвели до того, що в Польщі є невідповідність професійно-кваліфікаційної структури спеціалістів потребам економіки і попиту на ринку праці» [4, с. 285]. Слід припустити, що такі обставини притаманні розвитку СВО на етапі ринкового реформування.

У свою чергу, Неборський Е. наголошує на необхідності нових досліджень у галузі економіки освіти у зв'язку з перенасиченням ринку праці США кваліфікованою робочою силою [5, с. 7]. На думку Нав'є Г., університети Східної, Центральної та Західної Європи за останні 40 років здійснювали пошук шляхів через зв'язок з економікою. Відмінності знаходилися у площині інституціональних структур і системах їх контролю та відображали модель людського прогресу і, таким чином, демонстрували пріоритети і цілі діяльності університетів [6, с. 64]. Отже, взаємодія СВО з бізнесом у царині задоволення потреби у висококваліфікованих працівниках є універсальною проблемою планетарного масштабу. Однак Пасінович І. підкреслює наявність суперечливої ситуації, за якої держава не забезпечує випускників ВНЗ робочими місцями, але через державні освітні стандарти контролює зміст і організацію освіти. Авторка пропонує надати права університетам дослідного типу, формувати власні освітні стандарти [7, с. 17]. Логіка автора щодо дослідних ВНЗ є зрозумілою. Але якщо бути послідовним, то право самостійно формувати зміст освітньої послуги має бути надано всім закладам, оскільки наявність ліцензії є запорукою відповідності стандартам якості освіти. Якщо у країнах Центральної та Західної Європи держава ніколи не регламентувала номенклатуру ПВО, то в умовах української дійсності повна самостійність у даному питанні виглядає надто радикальною. Пасінович І. звернула увагу на загальне протиріччя, оскільки апіорі будь-яке регламентування змісту послуги в умовах ринку не в змозі забезпечити його відповідність професійно-кваліфікаційним потребам роботодавців. Тому будь-яка, нехай найпрогресивніша, спроба державного втручання у номенклатуру, що здійснюється зі шляхетною метою, є пережитком командно-правової системи регулювання.

П'яте логічне припущення відображає занепокоєність західних учених наслідками конкуренції вишів за межами СВО. Інституційний характер ВО не розширює, а стирає межі наслідків освітніх реформаций. Так, Нуссбаум М. стурбована, що у

метушливій атмосфері суперництва втрачаються важливі здібності, які віграють ключову роль у природному процвітанні будь-якої демократії та створенні гідної світової культури. Останнє є підґрунтям конструктивного розв'язання найбільш гострих світових проблем [3, с. 21]. Отже, можна зробити висновок, що конкуренція у СВО шкодить демократії.

Для Бен-Перец М. притаманна оригінальність мислення. Вона стверджує, що підготовка кваліфікованих кадрів є базовою основою структурної перебудови західних економік задля підвищення міжнародної конкурентоспроможності. Для викладачів підсумком цього процесу змагання є втрата їх ролі у відтворенні моральних аспектів викладання задля створення більш справедливого і рівноправного суспільства. Авторка занепокоєна загостренням освітньої нерівності, як далекоюсяжним наслідком капіталістичної економічної глобалізації на життя людей. Левову частку освітніх починань глобалізація змусила підпорядкувати ринковому змаганням, тобто моральний голос освіти приглушено [2, с. 16–17]. Те, що західні вчені звертають увагу на глобальні наслідки реформування ВО, змушує підійти до дослідження розвитку цієї сфери у контексті поєднання національного і міжнародного рівнів. Зарубіжний досвід акцентує увагу на необхідності вивчення того, якою мірою вища школа справляється з покладеною на неї суспільством соціальною місією і при цьому забезпечує економічну конкурентоспроможність країни у глобальному масштабі.

Логічні припущення дозволили зробити абстрактну реконструкцію ринкових перетворень у СВО. Першою вихідною умовою слід уважати динаміку попиту і пропозиції ПВО. На початковому етапі ринкових перетворень завдяки появі приватних вишів і активізації комерційної складової діяльності державних вдалося повною мірою задовольнити попит на ПВО, який різко зріс. За порівняно короткий термін українська ВО отримала масовий характер, що відповідало європейським тенденціям розвитку протягом декількох попередніх десятиліть. На зміну підйому

прийшов спад попиту, але при цьому темпи скорочення попиту випереджають темпи зменшення кількості вишів.

Друга вихідна умова – вид суперництва ВНЗ за обмежені ресурси. Різниця в темпах динаміки попиту і пропозиції загострює конкурентну боротьбу вишів за ресурси, що скорочуються. Судячи за середньою чисельністю студентів, приватні виші програють боротьбу державним, але наявність ВНЗ з малою кількістю студентів, з одного боку, свідчить про низький рівень витрат на навчання, а з іншого – про бажання студентів здобувати освіту саме в таких закладах. За всіма ознаками ринку притаманна досконала конкуренція, яка передбачає свої правила боротьби.

Третя вихідна умова – наявність межі цінової конкуренції. В атмосфері досконалої конкуренції ціни на освітні послуги є вагомим аргументом у цій боротьбі, але для багатьох вишів демпінгові ціни – це єдиний аргумент. Досконала конкуренція з часом трансформується у непродуктивну конкуренцію, яка не дозволяє ВНЗ установлювати справедливі ціни на ПВО, які б сприяли розширеному відтворенню освітнього процесу. У кожного вишу є своя нижня межа кількості студентів, якій відповідає ціна, що забезпечує доцільність і ефективність його діяльності. Динаміка середньої чисельності студентів у вишу не може довго бути негативною, оскільки для частини ВНЗ це означає наближення до нижньої межі.

Четверта вихідна умова – послідовна втрата довіри до якості ВО з боку зацікавлених сторін. Ситуація, коли всі конкурують зі всіма, не дозволяє з'ясувати справжню якість послуги окремого ВНЗ. Дисбаланс розвитку ринку освітніх послуг і ринку праці є рушійною силою, яка приводить у рух узгодження інтересів особистості, держави, бізнесу і безпосередньо вищої школи. На окремих етапах розвитку СВО неузгодженість посилюється завдяки непродуктивній конкуренції, зумовленої демпінгом і небажанням вишів керуватися здоровим глуздом.

П'ята вихідна умова – наявність зворотного зв'язку між ВНЗ, що результати реформування СВО позначаються на цін-

ностях демократичного суспільства доводить необхідність контролю з боку суспільства за ходом освітніх реформ. Як соціальний інститут вища школа покликана виконувати одну із соціально значущих функцій – закладати у свідомість студентів необхідність слідування принципам громадянського суспільства. Доказом того, наскільки вона справляється із цією місією, є соціально-політична стабільність суспільства.

Таким чином, початкові умови переконують у необхідності зміни парадигми розвитку вищої освіти. Реалії такі, що подальший розвиток у цьому напрямі не сприятиме реалізації, а також суміщенню інтересів особистості, суспільства в особі держави, бізнесу та ВНЗ.

Література

1. Бок Д. Университеты в условиях рынка. Коммерциализация высшего образования / Д. Бок ; [пер. с англ. С. Карпа]. – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – 224 с.
2. Ben-Peretz M. Policy-making in education: a holistic approach in response to global changes / M. Ben-Peretz. – Lanham : Rowman & Littlefield Education, 2009. – 171 p.
3. Нуссбаум М. Не ради прибыли: зачем демократии нужны гуманитарные науки / М. Нуссбаум ; [пер. с англ. М. Бендет ; под науч. ред. А. Смирнова]. – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. – 192 с.
4. Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни / Р. Патора. – Львів : Нац. ун-т «Львів. Політехніка», 2002. – 336 с.
5. Неборский Е. Экономика образования США: университеты и капитализация : монография / Е. Неборский. – Saarbrücken : LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, 2012. – 70 с.
6. A History of the University in Europe. Volume IV. Universities since 1945. / General Editor W. Rüegg. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – 635 p.
7. Пасінович І. І. Державне регулювання вищої освіти в умовах ринкових відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / І.І. Пасінович. – Л., 2009. – 20 с.
8. Цимбал Л. І. Особливості регулювання ринку освітніх послуг в Україні: автореф.

дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Л.І. Цимбал. – Чернівці, 2010. – 20 с.

9. Мосьпан Н. В. Вища освіта України в умовах розвитку ринкової економіки / Н. В. Мосьпан // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2013. – Вип. 4. – С. 145-153.

10. Кучеренко С. Ю. Ринок вищої освіти України: економічний аспект / С. Ю. Кучеренко // Економічний вісник університету : зб. наук. праць Переяслав-Хмельницького дер. пед. ун-ту ім. Г. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький: «Вид-во КСВ», 2014. – Вип. 23(1). – С. 18-25.

11. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року : стат. бюлетень / відп. за вип. І. В. Калачова. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 207 с.

12. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року: стат. бюлетень / відп. за вип. І. В. Калачова. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 165 с.

References

1. D. Bock Universities in market conditions. Commercialization of Higher Education / D. Bock; [trans. from English. С. Karp]. - M.: Publishing house. Home Higher School of Economics, 2012. - 224 p.
2. Ben-Peretz M. Policy-making in education: a holistic approach in response to global changes / M. Ben-Peretz. – Lanham : Rowman & Littlefield Education, 2009. – 171 p.
3. M. Nussbaum Not for Profit: Why Democracy needs humanities / M. Nussbaum; [trans. from English. M. Bendet; under the scientific. Ed. Smirnov]. - M.: Publishing house. Home Higher School of Economics, 2014. - 192 p.
4. Patora R. Market education in the staffing of strategic development / R Patora. - Lviv: Nat. University of "Lviv. Polytechnic ", 2002. - 336 с.
5. Neborsky E. Economics of Education US universities and capitalization: monograph / E. Neborsky. – Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, 2012. - 70 p.
6. A History of the University in Europe. Volume IV. Universities since 1945. / General Editor W. Rüegg. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – 635 p.
7. Pasinovich I.I. State regulation of higher education in market conditions: Thesis. Thesis. for obtaining sciences. degree candidate.

Econ. Sciences: 08.00.03 "Economics and national economy management" / I. I. Pasinovich. - L., 2009. - 20 p.

8. *Tsybal L. I.* Peculiarities of regulation of the educational market in Ukraine: Abstract dissertation for the degree of Ph.D. (Econ). Sciences specials. 08.00.03 "Economics and management of national economy" / L. I. Tsybal. - Chernigov, 2010. - 20 p.

9. *Mospan N. V.* Higher education Ukraine in conditions of market economy / N. V. Mospan // Process Teaching: Theory and Practice. - 2013. - Vol. 4. - P. 145-153.

10. *Kucherenko S. Y.* Market Higher Education of Ukraine: economic aspect / S. Y. Kucherenko // Economic Bulletin of the University:

Coll. Science. works Pereyaslav-Khmelnitsky village. ped. Univ them. H.Skovoroda. - Pereyaslav-Khmelnitsky: "Publisher CSR", 2014. - Vol. 23 (1). – P. 18–25.

11. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2010/11 academic year, stat. Newsletter / ed. by vol. *I. V. Kalachova.* - K.: State Statistics Committee of Ukraine, 2011. - 207 p.

12. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2013/14 academic year, stat. Newsletter / ed. by vol. *I. V. Kalachova.* - K.: State Statistics of Ukraine, 2014. - 165 p.

Загирняк Д. М.

Емпирика рыночных преобразований как базис реформирования высшего образования

Рыночные преобразования высшего образования предусматривали весомые успехи в обозримом будущем. Однако реформирование доказало невозможность действенного регулирования рыночной стихии. Использование логических предположений как эмпирических доказательств позволило выполнить умозрительную реконструкцию рыночных преобразований в сфере высшего образования. Доказано, что колебания рыночной конъюнктуры обусловили обострение конкуренции вузов. Выяснено, что использование учреждениями образования в условиях совершенной конкуренции ценовых методов борьбы, приводит к снижению качества образования и как следствие – неудовлетворение качественных и количественных потребностей работодателей в квалифицированных кадрах. Определено, что рыночные преобразования в этой сфере могут иметь далеко идущие социально-политические последствия. Предложено использовать эмпирические доказательства в качестве исходных условий дальнейшего реформирования высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, рыночные преобразования, высшие учебные заведения, совершенная конкуренция, демпинг, рынок труда, качество образования, массовое образование.

Zagirniak D. M.

Market transformation empirics as the basis for reformation of higher education

Market transformation of higher education implied considerable success in the foreseeable future. However, reformation proved it impossible to efficiently regulate the market element. Use of logical assumptions as empiric proofs made it possible to perform a speculative reconstruction of market transformations in the field of higher education. It is proved that fluctuation of market conditions caused intensification of higher educational establishment competition. It is found out that the use of the price method of struggle by educational institutions under the condition of perfect competition, results in decrease of the quality of education, hence, failure to meet employers' qualitative and quantitative demand for skilled personnel. It is determined that market transformation in this field may have far-reaching social and political consequences. It is proposed to use empiric proofs as initial conditions for further reformation of higher education.

Key words: higher education, market transformation, higher educational establishments, perfect competition, dumping, labor market, quality of education, mass education.

Рецензент: Кратт О. А. – доктор економічних наук, професор, професор з покладанням обов'язків завідуючого кафедри «Маркетинг» Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна.

Reviewer: Kratt O. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor of laying the duties of the Marketing Department Kremenchug Mykhailo Ostrogradskyi National University, Kremenchug, Ukraine.

e-mail: Liben50@mail.ru

*Стаття подана
25.11.2015 р.*

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена виявленню об'єктивних передумов розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері України. Проаналізовано етапи розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері, що пов'язані з особливістю економічних відносин в країні. Визначені сучасні мотиваційні засади подальшого розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері України. Аграрна сфера економіки взяла на себе роль творця підґрунтя для нової системи господарювання в Україні, при цьому у розв'язанні економічних проблем важливе значення мають інтеграційні процеси, які є потужним чинником прогресивного розвитку продуктивних сил та подальшого вдосконалення виробничих відносин. Інтеграційні засади об'єднувачих процесів, відбувалися шляхом утворенням та функціонуванням нових форм і видів аграрних формувань, які є більш адаптованими до мінливого ринкового середовища.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційні процеси, аграрна сфера, аграрні формування, аграрні холдинги, агропромислове виробництво, аграрна політика.

Постановка проблеми. Євроінтеграційний вектор розвитку України, глобалізація всіх сфер суспільного життя, інтеграційні процеси в масштабах світової економіки вимагають нових підходів щодо подальшого розвитку національних економік та окремих галузей. Глобальні фінансові, економічні та політичні проблеми вимагають пошуку нових форм, видів та напрямків інтеграції. У зв'язку із цим виникають нові можливості та зароджуються стимули для розвитку інтеграційних процесів.

Аграрна сфера економіки взяла на себе роль творця підґрунтя для нової системи господарювання в Україні, при цьому у розв'язанні економічних проблем важливе значення мають інтеграційні процеси, які є потужним чинником прогресивного розвитку продуктивних сил та подальшого вдосконалення виробничих відносин. Інтеграційні засади об'єднувачих процесів, відбувалися шляхом утворенням та функціонуванням нових форм і видів аграрних формувань, які є більш адаптованими до мінливого ринкового середовища.

Світова практика господарювання доводить, що технічний прогрес та найбільш повне задоволення споживчого попиту в багатьох випадках визначаються ефективністю роботи інтеграційних структур, що створюються в результаті розвитку інтеграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням інтеграційних процесів, що відбуваються в аграрній сфері приділено значну увагу багатьма вченими.

Значним внеском у вітчизняну економічну науку є дослідження П. Саблука [1] та представників його наукової школи, що присвячені проблемам реформування аграрної сфери України на інтеграційних засадах, шляхом формування та розвитку інтегрованих аграрних формувань. Наукові праці Ю. Нестерчук [8] присвячені особливостям інтеграційних процесів в аграрно-промисловому виробництві. Значний науковий і практичний інтерес представляють дослідження Ю. Коваленка [6], які присвячені інтеграційним формуванням та методологічним засадам визначення економічної ефективності їх діяльності. С. Дем'яненком [13] приділено значну увагу виникненню та функціонування аграрних холдингів в Україні, перевагам і недолікам їх діяльності. Проте багато аспектів цієї проблематики залишаються предметом дискусій в наукових та бізнесових колах, особливо питання векторів подальшого розвитку інтеграційних процесів з урахуванням проблемних аспектів сьогодення в аграрній сфері України.

Пошук інтеграційних процесів в аграрній сфері являється відповідною реакцією суб'єктів господарювання на вимоги ринкового економічного середовища. Особливо важливим є поєднання та взаємодія ринкових, вільних принципів господарювання зі свідомою та цілеспрямованою організацією виробництва. Саме інтеграційні процеси відіграють організуючу роль в ринкових економічних відносинах, формують протидію дестабілізуючому впливу стихійного ринку.

Метою даної статті є виявлення об'єктивних, мотиваційних передумов розвитку інтеграційних процесів та визначення можливих векторів їх подальшого розвитку в аграрній сфері України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження питання становлення та розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері доцільно проводити, ґрунтуючись на економічну сутність, зміст та значення інтеграції.

В Оксфордському англійському словнику на початку 17 століття, інтеграція трактувалася з точки зору логіки як одне ціле, яке сформоване з усіх його частин. Пізніше, в 1700 р. змістове наповнення цього терміну набуває результативних ознак певних дій та під інтеграцією розуміють дію або процес становлення композиту як цілого шляхом об'єднання окремих частин або елементів, комбінація в інтегральне ціле [1]. В Українській радянській енциклопедії зазначалося, що інтеграція (від латинської *integratio* – відновлення та *integer* – цілий) – об'єднання в ціле раніше ізольованих частин. Поняття «інтеграція» в науці пов'язують з вченим Г. Спенсером (1857р), який трактував процес утворення живих систем механістично, зводячи його до механічного об'єднання (інтеграції) та комбінації складових елементів [2]. В новій економічній енциклопедії інтеграція інтерпретується як взаємопов'язаність, системне поєднання в єдине ціле, відповідно, процес встановлення таких зв'язків, зближення, об'єднання організацій, галузей, регіонів або країн[3].

Тлумачення інтеграції в словниках та енциклопедіях представлено як об'єднання окремих частин в єдине ціле. Застосування терміну інтеграція поширене в багатьох науках та сферах суспільного життя, проте поширеного застосування набула економічна інтеграція в межах окремих країн та міжнародна економічна інтеграція. Так, економічна інтеграція презентується як свідомо і планомірно регульований процес міжнародного поділу праці, зближення економіки та формування сучасної високоефективної структури національних господарств, поступове зближення й вирівнювання рівнів їх економічного

розвитку, формування глибоких і стабільних зв'язків у галузях економіки, науки та техніки, розширення та зміцнення міжнародного ринку цих країн, удосконалення товарно-грошових відносин [4].

Розвиток агропромислової інтеграції відбувався в контексті формування механізму об'єднання учасників агропромислового виробництва в єдину господарську структуру в процесі здійснення економічних відносин в результаті існування виробничих зв'язків та поєднання технологічних процесів з метою сталого розвитку інтегрованого формування.

Характеризуючи причини виникнення та функціонування інтеграції, академік П.Т. Саблук зазначає, що термін «інтеграція» охоплює широке коло різноманітних економічних явищ та процесів зближення, пристосування, узгодження діяльності й навіть об'єднання підприємств та підприємців на цій основі результатів господарювання[5]. Зміст об'єднувачих засад інтеграції розкриває наступне визначення: «Інтеграція – це об'єднання ресурсів та підприємницького хисту взаємопов'язаних ланок АПК» [6].

Заслуговує на увагу визначення інтеграції для агропродовольчого сектору Е.М. Крилатих: «Агроекономічна інтеграція – сукупність процесів вирівнювання, зближення і злиття суб'єктів ринкової діяльності в агропродовольчій системі з метою підвищення їх конкурентоспроможності та забезпечення продовольчої безпеки країни». В цьому визначенні виділяється дві важливі складові: конкурентоспроможність та продовольча безпека з метою об'єднання макро- та мікроекономічного рівнів інтеграції, тобто ринкову діяльність суб'єктів господарювання та державне регулювання[7].

Ю. О. Нестерчук під аграрно-промисловою інтеграцією розуміє цілеспрямований процес зближення інтересів, зміцнення виробничо-господарських зв'язків і відносин прямих та опосередкованих учасників агропромислового відтворювального процесу. До групи прямих учасників відтворення сільськогосподарської продукції належать юридичні та фізичні особи, які забезпечують технологічні

процеси з виробництва сільськогосподарської продукції та сировини. До опосередкованих учасників віднесені підприємства, що виконують допоміжні та обслуговуючі функції, а також органи державного та господарського управління АПК [8].

Наведені визначення ілюструють інваріантність розуміння економічної сутності і природи інтеграції, для чого застосовуються як синоніми наступні дефініції: об'єднання, комбінація, взаємопов'язаність, зближення, процес, пристосування, узгодження, злиття, вирівнювання, консолідація, концентрація, централізація, тощо.

Інтеграційні процеси можуть відбуватися в межах однієї сфери – виробничої або у суміжних – виробничо-торгівельній. Вважається, що найважчим є процес інтеграції суб'єктів багатьох різних сфер діяльності. Етапи розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері були пов'язані зі специфікою товарних відносин та економічних процесів в суспільстві. Аграрне виробництво за своєю природою пов'язане з промисловими, переробними, обслуговуючими, торговельними підприємствами. Їх функціонування ґрунтується на взаємозалежності. О.М.Царенко це підтверджує міркуванням, щодо можливості розгляду натурального селянського господарства як первинної спроби підприємства об'єднати всі ці функції [9].

Після існування натурального селянського господарства відбувається процес розділення між ремісництвом, торгівлею та функціонування їх як самостійних галузей. При цьому подальший, досить тривалий період розвитку продуктивних сил за будь-якої суспільно-економічної формації, супроводжувався постійним відтворенням втрачених взаємозв'язків.

За часів існування адміністративно-командної економіки не припинявся пошук форм, механізмів та інструментів становлення, розвитку різних типів економічних зв'язків сільськогосподарських підприємств із підприємствами інших галузей. Досить динамічними та потужними були процеси створення інтегрованих структур, що набували форм аграрно-промислових об'єднань, формування їх фінансового, ресурсного і виробничого потенціалу, зрос-

тання рівня продуктивності праці та інтенсифікації виробництва. Через певний період часу, відбувається погіршення стану механізму державного управління та деяке гальмування інтеграційних процесів. Стали відчутними конфлікт інтересів, неузгодженості, які виникли між підприємствами аграрної галузі та промисловості, сфери обслуговування. Створився значний дисбаланс обмінно - розподільчих та перерозподільчих відносин в країні. Найвчим було привалювання інтересів окремих суб'єктів господарювання без урахування фінансової результативності та економічної мети діяльності інтегрованого формування.

В цілому інтеграційні процеси аграрної сфери 70–80 рр. характеризувалися тим, що без трансформацій відносин власності відбувалося зближення економічних інтересів на засадах організаційного поєднання аграрних і промислових підприємств.

З набуттям незалежності України, паралельно відбувалося руйнування старих методів господарювання та зародження нових, вільних, ринкових. Цей період був досить складним, суперечливим, характеризувався цілою низкою невизначеностей, труднощів, в тому числі в аграрній економіці. Відбулося значне падіння аграрного виробництва, розрив економічних відносин між внутрішньогалузевими та міжгалузевими партнерами. Тому виникло питання про можливість та доцільність функціонування тієї чи іншої форми інтеграції та подальші перспективи таких структур. Призупинити негативні тенденції розвитку аграрної галузі та забезпечити її стабілізацію та зростання можливо було за умови перебудови інституційних засад аграрної сфери, які б кореспондували з системою господарювання, що сформувалася.

З позицій сьогодення, бачення цього етапу економічного розвитку полягає в наступному. Перехід від адміністративної моделі до ринкової не може відбуватися без відповідних трансформацій економічних, політичних, соціальних відносин в суспільстві; свідомості та менталітету соціуму. Отриманий досвід щодо перетворень в 90-х роках показав, що економічна свобода - це велика відповідальність, яка

проходить випробування протягом значних термінів часу, результати якої можуть бути досить непередбачувані. На пострадянському просторі, в Україні зокрема, ці процеси проходили повільно та складно.

Реформування сільського господарства, процеси приватизації промислових, переробних підприємств вплинули на стан міжгалузевих зв'язків. Інтеграційні процеси в аграрній сфері України здійснювалися під впливом та у відповідності до тих змін, що відбувалися в промисловості. Проте, приватизаційні процеси в переробній промисловості здійснювалися з позицій галузевого тимчасового зиску без врахування технологічних аспектів зв'язків, що склалися у сільськогосподарських підприємств з державними переробними підприємствами. В результаті цього промислові, переробні та обслуговуючі підприємства зайняли позицію монополістів, ці ланки агропродовольчого ланцюга розбалансували відносини зі сільськогосподарськими товаровиробниками.

Розвиток організаційно-правових форм господарювання відбувався шляхом апробації різноманітних моделей. На перших етапах роздержавлення та реструктуризації підприємств важливе значення відводилося розвитку фермерських господарств та кооперативів.

Колективні підприємства реформувалися у господарські формування з порівняно меншими розмірами, що гальмувало використання механізмів дії економічних законів: переваг спеціалізації і концентрації виробництва; відповідності виробничих відносин рівню й характеру продуктивних сил; зростання продуктивності праці; усунування праці і виробництво тощо, що зумовило зниження дієвості господарювання.

Таким чином, реформування супроводжувалось дестабілізуючими факторами, які зруйнували систему господарських зв'язків між підприємствами, погіршилось фінансове становище підприємств АПК, а також посилювався диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію.

Такий стан справ примусив підприємства самостійно шукати шляхи мінімізації затрат на виробництво та ринки збуту

своєї продукції. Одним з таких шляхів виявилась вертикальна інтеграція підприємств, яка пов'язана з об'єднанням підприємств АПК, де відбуваються всі технологічні процеси від виробництва сільськогосподарської сировини, її переробки до реалізації кінцевої продукції споживачу.

Посилення інтеграційної діяльності в аграрній сфері відбулося в кінці ХХ ст. на початку ХХІ ст. Така зацікавленість обумовлена не тільки прагненням інтеграторів знизити трансакційні витрати, забезпечити виконання контрактів, але і пошуком шляхів фінансового оздоровлення аграрних формувань.

В Україні почали функціонувати аграрні формування різноманітних видів та організаційно-правових форм, які мали у розпорядженні значну кількість сільськогосподарських угідь. Особливістю інтеграційних процесів в аграрній сфері останні 10 років є наявність аграрних холдингів. У Законі України «Про холдингові компанії в Україні» визначено, що холдингова компанія - акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств [10].

Аграрний холдинг – якісно нова організаційна система господарювання, за якої матеріальні (економічні, технологічні, ресурсні та ін.) фактори знаходяться у тісному взаємозв'язку з соціальними, що сприяє відновленню порушених міжгалузевих зв'язків та формуванню взаємно стимулюючих соціально-економічних процесів [11].

На думку А.Є. Данкевича, мотивами створення аграрних холдингів в Україні є: необхідність забезпечення переробних потужностей власною сировиною; розширення масивів земельних ресурсів у використанні у зв'язку з можливістю відміни мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення; існуючі пільги в оподаткуванні; забезпечення диверсифікації економічних та фінансових ризиків; реалізація контрольних функцій над сільськогосподарськими підприємствами для забезпечення повернення наданих їм кредитів; розширення асортименту та ринків

збуту продукції для зміцнення ринкової позиції компанії [12]. С.І. Дем'яненко розглядає аграрний холдинг в якості специфічної форми володіння акціонерним капіталом, за якої материнська компанія, володіючи контрольним пакетом акцій інших підприємств, здійснює управління і контроль за їх діяльністю і завдяки цьому об'єднує їх в єдину організаційну структуру з відповідними цілями і місією [13].

Таким чином, створення аграрних холдингів стало своєрідною відповіддю аграрної економіки України вимогам ринку. Холдингові компанії забезпечують досягнення найвищого рівня інтеграції, тому аграрні холдинги представляють найвищу форму агропромислової інтеграції, що об'єднує всі ланки продовольчого ланцюга. Вони створюються у формі товариств з обмеженою відповідальністю та акціонерних товариств для управління діяльністю інших компаній, володіння контрольними пакетами акцій з метою встановлення контролю над ними. Результатами їх діяльності стало посилення конкуренції на ринку оренди земель та збільшення розміру орендної плати; залучення інвестицій; зростання продуктивності праці; посилення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва; збільшення експорту продукції та валютних надходжень в країну. Проте, діяльність аграрних холдингів сприймається неоднозначно в суспільстві.

Розв'язок проблем аграрної сфери передбачав в першу чергу подолання кризового стану підприємств АПК. Головним завданням для держави стала необхідність стабілізації та відродження діяльності в агропромисловому комплексі, створення на цьому підґрунті фінансового забезпечення та незалежності аграрної сфери, формування умов для стійкого її розвитку. Проте, до загальноновизнаних причин, що стримують інтеграційні процеси в аграрній сфері, входять: невизначеність перспектив вітчизняного ринку землі; невирішеність земельних спорів; недосконалість законодавча база; суперечності системи оподаткування; нестабільна аграрна політика; надмірна зарегульованість бізнесу – необхідність отримання великої кількості ліцензій,

сертифікатів і дозволів; військові дії на сході країни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток інтеграційних процесів в аграрній сфері України відбувся під впливом економічних, політичних, соціальних, ментальних трансформацій в суспільстві та в аграрній сфері зокрема. Цілком логічно, що ці перетворення віддзеркалювалися у взаємовідносинах між підприємствами аграрної сфери та інших галузей національної економіки, набували нового змісту та характерних особливостей в процесі виникнення і функціонування нових видів і форм інтегрованих аграрних формувань.

Еволюція розвитку інтеграційних процесів демонструє наявну тенденцію щодо концентрації, індустріалізації та спеціалізації сільськогосподарського виробництва та переробної промисловості. Об'єднання сьогодні особливо важливі, оскільки сприяють входженню до світової економічної системи, прискореному досягненню необхідного рівня конкурентоспроможності. З точки зору оптимізації оподаткування, об'єднання кількох юридичних осіб, кожне з яких призначене для конкретних цілей (створення сировинної бази, переробка, виробництво готової продукції) в концерн (холдингову структуру) або фінансово-агропромислову групу є найбільш ефективним і поширеним у вітчизняній практиці.

Для подолання існуючих суперечностей в діяльності інтегрованих структур та динамічного подальшого розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері України, на державному рівні необхідно забезпечити адекватну нормативно-правову, законодавчу базу та активно залучити до цього процесу державні органи влади щодо їх безпосередньої участі в їх діяльності.

Література

1. Integration. The Oxford English Dictionary V.V. – Oxford: Clarendon Press, 1970. –758р.
2. Украинская Советская Энциклопедия Том 4. – К.: Главная редакция украин-

ской советской энциклопедии, 1980. – С.287.

3. Новая экономическая энциклопедия. – М.: ИНФРА, 2006. – С.181.

4. Білик Ю.Д. Проблеми інтеграції економіки України у світове господарство / Ю.Д. Білик.- К.: Урожай, 2004. – С.5.

5. Саблук П.Т. Аграрним реформам – усвідомлений розвиток/ П.Т. Саблук // Економіка АПК. – №6. –2012. – С.3–5.

6. Макроекономічний аналіз аграрного ринку України / [Ю.С. Коваленко, І.В. Охріменко, І.М.Зеліско та ін.]. –К.: “ЛОГОС“, 2005. – С.70.

7. Крылатых Э.Н. Теоретико-методические основы изучения современной агроэкономической интеграции / Э.Н. Крылатых // Рыночная интеграция в агропромышленном секторе: тенденции, проблемы, государственное регулирование. – М.: ВИАПИ им. А.А. Никонова: «Энциклопедия российских деревень», 2010. – С. 3 – 6.

8. Нестерчук Ю. О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві: [монографія] / Ю. О. Нестерчук. – Умань: Видавець "Сочінський", 2009. – 372 с.

9. Царенко О.М. Економічний аналіз діяльності підприємств агропромислового комплексу. Навчальний посібник. – 2-е вид. / О.М. Царенко, О.О. Несветов, М.О. Кадацький. – Суми : «Університетська книга», 2001. – 326 с.

10. Закон України «Про холдингові компанії в Україні» із змінами, внесеними згідно із Законом № 1617–VI (1617–17) від 24.07.2009 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). –2010. – № 2–3, ст. 11 .

11. Гуторов А.О. Агрохолдинги як ефективна форма концентрації сільськогосподарського виробництва / А.О. Гуторов // Економіка АПК. – 2011. –№ 3. – С. 102-107.

12. Данкевич А.Є. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві: монографія / А.Є. Данкевич. -К.: ННЦ ІАЕ, 2011.- 350с.

13. Дем'яненко С.І. Агрохолдинги в Україні: добре чи погано? [Електронний ресурс] / С.І. Дем'яненко. – К.: Ін-т економічних досліджень та політ. консульта-

цій, 2008. – Режим доступу: http://ierpc.org/ierpc/papers/agpp21_ur.pdf/.

References

1. Integration (1970), The Oxford English Dictionary, Oxford, Clarendon Press, 758p.

2. Ukrainskaia Sovetskaia Entsiklopediia (1980), Tom 4, [Ukrainian Soviet encyclopedia] Glavnaia redaktsia ukrainskoi sovetskoi entsiklopedii, Kyiv, Ukraine, p.287.

3. Novaia ekonomichnaia entsiklopediia (2006), [New economic encyclopedia], INFRA, Moskov, Russia, 181p.

4. Bilyk, Y.D. (2004), Problemy integratsii ekonomiky Ukrainy u svitove hospodarstvo [Problems of economic integration of Ukraine in to the world economy], Urozhai, Kyiv, Ukraine, p.5.

5. Sabluk, P. T. (2012), “Agrarnym reformam - usvidomlenyi rozvytok” [Agrarian reforms - informed development], *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 3–5.

6. Kovalenko, Y.S. , Zelisko, I.M., Ohrimenko, I.V. (2005), Makroekonomichnyi analiz agrarnogo rynku Ukrainy [Macroeconomic analysis of the agrarian market of Ukraine], LOGOS, Kyiv, Ukraine, p.70.

7. Krylatyh, E.N. (2010), Teoretiko - metodologicheskie osnovy izuchenia sovremennoi agroekonomicheskoi integratsii, [Theoretical and methodological foundations of the study of modern agro-economic integration], *Rynochnaya integratsia v agropromyshlennom sektore: tendentsii, problem, gosudarstvennoe regulirovanie*, VIAPI im. A.A. Nikonova, Moskov, Russia, pp. 3–6.

8. Nesterchuk, Y.O. (2009), Integratsiini protsesy v agrarno-promyslovomu vyrobnytstvi [Intagration processes in the agro-industrial production], *Vydavets` "Sochins`kyi"*, Uman`, Ukraine, 372p.

9. Tsarenko, O.M. (2001), Ekonomichnyi analiz diyalnosti pidpnyemstv agropromyslovogo kompleksu[Intagration processes in the agro-industrial production], *Universitetskaya kniga*, Sumy, Ukraine, 326p.

10. Zakon Ukrainy “Pro holdyngovi kompanii v Ukraini” (2010), *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 2-3, st.11.

11. Hutorov, A. O. (2011), *Agroholdyngy yak efektyvna forma kontsentratsii sil`s`kogospodars`kogo vyrobnytstva* [Agroholdings as an effective form of

concentration of agricultural production], *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 102–107.

12. *Dankevych, A. Ye.* (2011), *Rozvytok integrovanyh struktur u sil's'komu gospodarstvi* [Development of the integrated formations in agriculture], NNC IAE, Kyiv, Ukraine.

13. *Demianenko, S.I.* (2009), *Agroholdyngy v Ukraini: protses stanovlenia i rozvytku* [Agricultural holdings in Ukraine: the process of formation and development], *Ekonomika Ukrainy*, vol. 12, pp. 50-61.

Зеліско І.М.

Интеграционные процессы в аграрной сфере Украины

Статья посвящена выявлению объективных предпосылок развития интеграционных процессов в аграрной сфере Украины. Проанализированы этапы развития интеграционных процессов в аграрной сфере, которые связаны с особенностями экономических отношений в государстве. Определены современные мотивационные основы дальнейшего развития интеграционных процессов в аграрной сфере Украины. Аграрная сфера экономики взяла на себя роль создателя почвы для новой системы хозяйствования в Украине, при этом в решении экономических проблем важное значение имеют интеграционные процессы, которые являются мощным фактором прогрессивного развития производительных сил и дальнейшего совершенствования производственных отношений. Интеграционные основы объединительных процессов, происшедших путем образованием и функционированием новых форм и видов аграрных формирований, которые являются более адаптированными к меняющейся рыночной среды.

Ключевые слова: интеграция, интеграционные процессы, аграрная сфера, аграрные формирования, аграрные холдинги, агропромышленное производство, аграрная политика.

Zelisko I.

The integration processes in the agrarian sphere of Ukraine

The article is devoted to revealing the objective prerequisites for the development of integration processes in the agrarian sphere of Ukraine. The stages of development of integration processes in agrarian sphere of economic relations in the country. Designated modern motivational bases for further development of integration processes in the agrarian sphere of Ukraine. The agrarian sector of the economy has taken on the role of the creator of the ground for a new economic system in Ukraine, while in solving economic problems are important integration processes, which is a powerful factor in the progressive development of the productive forces and further improvement of relations. Integration principles of integration processes occurred through the formation and operation of new forms and types of agrarian formations that are more adapted to the changing market environment.

Keywords: integration, integration processes, agrarian sphere, agrarian formations, agrarian holdings, agro - industrial production, agrarian policy.

Рецензент: Гудзь О. Є. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Управління інноваційною діяльністю» Державного університету телекомунікацій, м. Київ, Україна.

Reviewer: Hudz O. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor, Head of Innovation management Department of the State University of Telecommunications, Kyiv, Ukraine.

e-mail: gudzee@ukr.net

*Стаття подана
27.11.2015 р.*

ECONOMY OF CULTURE AS MANAGEMENT OBJECT IN NATIONAL ECONOMY ENTROPY CONDITIONS

Article is devoted to economy of culture as management object in national economy entropy conditions. Economy of culture development as science became more valuable. It searches not only whole cultural sphere economic problems but also its separate entities. Theoretical and pragmatic tasks connected to management, financing, structure and organizational systems of cultural institutions were less important before because it was subsidized area in national economy conditions. Nowadays cultural needs forming and satisfying processes correlation research in macroeconomics, cultural sphere and economic entities microeconomic level aspects are connected to cultural sphere tangible and intangible goods producing, storage, distribution and interchanging that indicates its high commercial potential. It requires to be developed to increase business units' competitiveness and improve their competitive advantages. Economic entities functioning external environment stochasticity also must be taking into account. This article discloses economy of culture content as important socio-economic phenomenon. It is displayed its functioning peculiarities in national economy entropy conditions. It is suggested economic units' efficiency improving with balanced scorecard using for economy of culture. It is substantiated balanced scorecard IT-support technologies for economy of culture economic units.

Keywords: economy of culture, balanced scorecard, management, entropy, national economy.

Problem statement. Economy of culture is very important sphere of modern life. Culture as profitable area is valuable economic source in business units' management aspect. It has three unique features that complicate its assessment:

- potential of culture creators that was accumulated over the centuries and developed through generations;
- cultural legacy that was result of centuries-old creators' labor;
- traditions that were materialized in cultural values population's interest.

Economy of culture development as science became more valuable. It searches not only whole cultural sphere economic problems but also its separate entities. Theoretical and pragmatic tasks connected to management, financing, structure and organizational systems of cultural institutions were less important before because it was subsidized area in national economy conditions.

Nowadays cultural needs forming and satisfying processes correlation research in macroeconomics, cultural sphere and economic entities microeconomic level aspects are connected to cultural sphere tangible and intangible goods producing, storage, distribution and interchanging that indicates its high commercial potential. It requires to be developed to increase business units' competitiveness and improve their competitive ad-

vantages [1]. Economic entities functioning external environment stochasticity also must be taking into account.

Analysis of recent studies and publications. There are only few researches that are devoted to economy of culture and it takes into account mostly sociological researches and partially economical ones by A. Calabrese, J. Hartley, E. Ignateva, H. Li, E. Pililyan, A. Rubinshteyn, E. Shekova, W. Wen, balanced scorecard as effective management tool is given by A. Evans, O. Fujii, P. Niven, K. Martin, D. Parmenter, M. Poatsy, K. Schwalbe and others, entropy as category of economy is less known and researched basically in information flows and sociological aspects by G. Alpan, R. Dewar, I. Efil, V. Kaplunov, Ch. Lineweaver, R. Niven, E. Parker, K. Regenauer-Lieb, R. Gray.

Economy of culture as management object in national economy entropy conditions needs further investigations in aspect of strategy forming and assessment modern technologies, also IT support for suggested system.

The aim of the article is to form conceptual framework and practical recommendations for economy of culture as management object in national economy entropy conditions to increase its effectiveness with balanced scorecard methodological approach.

Presentation of the main material of the research. Today domestic economy is

characterized as a volatile one. The modern economic entities' surroundings are difficult to predict because of externals high level entropy.

Entropy can be defined as the measure of disorder, uncertainty and consumed energy in a system. Nowadays entropy concept is aimed to construct the conceptual basis of a new management model which can be utilized to manage all entropy sources effectively. It is conveyed with a multidisciplinary approach and by the use of qualitative research techniques. It is examined the relations of the entropy concept with different disciplines like sociology, economy, political sciences, ecology, environmental ethics, information theory, network science, system theory, business management, etc. and after the evaluation of the findings, it is constructed the conceptual basis of a new management model. Entropy concept is defined in detail and related concepts like social entropy, information entropy, negative entropy, etc. [2]. It is also matched that it is need to construct the conceptual basis of a new management model called «Total Entropy Management» which can be applied to governmental organizations, non profit organizations and business enterprises to be able to manage all entropy sources effectively.

The business units' up-to-date target is to form and implement an economic security management system for its sustained development but it is not easy task in entropy conditions. Balanced scorecard can be one of the core tools to achieve the target.

Economy of culture development peculiarities for stochastic externals in management aspect must include:

- necessity of management and organizational economic mechanism development and tools for culture sphere commercial effect evaluation to economy: specific jobs creating, own independent markets developing taking into account their substantial investment potential assessment, direct contribution to particular region economy, also culture is the main source of education, media, tourism and entertainment;

- direct social impact assessment formation problem solution: culture provides socially significant activities, recreation, positive influence on people's minds and relationship between them, individuals and society spiritual development contribution, their creative potential disclosure; also elite, popular and underground cultures offer possible social behavior models variety;

- indirect economic impact effect development: culture is socially beneficial because it accumulates and translates peculiar society fundamental values and reflections that are also used in commercial and non-commercial activities; advertising, public relations, HR, corporation reengineering, corporate identity and culture formation as business and management technologies are impossible without social and cultural activities forms traditional use and culture sphere institutions and organizations cooperation; business and culture spheres mutually beneficial, reinforcing cooperation, commercial and non-profit, socially important spheres partnership is the most important self-development capable civil society formation mechanism and tool; culture enhances environment value;

- indirect social impact potential use exploring: culture enriches social environment and organizes its various events attractiveness, it is social organization civilization influence source, it stimulates creativity, increases society ability to accept and find a new and overcome consciousness and behavior old stereotypes; culture is collective society memory, cultural and historical heritage and future generations creativity inexhaustible source, it improves and makes life diverse, increases individuals socialization degree and contributes deviant and antisocial behavior prevention and reduction; culture plays an important role in education, impacts individuals intellectual and emotional grows; modern technology using enriches arts and culture social communication effect.

Culture is society consolidation and development factor for both national and

regional scale. Its commercial potential should be disclose increasingly.

Culture sphere is seen not only as cultural values producer and curator but also a real economy important part that provides employment growth, high technologies development, tourism and advertising income flow. Culture as an economic element has environment adaptation, axiological, communicative, regulatory and semiotic functions.

European Commission notes [3]: the role of the cultural and creative sector is still largely ignored within the context of growth and employment with investment and innovations that will be achieved. Indeed, the move to measure the socio-economic performance of the sector is a relatively recent trend. Moreover, the exercise is a contentious one. For many, the arts are a matter of enlightenment or entertainment. That leads to the perception that the arts and culture are marginal in terms of economic contribution and should therefore be confined to the realms of public intervention. This may explain to a large extent the lack of statistical tools available to measure the contribution of the cultural sector to the economy whether at national or international level, in particular compared to other industry sectors.

Economy of culture includes a lot of types of different economic units and non-profit organizations connected to visual arts, performing arts, heritage, film and video, television and radio, video games, music, books and press, design, architecture, advertising, PC manufacturers, MP3 player manufacturers, mobile industry, etc. It is very perspective ones but in the same time they function with the low level of their potential socio-economic efficiency. The possible way to improve it is Balanced Scorecard (BSC) methodological approach [4–7]. It suggests an effective tool for modern process-oriented [8] and risk management [9] system creation, and contributes institutions sustained development. BSC perspectives suggest organization view from four perspectives: learning and growth, business process, customer, and financial one) that

help to develop metrics, collect data and analyze correlations of influence on internals and externals entropy effect reduction.

It is suggested sequence of BSC implementation for economy of culture sphere institutions efficiency improving which also takes into account entropy effect reducing on microeconomic level in domestic economy conditions:

- to develop and submit balanced scorecard system implementation rationale for business and management evaluation;
- to design BSC concept for economic units;
- to allocate balanced scorecard elements for economic units;
- to use balanced scorecard basic and additional principles for economic units;
- to adopt and apply balanced scorecard methodical approach for economic units;
- to optimize economic units management with balanced scorecard applying;
- to form economic units strategic management office;
- to apply software systems for creating, implementation, using and supporting of balanced scorecard in economic units;
- to make a program of balanced scorecard applying in unpredicted internals and stochastic externals;
- to explore BSC applying in regionalization and globalization trends;
- to research balanced scorecard problems and development trends on the modern stage of domestic economy and possible ways to overcome them;
- to benchmark successful projects examples in foreign and domestic balanced scorecard implementing.

Balanced scorecard as a management tool can also promote economy of culture institutions' security development from diversified treats and protect its tangible and intangible assets with special system of legal, economical, organizational, social, ecological, and IT arrangements. BSC also can define and concretize microeconomic security goal, decompose it to measurable tasks, and find treats and risks impact points. In-

formation mentioned above helps economic entity to provide and overcome possible problems, barriers and damages in its sustained development strategy.

BSC-based economic security evaluation and analysis system includes complex of coherent, interconnected blocks and stages of activity, which are systemized and adapted to the very tasks of techniques, methods, models. It makes possible to identify, assess and reduce the economic risk impact to a corporate resources optimal costs acceptable level. The main business unit functional areas (economic entity property, corporate finance, human resources, technology, innovation and information, microeconomic organizational structure) will correlate to its business processes and balanced scorecard perspectives. Also renewed economic units become more competitive.

Economy of culture sphere economic units' efficiency improving will be applied by IT support. IT technical support officers for balanced scorecard system in business units and economic entities must be responsible for the smooth running of computer systems and ensuring users get maximum benefits from them in accordance to BSC-oriented strategy, processes and operations [10]. Individual tasks vary depending on the size and structure of institution, but may include:

- installing and configuring computer hardware operating systems and applications;
- monitoring and maintaining computer systems and networks;
- talking staff or clients through a series of actions, either face to face or over the telephone to help set up systems or resolve issues;
- troubleshooting system and network problems and diagnosing and solving hardware or software faults;
- replacing parts as required;
- providing support, including procedural documentation and relevant reports;
- following diagrams and written instructions to repair a fault or set up a system;

- supporting the roll-out of new applications;
- setting up new users' accounts and profiles and dealing with password issues;
- responding within agreed time limits to call-outs;
- working continuously on a task until completion (or referral to third parties, if appropriate);
- prioritizing and managing many open cases at one time;
- rapidly establishing a good working relationship with customers and other professionals, e.g., software developers;
- testing and evaluating new technology;
- conducting electrical safety checks on computer equipment.

There are a number of Balanced Scorecard Collaborative certified program products for BSC:

- Oros Scorecard (ABC Technologies, recently purchased by SAS);
- CorManage (CorVu);
- Crystal Decisions Balanced Scorecard (Crystal Decisions);
- FlexBI (FlexBI Technology);
- Open Ratings Balanced Scorecard (Open Ratings);
- Hyperion Performance Scorecard (Hyperion Solutions Corp.);
- Performance Plus (InPhase Software);
- Oracle Balanced Scorecard (Oracle);
- Pbviews (Panorama Business Views);
- Strat&Go (Procos);
- Balanced Scorecard Manager (ProDacapo);
- QPR Scorecard (QPR);
- SAP SEM (SAP AG);
- SAS Solution for Balanced Scorecard (SAS Institute);
- Strategos (Vision Grupo Consultores) and some others.

National economy and separated economy of culture economic units' problem is absence of required quantity of highly qualified personnel for implementing

these products. Also there is no the list of requirements to them in economic entities.

Conclusions and prospects for further research. Suggested above will help to receive economic units' efficiency improving with BSC using for economy of culture sphere. This theses information can be useful for regional authorities on improving economical and management innovations, business leaders and economic universities students. Research on this topic will be continued in further issues.

Literature

1. *Lukyanova Ye.Yu.* Razvitie ekonomiki kultury v stohasticheskikh usloviyah makrosredy: aspekt menedzhmenta (The Economy of Culture Development in Stochastic Macroeconomics Conditions: Management Aspect) / Ye.Yu. Lukyanova // Novaya nauka: ot idei k rezultatu (New Science: from Idea to Result) [Mezhdunarodnoe nauchnoe periodicheskoe izdanie po itogam Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, Sterlitamak (29 sentyabrya 2015 g.)]. – Sterlitamak : RITs AMI. – P. 166 – 168.

2. *Alpan G.* Suggestion of a Management Model: Total Entropy Management / Alpan G., Efil E. [Electronic Source] – Access Mode: <https://www.ideas.repec.org/a/ris/buecrj.html>.

3. The Economy of Culture in Europe [Electronic Source] – Access Mode: http://www.ec.europa.eu/culture/library/studies/cultural-economy_en.pdf.

4. *Lukyanova Ye.Yu.* Balanced Scorecard as a Proper Way of Domestic Economy Entropy Reducing on Microeconomic Level /

Ye.Yu. Lukyanova // Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami – 2014 (Prospective Studies of Science and Techniques) [Materiały X międzynarodowej naukowipraktycznej konferencji, Przemysł (07–15 listopada 2014 r.)]. – Przemysł : Nauka i studia. – Volume 4. Ekonomiczne nauki. – S. 11–13.

5. *Niven P.* Balanced Scorecard Evolution: A Dynamic Approach to Strategy Execution / P. Niven. – NY : Wiley, 2014. – 368 p.

6. *Parmenter D.* Key Performance Indicators: Developing, Implementing, and Using Winning KPIs / D. Parmenter. – New York : Wiley, 2015. – 448 p.

7. *Fujii T.* Essentials and Creating of Balanced Scorecard For Strategic Management by SWOT and Strategic Map New Version: It Strategic Management Through Balanced Scorecard / T. Fujii. – New Publishing, 2015 [Electronic Source]

8. ISO 9001:2015 [Electronic Source] – Mode of Access: <http://www.iso.org>.

9. ISO 31000:2009 [Electronic Source] – Mode of Access: <http://www.iso.org>.

10. *Lukyanova Ye.Yu.* IT-Support for Balanced Scorecard Implementation in Entropy of Domestic Economy / Ye.Yu. Lukyanova // Conduct of modern science – 2014 : Materials of XI International scientific and practical conference, Sheffield (November 30–December 07, 2014). – Sheffield : Science and Education LTD. – Volume 5. Economic science. – P. 40–42.

11. Balanced scorecard program products certified by BSCol [Electronic source] – Mode of Access: <http://www.BSCol.com>.

Лук'янова О. Ю., Житний П. Є.

Економіка культури як об'єкт управління в умовах ентропії національної економіки

Стаття присвячена економіці культури як об'єкту управління в умовах ентропії національної економіки. Розвиток економіки культури як науки, що досліджує економічні проблеми як галузі культури взагалі, так і окремих суб'єктів стає все більш значущим. Теоретичні та практичні проблеми, що зв'язано з управлінням, фінансуванням, структурою, системою організації установ культури раніш були менш актуальними, так як цей напрям в більший мірі носив дотаційний характер. У даний час дослідження взаємозв'язку процесів формування та задоволення культурних потреб з точки зору макроекономіки, на рівні галузі культури та мікрорівні підприємств, що займаються виробництвом, збереженням, розподілом та обміном матеріальних і нематеріальних продуктів галузі культури свідчить про їх високий комерційний потенціал, який необхідно розвивати, підвищуючи конкурентоздатність підпри-

емств культури й удосконалюючи їх конкурентні переваги. При цьому слід враховувати стохастичність макросередовища функціонування цих економічних суб'єктів. У статті розкрито зміст економіки культури як значущого соціально-економічного явища. Показано особливості її функціонування в умовах ентропії національної економіки. Запропоновано удосконалення ефективності економічних одиниць даної галузі шляхом застосування системи збалансованих показників. Обґрунтовані технології ІТ-супроводу системи збалансованих показників на підприємствах сфери економіки культури.

Ключові слова: економіка культури, система збалансованих показників, підприємство, менеджмент, ентропія, національна економіка.

Лукьянова Е.Ю., Житний П.Е.

Экономика культуры как объект управления в условиях энтропии национальной экономики

Статья посвящена экономике культуры как объекту управления в условиях энтропии национальной экономики. Развитие экономики культуры как науки, изучающей экономические проблемы как отрасли культуры в целом, так и ее отдельных субъектов становится все более значимым. Теоретические и практические проблемы, связанные с управлением, финансированием, структурой, системой организации учреждений культуры ранее были менее актуальными, так как это направление в большей мере носило дотационный характер. В настоящее время исследование взаимосвязи процессов формирования и удовлетворения культурных потребностей с точки зрения макроэкономики, на уровне отрасли культуры и микроуровне предприятий, занимающихся производством, хранением, распределением и обменом материальных и нематериальных продуктов отрасли культуры свидетельствует об их высоком коммерческом потенциале, который необходимо развивать, повышая конкурентоспособность предприятий культуры и совершенствуя их конкурентные преимущества. При этом следует учитывать стохастичность макросреды функционирования данных экономических субъектов. В статье раскрыто содержание экономики культуры как значимого социально-экономического явления. Показаны особенности ее функционирования в условиях энтропии национальной экономики. Предложено совершенствование эффективности экономических единиц данной отрасли путем использования системы сбалансированных показателей. Обоснованы технологии IT-сопровождения системы сбалансированных показателей на предприятиях сферы экономики культуры.

Ключевые слова: экономика культуры, система сбалансированных показателей, предприятие, менеджмент, энтропия, национальная экономика.

Рецензент: Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, Директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Київ, Україна.

Reviewer: Zablodskaya I. – Professor, Ph.D. of Economics, Director of the Institute of economic and legal research Lugansk branch National academy sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

e-mail: zablodin@yandex.ru

*Стаття подана
27.11.2015 р.*

МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНКИ ИНВЕСТИЦИЙ В АПК

Изложен научный подход к решению актуальных задач совершенствования методологии инвестиций в АПК. Ключевой подход к данной проблеме заключается в выявлении функциональных особенностей инвестиций в АПК, раскрытии сущностных явлений и попытке улучшения некоторых концептуальных аспектов и измерительных параметров данной категории. Особое внимание уделяется системному подходу формирования методологии инвестиций АПК, разработке принципов, совокупным методам и совершенствованию механизмов инвестиционной деятельности. Определено, что систематическая кластеризация АПК является наилучшим методом, позволяющим достоверно характеризовать ретроспективные и перспективные тенденции инвестиционного функционирования АПК. На основе общих концепций выявлены основные признаки и технологически взаимосвязанные стадии инвестиционной деятельности АПК.

Ключевые слова: инвестиции, измерения, методология, особенности, принципы, оценки, методы, признаки, механизмы.

Постановка проблемы. Проводимые исследования показывают, что раскрытие сущностных явлений инвестиций в АПК, попытка улучшения некоторых методологических аспектов и измерительных параметров данной категории представляет собой чрезвычайно широкую и сложную задачу, так как очень трудно дать единое определение понятия «инвестиции в АПК», обобщить параметры межотраслевого инвестирования и функционирования капитальных средств в едином контексте. Отсюда вытекает принципиально важное положение: чтобы получить более достоверную оценку инвестиций в АПК, необходимо раскрыть их сущность и содержание в межотраслевом ареале, определить полноценность методологии данной категории и выявить степень ее соответствия конкретным практическим задачам.

Данное обстоятельство дает основание сделать следующие основные выводы: первое, необходимо различать широкую и узкую трактовку инвестиций, последнее чаще всего характеризует инвестиции в основной капитал; второе, следует определить понятие «инвестиции», выявить сущностное сходство и функциональное различие категорий «инвестиционный процесс» и «инвестиционная деятельность в АПК»; третье, как одно из ключевых понятий, инвестиции в АПК до сих пор трактуются неоднозначно и это тесно связано как с отраслевыми функциональными особенностями, так и с различными природно-климатическими, экономическими и ресурсными характеристиками; четвертое, если инвестиции в АПК обладают многофункциональным характером, то их цель

более конкретна – расширить спектр производственных накоплений, имеющих в своём составе более совершенные капитальные ценности, позволяющие увеличить ассортимент и обеспечить качество выпускаемой товарной продукции.

Расширение диапазона межотраслевой интеграции, применение различных видов капитальных средств требуют улучшения ряда теоретико-методологических положений инвестиций в АПК. Так как в любой экономической системе с рыночной экономикой центральное место принадлежит инвестициям, именно они формируют материальную базу агропромышленных сфер и дают им исходный импульс. С этой точки зрения, инвестиции в АПК представляют собой историческую категорию репродукции и накопления капитала. Это не оставляет сомнений в необходимости периодического совершенствования методологических основ инвестиций в АПК, обогащения ряда её положений на основе знаний, навыков и производственного опыта, чем и определяется актуальность данного исследования.

Периодическое совершенствование методологии инвестиций АПК влечет за собой множество новых изменений, которые отражаются на различных уровнях управления инвестициями. Происходящие перемены в области методологии инвестиций приводят к появлению новых терминологических конструкций, методических вариантов определения эффективности ресурсов, которые применяются в различных объектах, субъектах и инвестиционных процессах [3, с.52]. Во всех новых изменениях главная задача

состоит в органическом построении принципов инвестиционной деятельности АПК, формировании полноценной системы управления инвестициями, сопровождаемой объединенными структурными элементами и эффективными технологиями функционирования.

Отметим, что в глобальном межотраслевом масштабе переход к принципам эффективного управления инвестициями сталкивается с необходимостью решениями сложных организационных задач – формирования логистической и координационной инвестиционной деятельности АПК. Естественно, глобализация агропромышленного хозяйствования характеризуется быстрыми и широкомасштабными изменениями не только в различных межотраслевых отношениях, но и в конкурентной среде, так как «конкуренция продовольственных товаров и услуг трансформируется в конкуренцию предприятий, в соперничество управленческих знаний, искусства и мастерства управления» [6, с.323].

Все вопросы, которые тесно связаны с разработкой методологии инвестиций АПК и решением конкретных практических задач, требуют проведения кластерного анализа – разбиения множества объектов на различные кластеры. Разнообразие межотраслевой хозяйственной системы и периодическое изменение параметров инвестиционной деятельности АПК требует систематической кластеризации – выделения из совокупных взаимосвязанных отраслей относительно однородных, обладающих определенными свойствами, последовательно выполняющих общие работы и представляющих собой единую систему совместной цепочки ценности.

По сути, элементы общей технологической цепочки «наука-производство-заготовка, переработка, транспортировка и реализация товарной продукции» как целостной системы, более ярко характеризуют основополагающие признаки агропромышленного кластера: родство технологий; целенаправленность действий; общность сырьевой базы, природных ресурсов и климатических условий; наличие инвестиционных и инновационных составляющих; максимальную географическую близость отраслей и товарных рынков. Поэтому для поддержания сложной структуры АПК и обеспечения эффективности ее колоссальных инвестиционных расходов необходимо иметь не только

правильную стратегию наращивания основного капитала, но и совершенную методологию измерения эффективности инвестиций.

Анализ последних исследований и публикаций. По мнению большинства специалистов, инвестиции в АПК – это затраты, выраженные в денежной форме, результаты отдачи которых проявляются в течение длительного периода времени. Несмотря на то, что эта истина является аксиомой, требуется проведение регулярного анализа финансового состояния проектов, особенно изменения ценности используемых денежных средств. Последнее требует применения специальных методов, оценки ситуации с минимально возможной погрешностью. Как правило, в зависимости от сложившейся обстановки и времени кругооборота, ценность денежных средств меняется, т.е. сегодняшний рубль не тождествен рублю следующего года. Дело в том, что изменение ценности рубля в АПК связано не только с уровнем влияния инфляции – падением рубля и повышением цен на товары и услуги, но и с существующими природно-климатическими условиями, которые «уменьшают» объемы денежных расходов.

Особое внимание следует уделить разработке методических вариантов измерения эффективности инвестиций в аграрном секторе экономики. По сравнению с другими отраслями, данный сектор обладает очень сложной производственной структурой и природно-экономическими особенностями. Вследствие разнообразия хозяйственной деятельности и влияния множества негативных внешних факторов, АПК характеризуется малой прибыльностью и низкой инвестиционной привлекательностью. Кроме отраслевых потребностей, инвестиции в данной сфере осуществляются еще и в объекты природы, что при прочих равных условиях хозяйствования обуславливает более высокую капиталоемкость, длительные сроки окупаемости и высокий уровень риска. Поэтому попытки создания более благоприятного инвестиционного климата и осуществления необходимых принципов крупномасштабного инвестирования сельских предприятий и территорий на длительный период времени остаются проблематичными.

Целью статьи является совершенствование методологических аспектов инвестиций АПК, улучшение некоторых функциональных и измерительных параметров

капитальных средств. По нашему мнению, только на основе системного подхода можно раскрыть объективную природу и действенную характеристику различных видов инвестиций в АПК. Так как инвестиционная деятельность АПК характеризуется определенными признаками, в ней всегда присутствуют субъекты (инвесторы, заказчики, исполнители работ, пользователи объектов инвестиционной деятельности и т.д.), объекты (агропромышленные сферы, долгосрочные научно-технические проекты, проекты, связанные с социально-экономической, природно-экологической и иной деятельностью) и связи между ними (процессы инвестирования и получения необходимой отдачи). Это означает, что сущность инвестиций в АПК можно определить путем раскрытия субстанций инвестиционных отношений.

Основой этой субстанции выступает некий материальный продукт – капитал, осуществляющий свое движение в разных формах и стадиях – от инвестора (в виде инвестиционных ресурсов) до пользователя (в виде капитальных ценностей), приносящих доход как собственнику, так и пользователю. При этом характерной особенностью инвестиционной деятельности АПК является то, что в период осуществления вложений и получения дохода происходит взаимное изменение свойств субъекта (путем воздействия инвестора на свойства объекта) и объекта (осуществление инвестором с помощью полученного дохода позитивных изменений в количественных и качественных параметрах накопления). Следовательно, инвестиционная деятельность в АПК обладает своеобразным системным действием, которое включает в себя определенные инвестиционные процессы, обусловленные диффузией свойств объекта и субъекта в периодически возобновляемом качестве.

Что касается сущностной характеристики инвестиционной деятельности АПК, то она весьма неоднозначна. По сути, инвестиционная деятельность АПК – это технологически взаимосвязанные инвестиционные процессы, характеризующие активное взаимодействие субъекта с объектом. Отличительные черты инвестиционного процесса и инвестиционной деятельности АПК показывают, что между ними имеется больше общего, чем отличий. При широком толковании, инвестиционная деятельность может включать в себя несколько инвестиционных

процессов – процесс инвестирования, процесс преобразования инвестиционных ресурсов в реальные вложения, процесс эксплуатации наличных производственных мощностей и т.д.

Детализация исходных положений данных категорий показывает, что, в зависимости от поставленной задачи, целей и границ, инвестиционная деятельность АПК гораздо шире понятия инвестиционного процесса. Отсюда следует вывод, что отличия между инвестиционной деятельностью и инвестиционным процессом АПК ярко проявляются как в их функциональных границах, так и в исключительных задачах и целях, строящихся на основе определенных ценностей. Поэтому совокупность инвестиционных процессов АПК, объединенных общей целью и выполняющих определенные задачи, называют инвестиционной деятельностью. Данные категории представляют собой важнейшие взаимосвязанные составляющие единой экономической системы АПК.

Нельзя забывать о том, что в зависимости от специфики хозяйствования, инвестиционная деятельность АПК требует определенного опыта работы, так как существуют разные природно-климатические и хозяйственные условия функционирования, виды инвестиций, уровни доходности и степени риска, а также особенности отраслевого управления. Если инвестиционная деятельность имеет определенные цели, способы и механизмы достижения эффекта, то необходимо разработать долгосрочную стратегию системного развития АПК. При этом инвестиции должны обладать четкой мотивацией, без чего они теряют свой смысл.

Изложение основного материала исследования. Теоретико-методологические задачи инвестиционной деятельности АПК тесно связаны с использованием многообразных научно обоснованных свойств и явлений. Многочисленные варианты исследования понятия «инвестиции», «инвестиционные процессы» и формирования различных параметров инвестиционной деятельности АПК характеризуют степень полноценности инвестиционного комплекса (ИК). ИК АПК есть категория ресурсного характера, которая отражает интеграцию вложений в различные агропромышленные сферы. Его комплексность заключается в том, что, во-первых, он охватывает совокупность интегрированных отраслей, подотраслей и видов

деятельности; во-вторых, включает широкий круг внешних участников – банковские организации, финансовые учреждения, страховые и лизинговые компании, консалтинговые фирмы и т.д.; в-третьих, является частью полноценного бизнеса, который формирует инвестиционный рынок, разнообразные инвестиционные институты и т.д.; в-четвертых, как программно-целевая структура строится по строго целевому признаку с охватом системного развития всех сфер; в-пятых, имеет множество внешних и внутренних источников финансирования: личные сбережения граждан, амортизационные отчисления, капиталобразующую прибыль, прямые иностранные инвестиции, различные инвестиционные фонды и т.д.

На основе вышеизложенных констатаций можно сделать вывод, что инвестиции в АПК должны рассматриваться с двух позиций: как экономическая категория и как процесс движения ресурсов в натуральной и денежной форме. Как экономическая категория, инвестиции охватывают систему денежных отношений, опосредованную движением стоимости. Иными словами, инвестиции в АПК характеризуются системным движением денежных средств, авансированных для приобретения и эксплуатации основных и оборотных фондов с целью достижения определенного эффекта – от момента выделения денежных средств до момента их возмещения. Поэтому в современной экономической науке имеется достаточно широкий диапазон инвестиционных интерпретаций: от поиска различных источников финансирования инвестиций (разнообразие вложений в реальный сектор) и физического и стоимостного движения капитальных средств, с целью получения дохода и достижения иного полезного эффекта, до вложения средств исключительно в ценные бумаги и интеллектуальные ценности.

Характерной особенностью инвестиций в АПК является то, что они должны соответствовать принципам целесообразности и полезности вложений в различные сферы. Другая особенность в большей степени связана с активным движением капитала, обеспечивающим её прирост и приносящим дополнительный доход. Если капитал в своем кругообороте не прирастает, а частично переносит свою стоимость на вновь созданный продукт, то по сути он остается только инвестицией, а по содержанию - экономиче-

ским ресурсом. В большинстве случаев, такого рода «капитал» даже не может обеспечить простого воспроизводства, что в большей степени характерно для сфер аграрного производства. Следовательно, сущность и содержание инвестиций АПК ярко проявляются в оценочной характеристике двух тесно взаимосвязанных и взаимообусловленных экономических категорий: затрат и отдачи.

Наиболее радикальной мерой обеспечения эффективности инвестиций в АПК является сохранение технологической стабильности взаимосвязанных стадий: 1) начальный этап инвестиционного процесса – поиск выгодных и надежных источников финансирования, мобилизация денежных средств; 2) концентрация инвестиций в капитальные вложения – формирование необходимых капитальных ценностей; 3) осуществление процесса производства – эксплуатация производственных мощностей более совершенными методами и механизмами; 4) реализация рыночных инвестиций – применение маркетинговых инноваций с развитой рыночной инфраструктурой.

С точки зрения методологии, последовательное движение инвестиций АПК должно охватывать все фазы воспроизводства – от момента мобилизации инвестиционных ресурсов и получения полезного эффекта до возмещения вложенных средств, что представляет собой образование инвестиционного цикла (ИЦ). Как правило, ИЦ АПК должен носить полноценный, системный и постоянно повторяющийся характер, а образуемый доход должен всякий раз делиться на потребление и накопление для осуществления последующего цикла в новом качестве. Это означает, что инвестиционная деятельность АПК является необходимым условием индивидуального кругооборота капитальных ценностей.

Парадоксальным моментом является то, что предприятия АПК могут получать достаточно высокий уровень доходов без особого изменения структуры производства, качественной характеристики применяемых ресурсов и производимой товарной продукции. Это может быть связано либо с неожиданным и резким изменением рыночных обстоятельств, либо с эффективностью маркетинговой деятельности конкретных менеджеров по выбору удачных рыночных сегментов. В этих и других случаях нельзя надеяться на продолжительность односто-

ронного «рыночного» действия, приводящего в будущем к сильному ослаблению агропромышленного производственного потенциала, снижению качества и темпов выпуска товарной продукции.

Отсюда следует вывод, что абсолютизировать и распространять условия одного момента, пусть даже очень важного, на все развитие неправильно. Должны быть учтены все условия действия: научные, производственные, социальные, экологические, рыночные и другие, строящиеся на основе как прямых, так и автономных затрат [1, с.84]. Это говорит о том, что инвестиционная деятельность АПК представляет собой совокупность капитальных и некапитальных ценностей, в которых феномен «капитал – прибыль» модифицируется в феномен «затраты – доходы – развитие».

Всестороннее исследование показывает, что по сравнению с другими отраслями, агропромышленный сектор экономики трансформируется довольно медленными темпами. Главной причиной этого является то, что длительный период времени АПК оставался в неудовлетворительном финансовом положении, а некоторые его крупные предприятия, имеющие определенные «инвестиционные вознаграждения», тоже не имели должных успехов. Сильный дефицит инвестиционных ресурсов привел к увеличению убыточности аграрных предприятий АПК. Существующая инвестиционная инерция – систематическое недофинансирование сельского хозяйства и «перманентная убыточность многих предприятий или искусственная «прибыльность» другой ее части, при вдвое заниженных размерах оплаты труда, по сути отражает «второсортный» социальный статус нынешнего российского земледельца» [2, с.633].

Исходя из множества негативных обстоятельств, принимаемые методические, финансово-инвестиционные, организационно-управленческие и другие меры в АПК в отдельных его экономических отношениях, инвестиционных процессах, объемах выпуска продукции, а также производительности труда складываются по-разному. Многообразии применяемых эконо-

номических инструментариев и «правил игры» довольно часто тормозит процессы обеспечения устойчивости АПК. Кроме того, многочисленные и часто довольно противоречивые рекомендации по инвестиционному функционированию АПК при существующей ориентации на импорт вводят в заблуждение его производственную сферу. Деструктивные тенденции в составе основных фондов явно тормозят решение ключевых хозяйственных задач. Наблюдается сильное отставание агропромышленных институтов, осуществляющих меры, необходимые для нормального функционирования сферы производства и рынка продовольствия.

Нельзя забывать о том, что критерии оценки инвестиций АПК должны исходить из функциональных особенностей отраслей и видов деятельности. Это требует разработки соответствующих однотипных критериев, отвечающих различным отраслевым целям оценивания эксплуатируемых ресурсов. Поэтому для получения более достоверной оценки инвестиций в АПК необходимо осуществить конкретизацию – разбиение цели на подцели более низкого уровня (по отдельным подотраслям и видам деятельности) и это даёт возможность получить более достоверную оценку целей вышестоящего уровня [4, с.416].

Отметим, что для достижения крупномасштабного структурного преобразования АПК ключевой задачей является формирование критериально-целевой системы инвестиционной деятельности. Она состоит из множества определителей целей и технико-экономических показателей, характеризующих эффективность экономического потенциала в целом. Главная особенность данной системы заключается в том, что она более четко реагирует на степень выполнения основных принципов инвестиционной деятельности – целенаправленности выделяемых денежных средств и целостности эксплуатируемых капитальных средств. Последние занимают ключевую позицию в методологии оценки инвестиций АПК, служат основой для проведения всестороннего анализа, особенно в области циклического движения капитала, и обнаружения необходимых изменений в

количественных и качественных параметрах технологической цепочки «инвестиции-наука-производство-рынок».

Методологические аспекты инвестиций АПК, воплощая в себе множество концептуальных ценностей, более ярко характеризуют существующие гармонические связи между сферой производства и товарными рынками. Характерные черты данного обстоятельства (с помощью ключевых расчетных показателей) дают возможность определить финансово-экономическое состояние любого проекта на любом уровне: возмещение инвестиционных расходов за счет полученных доходов от реализации товаров и услуг; достижение рентабельности инвестиций не ниже ожидаемого уровня; обеспечение окупаемости инвестиций в пределах срока. Нельзя забывать о том, что инвестиционные расходы в отраслях АПК осуществляются не только исходя из благоприятных условий, но и из разных источников и в разные времена с достаточно длительным периодом.

Подчеркнем, что субъекты АПК, обладая особой спецификой инвестиционной деятельности и объемами капитальных запасов, которые выражаются в различии их целей и задач, а также масштабов инвестирования и получения доходов, используют множество критериев и методов измерения эффективности вложений. При этом для всех отраслей и видов деятельности АПК главным критерием обеспечения эффективности инвестиций остается создание благоприятных условий производственно-рыночного функционирования – получение максимальной прибыли при минимальных затратах, сокращение срока окупаемости вкладываемых средств. Отсюда вывод, что общая цель инвестиционного проекта АПК отражается в двух аспектах: во-первых, в обеспечении эффективности проекта в целом; во-вторых, в обеспечении стимула для заинтересованных лиц.

Следовательно, эффективность инвестиционного проекта АПК характеризуется активным действием совокупных принципов инвестиционной деятельности, которыми располагает методология. Эти принципы, отражая реальную картину ин-

вестиционного функционирования, устанавливают необходимые правила для решения множества агропромышленных проблем: производственных, рыночных, финансовых, инвестиционных, организационных, управленческих и т.п. Ведь вне зависимости от отраслевых особенностей и функциональной специфики эксплуатации ресурсов, которые воплощают в себе определенную величину затрат, данные принципы обладают некой привязанностью и являются основой устойчивого развития АПК. Обобщая данные констатации, сделаем вывод, что полноценность методологии инвестиций АПК характеризуется нижеследующими основными компонентами: степенью организации структуры, органическим построением принципов и совокупностью используемых методов, методик, приемов, способов и средств эффективного осуществления инвестиционного проекта. При этом методология инвестиций в АПК имеет две стороны: теоретическую, связанную с рациональным мышлением и познанием соответствующих законов и закономерностей инвестиционного развития; практическую, связанную с решением конкретных практических проблем и достижением практической цели.

Естественно, системный подход к анализу принципов и методов инвестиционной деятельности АПК дает более четкое представление о степени ее эффективности, определяет темпы функционирования отраслей и конкретных хозяйствующих субъектов. При этом критерием полезности применяемых расчетных показателей является их способность выявить эффективность капитальных затрат в различных хозяйственных координатах и циклических действиях. Иными словами, расчетные показатели должны ответить на самые насущные вопросы управления инвестициями: каков доход (прибыль) или ограничение срока окупаемости на вложенный капитал, насколько прочно финансовое положение или инвестиционный режим предприятий, каков ожидаемый экономический эффект [5, с.249]. Только в этом смысле методология оценки инвестиций является концентрированным и общепризнанным выражением искомых черт

инвестиционной и хозяйственной деятельности.

Известно, что в предыдущих методиках результаты низкой и высокой эффективности инвестиций АПК в основном выражались в отраслевом коэффициентном нормативе. Не принималось в расчет реальное движение капитальных средств, а эффективность инвестиций ограничивалась лишь «искусственно» установленными отраслевыми коэффициентными нормативами. Новый подход дисконтирования затрат и результатов дает возможность исключить систематические ошибки при экономическом обосновании инвестиций, однако вероятность случайных ошибок все еще велики. Во-первых, выбор нормы дисконта всегда опирается на прогнозные расчеты, а значит, имеется вероятность допущения ошибки. Во-вторых, в новой методике по-прежнему существует недостаточное обоснование срока окупаемости, что необходимо доработать. Это особенно характерно для аграрного сектора экономики, где интервал времени вложений (лаг учета и освоения капитала) систематически подвергается многочисленным негативным последствиям: природно-климатическим, финансово-инвестиционным, информационным, организационно-управленческим, рыночным и т.д. Естественно, в аграрном секторе срок окупаемости капитала более длителен, чем в других отраслях экономики, что связано со спецификой производственной деятельности и медленной обрабатываемостью ресурсов.

Сегодня на практике принимаемые большинством инвесторов решения строятся на основе стремления максимизировать текущие доходы. Во многих случаях, данное стремление приводит к увеличению числа негативных последствий, сопровождаемых уменьшением будущих доходов. Максимизация текущих доходов в ущерб будущему требует нормирования временного горизонта, которое неразрывно связано с разработкой дивидендной, налоговой и другой политики, а также оптимальным распределением валового продукта на потребляемые доходы и инвестиции. Нельзя забывать о том, что доход от инвестиции закономерно оказывает влия-

ние на величину временного горизонта и, как правило, с ростом доходности уменьшается срок окупаемости. Другими словами, минимально допустимый временной горизонт, напрямую зависит от уровня доходности инвестиций.

Для выяснения общей ситуации распределения валового продукта на инвестиции и потребление необходимо обобщить все капитальные затраты, включая заработную плату, и все виды обязательных отчислений. Полезность такого расчетного анализа заключается в том, что при отсутствии в качестве составляющей критерия временного горизонта эффективности вложений, он позволяет установить путем оперирования показателями доходности инвестиций и распределения валового продукта отрезок времени максимизации дохода. Следовательно, показатель временного горизонта занимает важное место среди других показателей измерения эффективности инвестиций, и он дает возможность более реально определить максимизацию потребления и дохода по вложениям.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Резюмируя, отметим, что в силу объективных и субъективных причин нестабильного развития агропромышленной сферы экономики и затянувшейся перестройки ее производственные отношения содержат множество недостатков, главным из которых является несоответствие между системами управления инвестициями и новыми экономическими условиями хозяйствования. Данное исследование сконцентрировано не на проблемах учета, контроля и планирования капитальных затрат, а на задачах обеспечения координации, организации и мотивации имеющихся инвестиционных ресурсов, совершенствовании методических вариантов измерения их эффективности, что обогащает теорию и практику управления инвестициями. Отсюда вывод, что любая модель формирования инвестиционных затрат АПК и методы обеспечения и измерения их эффективности посредством существующих критериев представляет собой комплекс разноаспектных и сложных задач. Несмотря на наличие большого числа

стратегических и нормативных документов, определяющих долгосрочные векторы развития, отсутствует целостная система инвестиционного функционирования АПК.

Исследования показывают, что сегодня ключевой задачей обеспечения устойчивого воспроизводства АПК является сохранение целостности ее инвестиционного цикла – обеспечение беспрепятственного движения капитальных мощностей. Полноценный облик ИЦ, отражая конкретные цели и характер объединения капитальных, трудовых и земельных ресурсов, занимает ключевую позицию в процессах формирования и развития экономического потенциала АПК. С этой точки зрения ИЦ АПК представляет собой те функциональные масштабы, в которых обеспечиваются гармонические связи между отдельными элементами хозяйственной системы и товарного рынка. Его полноценность в большей степени обеспечивается организационными ресурсами – совокупностью организационных форм и технологий.

Методологический подход к исследованию, в основу которого положены важнейшие принципы, совершенные методы и необходимые условия эффективного функционирования капитальных затрат, обогащает сущность и содержание инвестиций в АПК. Он позволяет раскрыть не только суть полезности используемых производственных мощностей, но и повысить значимость различных структурных элементов инвестиционно-инновационной системы АПК, содержащих научно-нормативную и информационную базу, координационную, организационную и управленческую структуру «инвестиционно-образующих» ресурсов, а также соответствующих элементов природных, земельных и кадровых перемен в хозяйственной системе АПК целом.

Литература

1. *Акимов Н.И.* Политическая экономика современного способа производства // Микроэкономика. Статистический подход: общие теории стоимости и прибавочной стоимости. – М.: ЗАО Изд-во «Экономика», 2003. – 207 с.

2. *Буздалов И.Н.* Преодоление социальной и производственной деградации села – магистральный путь возрождения России // Неэкономические грани экономики: непознанное взаимовлияние. Научные и публицистические заметки обществоведов / Науч. ред.: О.Т.Богомолов, Б.Н.Кузык. – М.: ИНЭС, 2010. – 796 с.

3. *Голиченко О.Г.* Основные направления инновационной политики Российской Федерации на период до 2020 г. / О.Г.Голиченко, С.А.Самоволева // Научная и инновационная политика: Россия и мир, 2011-2012 / Под ред. Н.И.Ивановой и В.В.Иванова. – М.: Наука, 2013. – 479 с.

4. *Ерошкин С.Ю.* Рекомендации по прогнозированию перспективных, разрабатываемых и осваиваемых технологий / С. Ю.Ерошкин // Инновационно-технологическое развитие экономики России: проблемы, факторы, стратегии, прогнозы / Отв. ред. акад. В.В.Ивантер. Издательство «МАКС Пресс», М.: 2005. – 590 с.

5. *Молотков Ю.И.* Системное управление социально-экономическими объектами и процессами / Ю. И. Молотков. – Новосибирск: Наука, 2004. – 508 с.

6. *Мильнер Б.З.* Исследования современных проблем развития управления / Б. З. Мильнер // Очерки истории Российской экономической мысли / Под ред. акад. Л.И.Абалкина, М.: Наука, 2003. – 365 с.

References

1. *Akimov N.I.* Politicheskaja jekonomija sovremennogo sposoba proizvodstva // Mikroekonomika. Statisticheskij podhod: obshhie teorii stoimosti i pribavochnoj stoimosti. – М.: ЗАО Izd-vo «Jekonomika», 2003. – 207 s.

2. *Buzdalov I.N.* Preodolenie social'noj i proizvodstvennoj degradacii sela – magistral'nyj put' vozrozhdenija Rossii // Nejekonomicheskie grani jekonomiki: nepoznanное взаимovlijanie. Nauchnye i publicisticheskie zametki obshhestvedov / Nauch. red.: O.T.Bogomolov, B.N.Kuzyk. – М.: INJeS, 2010. – 796 s.

3. *Golichenko O.G., Samovoleva S.A.* Osnovnye napravlenija innovacionnoj politiki Rossijskoj Federacii na period do 2020 g. // Nauchnaja i innovacionnaja politika: Rossija i mir, 2011-2012 / Pod red. N.I.Ivanovoj i V.V.Ivanova. – М.: Nauka, 2013. – 479 s.

4. *Eroshkin S.Ju.* Rekomendacii po prognozirovaniju perspektivnyh, razrabatyvaemyh i osvvaivaemyh tehnologij // Innovacino-tehnologicheskoe razvitie jekonomiki Rossii: problemy, faktory, strategii, prognozy / Otv. red. akad. V.V.Ivanter. Izdatel'stvo «MAKS Press», M.: 2005. – 590 s.

5. *Molotkov Ju.I.* Sistemnoe upravlenie social'no-jekonomicheskimi ob'ektami i

processami. – Novosibirsk: Nauka, 2004. – 508 s.

6. *Mil'ner B. Z.* Issledovanija sovremennyh problem razvitija upravlenija // Ocherki istorii Rossijskoj jekonomicheskoy mysli / Pod red. akad. L.I. Abalkina, M.: Nauka, 2003. – 365 s.

Мустафаєв А. А.

Методолгія оцінювання інвестицій в АПК

Викладено науковий підхід до вирішення актуальних завдань вдосконалення методології інвестицій в АПК. Ключовий підхід до даної проблеми полягає у виявленні функціональних особливостей інвестицій в АПК, розкритті сутнісних явищ і спробі поліпшення деяких концептуальних аспектів і вимірювальних параметрів даної категорії. Особлива увага приділяється системному підходу формування методології інвестицій АПК, розробці принципів, сукупним методам і вдосконаленню механізмів інвестиційної діяльності. Визначено, що систематична кластеризація АПК є найкращим методом, що дозволяє достовірно характеризувати ретроспективні і перспективні тенденції інвестиційного функціонування АПК. На основі загальних концепцій виявлені основні ознаки і технологічно взаємопов'язані стадії інвестиційної діяльності АПК.

Ключові слова: інвестиції, вимірювання, методологія, особливості, принципи, оцінки, методи, ознаки, механізми.

Mustafaev A.

Methodology of the assessment of investments into agrarian and industrial complex

Scientific approach to the solution of actual problems of improvement of methodology of investments into agrarian and industrial complex is stated. Key approach to this problem consists in detection of functional features of investments into agrarian and industrial complex, disclosure of the intrinsic phenomena and attempt of improvement of some conceptual aspects and measuring parameters of this category. The special attention is paid to system approach of formation of methodology of investments of agrarian and industrial complex, development of the principles, cumulative methods and improvement of mechanisms of investment activity. It is defined that the systematic clustering of agrarian and industrial complex is the best method allowing to characterize authentically retrospective and perspective tendencies of investment functioning of agrarian and industrial complex. On the basis of the general concepts the main signs and technologically interconnected stages of investment activity of agrarian and industrial complex are revealed.

Keywords: investments, measurements, methodology, features, principles, estimates, methods, signs, mechanisms.

Рецензент: Найденов Н. Д. – доктор экономических наук, профессор кафедры экономики и управления Сыктывкарского филиала Российского университета кооперации, м. Сыктывкар, Россия.

Reviewer: Naydenov N. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor of Economics and Management Department of the Syktyvkar branch of the Russian University of Cooperation, Syktyvkar, Russia.

e-mail: koet@syktsu.ru

*Статья подана
30.10.2015 г.*

УДК 330.111.66:336.22(477)

КАЛІНЕСКУ Т. В.

ОЦІНЮВАННЯ ЄМНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕШКОД ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПОДАТКОВИХ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ

Доведено, що соціально-економічні перетворення, що відбуваються у країні, призводять до складного, суперечливого процесу відродження громадянського суспільства і конкретної особистості; породжують необхідність оцінювати обсяги існуючих проблем у державі, визначати пріоритети їх подолання та розроблювати адекватні методологічні інструментарії щодо задоволення соціально-економічних потреб і податкових інтересів держави й українського суспільства. Підкреслюється, що немає іншого шляху до виживання, формування економіки добробуту та визначення оптимального рівня задоволення громадян як співробітництво, співпраця, колективізм. А значить результатом діяльності окремих груп територій, соціальних об'єднань, громад - є співпраця, ємність якої можна виміряти кількістю спільноти, яка долучена і підтримує соціально-економічну стратегію розвитку країни або навпаки – виступає за інші перетворення у державі.

Ключові слова: соціально-економічні перешкоди, соціальні об'єднання, групи, податкові інтереси, ємність, рівень задоволення громадян.

Постановка проблеми. Проведення АТО на території України та необхідність виконання інтеграційних вимог до СОТ, НАТО, ЄС та інших міжнародних установ зумовили наявність перешкод щодо реалізації соціально-економічних політики держави та її податкових інтересів [1]:

вступ до СОТ суттєво обмежує можливості захисту внутрішнього ринку та підтримки національного виробництва, змушує формувати принципово нові для України та не досить ефективні (через відсутність досвіду застосування) захисні та регуляторні механізми;

запровадження міжнародних норм і стандартів в оподаткуванні, фінансовому секторі, соціальній сфері, стандартизації, сертифікації та інших змушує освоювати регуляторні механізми, які властиві розвиненим економікам і не завжди адекватні умовам України;

співпраця з МВФ та Світовим банком супроводжується комплексом умов щодо проведення соціально-економічної політики, необхідних обов'язково виконувати задля отримання кредитних ресурсів чи позитивного “схвалення” дій України, розглядається як важливий чинник підтримання міжнародного іміджу держави, проте не завжди відповідає соці-

альним потребам і стану українського суспільства;

просування до членства в НАТО накладає додаткові зобов'язання у сфері мілітаризму, що висуває не зручні важелі політичного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України, а саме обмежує продаж продукції, що конкурує з НАТО);

в контексті євроінтеграції прискорюються процеси “детінізації” економіки під впливом вимог міжнародних організацій щодо протидії “відмиванню” коштів кримінального походження [2].

Такий стан справ породжує необхідність оцінювати обсяги існуючих проблем у державі, визначати пріоритети їх подолання та розробити адекватний науково-методичний та прикладний інструментарій щодо задоволення соціально-економічних потреб держави й українського суспільства.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Більшість досліджень, що проводиться у сфері соціально-економічних відносин, вказують різні аспекти перешкод що існують на шляху застосування прогресивних інструментів підвищення добробуту населення [3, 4], розвитку соціально-економічного потенціалу підприємств та держави [5; 6; 7; 8;

9, с. 240 - 313], надають рекомендації щодо збалансованого соціально-економічного розвитку та безпечної життєдіяльності [10, с. 230 - 281], а також обумовлюють чинники, що сприятимуть дієздатності та подальшому розвитку української економіки та держави [11, с. 292 - 320]. Особливо наголошується на тому, що:

1) існування значного дефіциту економічних ресурсів, відсутність належної грошово-кредитної політики, достатнього платоспроможного попиту населення, інвестиційного потенціалу держави і суб'єктів господарювання - створює умови, для появи "неформальної" економіки та зв'язків з владними структурами.

2) утворення в країні належного інвестиційного клімату та зростання інтересу щодо запровадження безпечних умов ведення бізнесу та політики захисту вітчизняного виробництва.

3) просування до європейської інтеграції з відповідною перебудовою принципів економічного регулювання та орієнтацією на встановлення стійкого економічного зростання.

4) набування дієздатності державної політики у бік регіонального розвитку та загострення суперечностей між центром і регіонами.

5) залишається проблемою й соціальні аспекти реформувань. Джерелами доходів "середнього класу" сьогодні в Україні є, посередницький бізнес та "напівтіньова" діяльність. Отже, об'єктивно необхідна підприємцям, які діють в у реальному секторі економіки, а також працівникам, зайнятим на таких підприємствах податкова політика, що сприятиме підвищенню дієздатності держави в рамках існуючої парадигми соціально-економічного розвитку.

Таким чином, нагальним завданням є визначення й оцінювання обсягів соціально-економічних перешкод, які існують в рамках підтримки макроекономічної стабільності у державі, політики соціально-економічного зростання, національної конкурентоспроможності, соці-

лізації економіки, що можливо, завдяки реалізації податкових інтересів держави.

Звідки **метою статті** є розробка методологічних засад оцінювання ємності соціально-економічних перешкод щодо реалізації податкових інтересів держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічні перетворення, що відбуваються наразі в Україні об'єктивно призводять до складного, суперечливого процесу відродження громадянського суспільства і конкретної особистості. Цей процес породжує нові проблеми становлення соціального суб'єкта та забезпечення ефективності системи господарювання в цілому. Спостерігаються нові тенденції й прояви економічної поведінки суб'єктів господарювання, але, водночас, мають місце й тривожні тенденції відчуження чесної та продуктивної праці, пошуки більш легких шляхів зростання добробуту, що відбивається на економічній свідомості, поведінці людей, їх ментальності [12, 13, 14]. В суспільстві відбувається процес трансформації економічного середовища, соціальних умов життя, загальної мети соціально-економічної діяльності.

Сьогодні немає іншого виходу щодо виживання й формування економіки добробуту як співробітництво, співпраця, колективізм [15, с. 8, 160], бо завдяки цьому можна вирішувати найважливіші наукові завдання, перемагати негаразди, опановувати довкілля, створювати й розвивати нові ідеології в державі. Підтвердження тому є спільні ініціативи ООН, МВФ, Євросоюзу щодо підтримки, розвитку й оздоровлення економіки України в умовах здійснення й проведення воєнних дій. Співпраця існує всюди і є обов'язковою ознакою розвитку як у культурі, так і в природі. Через співпрацю кожна окрема група здобуває чимало у когнітивному плані. Колектив завжди сильніший, бо його члени мають можливість обрати найкраще рішення.

Досить часто у сучасному світі використовується поняття «соціальні об'єднання» [16, с. 40, 41], які створю-

ють інституції для страхування та найефективнішого способу справитися з лихом. Навіть, вважається, що спільнота – є ти видом «соціального клею», що пов’язує людей у стосунки, які надають форми та смак життя.

І тут зразу постає питання щодо ємності та оптимальні розміру таких спільнот, груп: і до якої межі вони можуть бути збільшені в експоненціальному порядку? Безумовно, розмір спільноти залежить від обмежень та індивідуальних зобов’язань [16, с. 41]. Слід погодитись, і з думкою Гессена Д.О. та Еріксена Т.Г., що ємність такої групи може коливатися в залежності від ситуації [15, с. 161]. Наразі успіх кожного залежить від співпраці, а саме: соціальності, емпатії (співпереживання), поведінки людини, спрямованої на реалізацію інтересів групи.

Існують чотири типи груп, які ґрунтуються на здатності людей та є продуктами конкуренції та агресії, тобто зворотного боку єдності [15, с. 165 - 167]:

Перший тип – «анонімна зграя» - це різні індивіди, що з різних причин об’єднуються на певній території. Між ними немає внутрішніх взаємовідносин, вони діють лише як дифузний агрегат.

Другий – коли виникають різні види взаємодії, у тому числі й агресія, але вони не об’єднуються у жодну соціальну мережу, попри те, що між ними існують спільні інтереси, наприклад, захищати свою територію.

Третій – «міцніша спільнота», коли усі члени «великої родини» дбають про одне одного. Негативним боком такої спільноти є неодмінна агресія до ворога.

Четвертий – «найвищий й найскладніший». Така група розвиває стійкі дружні та приязні взаємозв’язки, що об’єднує труп у соціальному плані і запобігає появі проявів агресії.

Попри наведену типологію угруповання слід сказати, що люди – істоти складні і мотиви їх дій не прості. Дуже часто кожен з нас не розуміє, чому ми або якась людина діє так, а не інакше. Тому не завжди вдається побачити будь

який тип у круговерті людських стосунків. Люди об’єднуються у групи переважно на рівні якоїсь спорідненості, але потребують солідарності в середині групи та певного розмежування зі зовнішнім світом.

Інше питання – чи існує альтруїзм щодо певної солідарності у групі. Безумовно – це питання дискусійне. Але все ж таки більшості вчених доводиться, що будь яке об’єднання тримається на критичному балансі між інвестиціями, вкладеним кожним окремим індивідуумом, і відсотками, що вони отримали за умови їх взаємозалежності один від одного [15, с. 171 – 172, 174]. Час у якому ми живемо вважається добою крайнього індивідуалізму, а колективізм – це є стратегічний рай, де розрахунки ведуться у грошових одиницях! Тому не випадково у більшості груп розвивається – почуття справедливості. Воно, беззаперечно, має відношення й до питань податків, бо легко змиритися з різними системами оподаткування, коли вони вважаються справедливими, а саме коли співвідношення між внеском й віддачею є рівнозначним [17, 18]. І рівнозначність можна сприймати і як рівність одного до одного, бо не тільки соціалізм, який сповідують соціалістичні країни, і, який вимагає рівності для усіх є справедливим. Наразі, більшість населення у інших країнах світу, вважає, що зарплати повинні бути зрівняні [15, с. 176]. Тому зі певністю можна говорити, що система, яка гарантує більшості його членів кращі суспільні цінності й рівень життя – є пріоритетною, бо несе кращий перерозподіл добутків (прибутків). І не важливо, як зараз називається ця система – соціалістична, соціал-демократична, або ліберальна. Важливий результат, який би задовольняв більшість населення і є співпрацею окремих груп (територій, політичних партій, громад і таких чи інших об’єднань) країни, бо від цього виграють усі. Звідси - ємність будь-якого результату можна виміряти кількістю спільноти, яка долучена і підтримує соціально-економічну стратегію розвитку

країни або навпаки – виступає за інші перетворення у державі. Саме відсоток електорату, що підтримує ту чи іншу програму на виборах до місцевої влади – може сигналізувати про певну ємність тих соціально-економічних перешкод, що слід перебороти території на шляху до самоврядування, самодостатності та самозабезпечення.

Слід звернути увагу і на те, що сьогодні дуже часто говорять про оптимальність (оптимальну ємність, розмір і т.п.) у всьому, проводячи паралелі щодо оптимальності за Парето. Виходячи із вище сказаного, оптимальність й індивідуальна поведінка – це взаємодоповнюючі аспекти. Усі проблеми (перешкоди) у суспільстві прийнято визначати через призму, стандарти добробуту індивідуалів [16, с. 406, 407]. У одному випадку – ці стандарти досить низькі, щоб брати їх до уваги, у іншому – вони покладені в основу моделей розвитку суспільства. Існування суспільних благ – не передбачає, щоб вони вироблялися й поширювалися публічно. Однозначним є і те, що вони не повинні роздаватися [16, с. 409]. Тому завжди існує певна дискримінація в очах окремих індивідуалів. І досить складно мати певну теорему, за якою можливо визначити оптимальність суспільного добробуту або ємність соціально-економічних перешкод щодо цього, бо поведінка людей в кожному окремому випадку різна. Тому до умов кожного слід шукати основні економічні принципи вирішення через призму індивідуалізму, власної вигоди, необмежених потреб, раціональності функціонування нації чи держави [16, с. 424].

Звідси методологічні підходи до оцінювання ємності соціально-економічних перешкод мають вмещувати індивідуальні, специфічні показники, що застосовуються до вимірювання рівня задоволення окремих громадян суспільства, мотивування й стимулювання окремих осіб, деяких аспектів взаємодії людини й колективу, бо кожна людина своїми діями впливає на поведінку колекти-

ву й механізм прийняття групових рішень. І колектив, своїм самодостатнім внутрішнім груповим життям, – впливає на поведінку людини. Така взаємодія може бути як позитивна, так і негативна, що може скорочувати або додавати й породжувати додаткові, зовсім нові соціально-економічні перешкоди на шляху до реалізації інтересів певної групи людей й податкових інтересів держави в цілому. Прикладом такої негативної взаємодії може бути, навіть те, що окрема група людей створила певні перешкоди у сприйнятті важливості й особливої ролі податків як головного ресурсу щодо наповнення бюджету країни, коли вирішила вивести із фінансової системи України податкову систему і обмежити значення й функції її дій тільки питаннями обліку й аудиту. Інша група людей у складі Міністерства освіти і науки України – пішла ще далі, коли вивела студентів, що навчались за майбутнім професійним спрямуванням «оподаткування» із напрямку підготовки «Фінанси і кредит» (залишивши у цьому напрямі отримання освіти з фінансів і кредиту, банківської системи та страхування) і перевели до «Бухгалтерського обліку й аудиту», навіть не надаючи шансу у майбутньому отримати професію «економіст з податків й зборів», порушуючи при цьому усі принципи існування держави та функціонування її податкової системи, що ввели ще Адам Сміт, А. Ришельє, О. Бісмарк та інші фінансові діячі багатьох країн світу. Безумовно, такий стан речей не може не вплинути на розвиток податкової культури населення, підготовку висококваліфікованих фахівців з оподаткування та податкового менеджменту і створить додаткові соціально-економічні перешкоди на шляху реалізації податкових інтересів держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Головною задачею держави завжди є і залишається - створення ефективної, самодостатньої бюджетно-податкової системи, що можливо завдяки створенню демократичного, со-

ціально-економічно розвиненого суспільства. Тому подальші дослідження будуть спрямовані на:

розробку стратегій демократичних податкових перетворень щодо побудови громадського суспільства в Україні;

формування механізмів податкової підтримки громадських ініціатив, що сприяють подальшому розвитку та мобілізації усіх можливих ресурсів на засадах самозабезпечення та самодостатності регіону;

створення спільних громадських асоціацій, ініціатив щодо проведення соціально-економічних, податкових, демократичних та інших реформ.

Література

1. *Жаліло Я.А.* Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: Монографія / Я.А. Жаліло. - К.: НІСД, 2003. - 368 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yandex.net/yandbtm>

2. *Calinescu T.* The evaluation of level informal economy /T. Calinescu // Управление и Образование. – Кн. 1. – Том 10. – vol. №1.- 2014. - Бургас: Университет «Проф. д-р Асен Златаров», България. – С. 17 – 21.

3. *Білорусець Л.М.* Підвищення добробуту населення важелями фінансово кредитного обслуговування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика / Л.М. Білорусець. – Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2015. – 21 с.;

4. *Бойко М.М.* Формування та використання соціального капіталу у сфері послуг: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика / М.М. Бойко. – Київ: Інститут демографії і соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2015. – 21 с.

5. *Ус М.І.* Формування підприємствами ефективних партнерських відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.04 – еконо-

міка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / М.І. Ус – Харків: Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця, 2015. – 21 с.

6. *Безнощенко Н.А.* Забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств в сучасних умовах господарювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Н.О. Безнощенко – Одеса: Одеський національний економічний університет, 2015. – 21 с.

7. *Кошарна П.С.* Формування стратегічного інструментарію позиціонування підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / П.С. Кошарна – Харків: Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця, 2015. – 21 с.

8. *Ларичева Г.В.* Формування освітньо-професійного потенціалу України в умовах конкурентної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика / Г.В. Ларичева. – Вінниця: Донецький національний університет, 2015. – 21 с.

9. *Семикіна М.В.* Інтелектуальний потенціал: соціальні виміри використання та розвитку [колективна монографія] / М.В. Семикіна, В.І. Гунько, С.Р. Пасека. – Черкаси: видавництво ТОВ «МАКЛАУТ», 2012. - 336 с.

10. *Гур'янова Л.С.* Моделювання збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів: монографія / Л.С. Гур'янова. - Бердянськ: ФОП Ткачук О.В., 2013. - 406 с.

11. *Новак А.Я.* Як підняти українську економіку: Монографія, - Вид. 5-те доп. - К.: ТОВ «Інпрес», 2015. – 432 с.

12. *Ушаков Д.Н.* Большой толковый словарь современного русского языка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.classes.ru/russian-dictionary>

13. *Калінеску Т.В.* Трансформація механізмів формування суспільних цінностей

в умовах глобалізації / Т.В. Калінеску // Часопис економічних реформ. Науково-виробничий журнал. - № 2(18), 2015. – С. 99 – 106;

14. *Калінеску Т.В.* Демократичні механізми самозабезпечення соціально-економічних перетворень суспільства / Т.В. Калінеску // Часопис економічних реформ. Науково-виробничий журнал. - № 3(19), 2015. – С. 69 – 74.

15. *Гессен Д.О.* Біг на місці: Парадокси конкуренції / Даг О. Гессен, Томас Гіллінд Еруксен; пер. з норвезьк. І. Самбор. – К.: Ніка-центр, 2014. - 208 с.

16. *Марглін С.А.* Економіка: гнітюча наука. Як економічний спосіб мислення розхитує засади спільноти. – К.: Темпора, 2012. – 520 с,

17. *Калінеску Т.В.* Аналіз моделей оподаткування та оцінка їх ефективності / Т.В. Калінеску // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля: науковий журнал 2. - № 3 (61), 2003. – С. 33 – 39.

18. *Калінеску Т.В.* Направлення реформування системи налогообложення України / Т.В. Калінеску // Економіка і право. Научно-теоретический и практический журнал. – № 6 (7), 2007. - Республіка Казахстан, Уральск: ЖШС «Уралнауцкнига», 2007. – С. 25 – 36.

References

1. *Zalilo Y.A.* (2003). Economic strategy of the state: theory, methodology, practice. From <http://yandex.net/yandbtm>

2. *Calinescu T.V.* (2014). The evaluation of level informal economy. Management and Education. Bulgaria, vol. 1, 17 – 21.

3. *Bilorusec L.M.* (2015). Providing of increase of welfare of population financial credit levers. Manuscript. Khmelnytsky: National University, 21.

4. Boyko M.M. (2015). Development and use of social capital in the sector of services. Manuscript. Kyiv: Institute of Demography and Social Studies after M.V. Ptukha, National Academy of Sciences of Ukraine, 21.

5. *Us M.I.* (2015). Formation of enterprise effective partner relationship. Manu-

script. Kharkiv: Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, 21.

6. *Beznoschenko N.O.* (2015). Providing of Industrial enterprises's competitiveness in the modern terms of menage. Manuscript. Odessa: Odessa National Economic University, 21.

7. *Kosharna P.S.* (2015). Formation of the strategic toolkot for enterprises positioning. Manuscript. Kharkiv: Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, 21.

8. *Laricheva H. V.* (2015). Ukraine education and professional capacity formation in competitive economy conditions. Manuscript. Vinnitsia: Donetsk National University, 21.

9. *Semykina M. V. & Gunko V.I. & Passeka S.R.* (2012). Intellectual potential: social measuring of the use and development. Tcherkasy: publishing house LTD "MAKLAUT", 336.

10. *Gurianova L.S.* (2013). Design of the balanced socio-economic development of regions. Berdiansk: PPW Tkacuk O.V., 406.

11. *Novak A.* (2015). How to heave up the Ukrainian economy. Kyiv: LTD "Inpres", 432.

12. *Ushakov D.N.* Large explanatory dictionary of modern Russian. From <http://www.classes.ru/russian-dictionary>

13. *Calinescu T.V.* (2015). Transformation of mechanisms the forming of public values in the globalization conditions. Time description of economic reforms. 2, 99 – 106.

14. *Calinescu T.V.* (2015). Democratic mechanism of self assistants socio-economic transformation of society. Time description of economic reforms. 3, 69 – 74.

15. *Hessen D.O. & Eriksen T. H.* (2014). Hurried in place: Paradoxes of competition. Kyiv: Nika-center, 208.

16. *Marglin S.A.* (2012) The Dismal Science. How Thinking Like an Economist Undermines Community. Kyiv: Tempora, 520.

17. *Calinescu T.V.* (2003). An analysis of models of taxation and estimation of their efficiency. Bulletin of Volodymyr Dal East Ukrainian National University, 3 (II), 33 - 39.

18. *Calinescu T.V.* (2007). Directions of reformation of the system of taxation of Ukraine. Economy and right. Theoretical and

practical magazine. Republic of Kazakhstan,
6, 25 - 36.

Калинеску Т. В.

**Оценка емкости социально-экономических препятствий,
связанных с реализацией налоговых интересов государства**

Доказано, что социально-экономические преобразования, которые происходят в стране, приводят к сложному, противоречивому процессу возрождения гражданского общества и конкретной личности; вызывают необходимость оценивать объемы существующих проблем в государстве, определять приоритеты их преодоления и разрабатывать адекватный методологический инструментарий удовлетворения социально-экономических потребностей, налоговых интересов государства и украинского общества. Подчеркивается, что нет другого пути выживания, формирования экономики благосостояния и определения оптимального уровня удовлетворения граждан как сотрудничество и коллективизм. А значит результатом деятельности отдельных групп, территорий, социальных объединений, общин - является сотрудничество, емкость которого можно измерять численностью сообщества, которое содействует и поддерживает социально-экономическую стратегию развития страны или наоборот, - выступает за другие реформы в государстве.

Ключевые слова: социально-экономические препятствия, социальные объединения, группы, налоговые интересы, емкость, уровень удовлетворения граждан.

Calinescu T.

**The value of the capacity in the socio-economic obstacles by the realization
of the tax interests in the state**

It is well-known that the socio-economic transformations, which take place in this country, may result in a difficult contradictory obstacles in the progress of the civil society, and concrete benefit for the individuals; it can generate a necessity to estimate the volume of the existent problems in the State, in order to determine the priorities of their development, with adequate methodological tools, in relation to the satisfaction of socio-economic necessities, tax interest of the State, and in the Ukrainian society, as well. It is underlined that the opposite way, it is not the survival for forming an economy of welfare, level of satisfaction the citizens as a collaborated collectivism. And by the result of this economic progress, the activity of separate groups in all territories, social associations and communities, will collaborate in thus association of work, to supports the socio-economic strategy, for the best interests, for the satisfaction of all citizens, for a fair tax, in the State.

Keywords: socio-economic obstacles, social associations, groups, tax interests, capacity, level of satisfaction the citizens

Рецензент: Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, Директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Київ, Україна.

Reviewer: Zablodskaya I. – Professor, Ph.D. of Economics, Director of the Institute of economic and legal research Lugansk branch National academy sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

e-mail: zablodin@yandex.ru

*Стаття подана
24.11.2015 р.*

ТЕНЕВОЙ СЕКТОР В НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЕ ПОЛЬШИ

Размер теневого сектора зависит от множества факторов. Функционирование в теневом секторе чаще всего продиктовано величиной налогового бремени. Хотя существуют и другие причины, например Шнайдер отмечает, что, согласно последним исследованиям ключевым фактором, влияющим на динамику изменений теневого сектора, является ситуация на рынке труда. Важную роль играет также и отношение общества. Лица, желающие улучшить свое экономическое положение, независимо от выбора деятельности, акцептуют либо не акцептуют размер получаемой заработной платы. Целью данной работы является описание создавшейся ситуации, связанной с теневым сектором в налоговой системе Польши. Исследование охватывает значение и уровень теневого сектора в Польше и ЕС, представление величины и объема правового регулирования в Польше, общие затраты на занятость в соответствии с трудовым договором, гражданско-правовым и договором подряда, значение действующего размера минимальной заработной платы, а также итоги и выводы.

Ключевые слова: налоговая система, теневой сектор, рынок труда, правовое регулирование, затраты на занятость, минимальная заработная плата.

Постановка пролемы. Причинами возникновения теневого сектора экономики являются относительно высокие налоги в официальной экономике, снижение реальных доходов граждан, значительное предложение рабочей силы, располагающей свободным временем, и относительно невысокий риск осуществления деятельности в теневом секторе экономики. Явление теневой экономики опасно для экономики, поскольку уменьшает официальные ресурсы средств производства, ослабляет эффективность экономики, снижает общественное доверие к государству, а также увеличивает расходы государственного бюджета на социальные программы.

Из-за сложности оценивания теневой экономики, организации, как польские (GUS) так и международные (Европейская Комиссия, OECD), к теневому сектору экономики относят только незарегистрированную занятость. За пределами их интересов, однако, остается преступная деятельность, иногда называемая черным сектором экономики.

Главное статистическое управление к незарегистрированной занятости относит:

- работу по найму, осуществляемую без заключения какого-либо письменного соглашения между работодателем и работником (трудового договора, гражданско-правового, договора подряда

или любого другого письменного соглашения, независимо от формы собственности, а также работу на физического лица и в индивидуальных фермерских хозяйствах);

- не облагаемую налогом самостоятельную занятость.

Анали последних публикаций и исследований. Теневой сектор экономики, определяемый в соответствии с правилами национальных счетов в ESA 2010, включает три основных элемента [1, с. 352]:

1. Нелегальная деятельность, в случае которой обе стороны являются добровольными партнерами экономической транзакции.

2. Тайные операции, в случае которых транзакции сами по себе не противоречат законодательству, но скрываются с целью избежать правительственного контроля.

3. Деятельность, называемая "неформальной", обычно возникающая в ситуации, когда не ведется какая-либо регистрация транзакции.

Влияние изложенных факторов на масштаб теневой экономики в разных странах отличается. Следует упомянуть пример скандинавских стран, где действуют высокие налоговые ставки, однако теневой сектор экономики значительно ниже, чем в странах с гораздо

более низкими ставками налогов. В скандинавских странах высокие налоговые ставки компенсируются высоким качеством государственных институтов, а также качеством и доступностью государственных услуг.

Целью данной статьи является описание создавшейся ситуации, связанной с теневым сектором в налоговой системе Польши.

Изложение основного материала исследования. В 2004 году, когда Польша вступала в Европейский Союз, теневой сектор экономики составлял 27,4% ВВП Польши. Десять лет спустя, в 2014 году, теневой сектор составили 23,5% ВВП. За десять лет размер теневого сектора экономики сократился на 3,9% ВВП. За тот же период средний размер теневого сектора экономики для 28 стран, входящих

в Европейский Союз, сократился от 22,3% ВВП до 18,6% ВВП, то есть на 3,7% ВВП. В 2014 году во главе стран с самым низким размером теневого сектора экономики среди стран Европейского Союза находились Австрия (7,8% ВВП), Люксембург (8,1% ВВП), Нидерланды (9,2% ВВП) и Великобритания (9,6% ВВП). Теневой сектор в Австрии за десять лет сократился на целых 29,1%, с 11% ВВП до 7,8% ВВП. Аналогичное сокращение (26,4%) произошло в Нидерландах за тот же период. Польский теневой сектор экономики за 10 лет сократился на 14,2%. Значительное сокращение теневого сектора экономики главенствующих в рейтинге стран было вызвано множеством факторов.

Т а б л и ц а 1

**Размер теневого сектора экономики стран Европейского союза (ЕС - 28) в 2014 году
(в% от ВВП)**

№ п/п	Страны	% ВВП
1.	Болгария	31,0
2.	Румыния	28,1
3.	Хорватия	28,0
4.	Эстония	27,1
5.	Литва	27,1
6.	Кипр	25,7
7.	Латвия	24,7
8.	Мальта	24,0
9.	Польша	23,5
10.	Словения	23,5
11.	Греция	23,3
12.	Венгрия	21,6
13.	Италия	20,8
14.	Португалия	18,7
15.	Средняя – ЕС-28	18,6
16.	Испания	18,5
17.	Бельгия	16,1
18.	Чехия	15,3
19.	Словакия	14,6
20.	Швеция	13,6
21.	Финляндия	12,9
22.	Дания	12,8
23.	Германия	12,2
24.	Ирландия	11,8
25.	Франция	10,8
26.	Великобритания	9,6
27.	Нидерланды	9,2
28.	Люксембург	8,1
29.	Австрия	7,8

Источник: обобщено автором на основании [12]

Самый высокий уровень теневой экономики отмечается в Болгарии – целых 31%, Румынии - 28,1% и Хорватии - 28,0% (табл. 1). Теневой сектор в Польше в 2014 году составил 23,5% от ВВП Польши. Наименьший теневой сектор экономики среди стран, входящих в Европейский Союз в 2014 году, имела Австрия, на

уровне 7,8% ВВП. Теневой сектор в Австрии, таким образом, был почти в 3 раза ниже, чем в Польше. Теневой сектор экономики, не превышающий 10% ВВП, в 2014 году имели: Люксембург (8,1%), Нидерланды (9,2%) и Великобританию (9,6%).

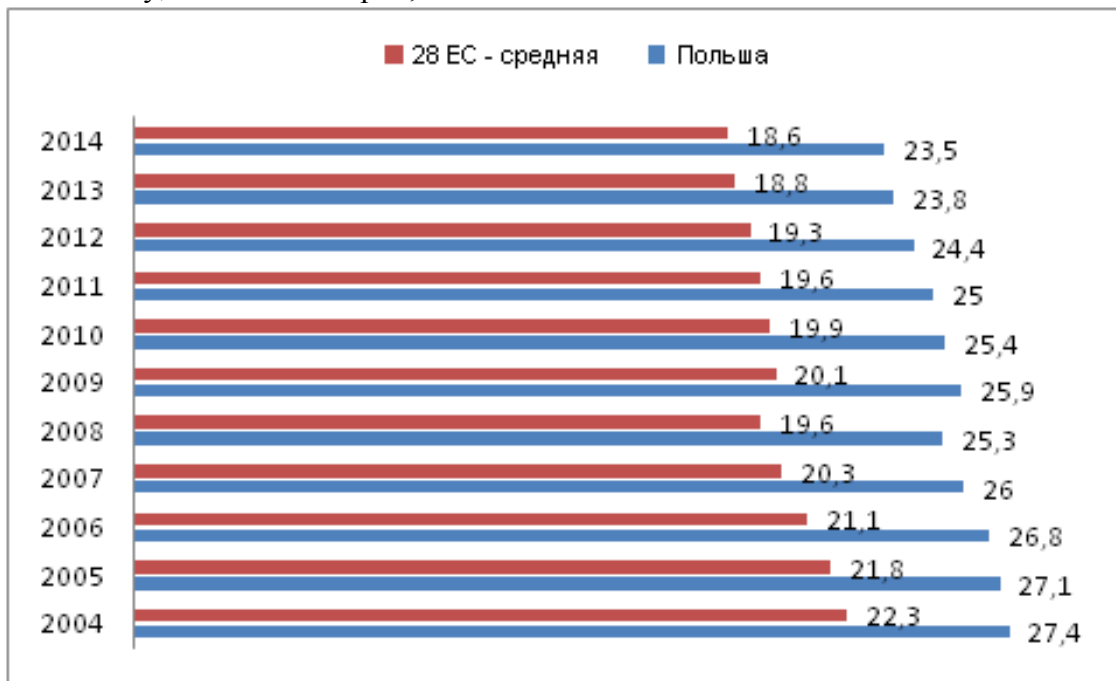

Рис. 1. Размер теневого сектора экономики Польши по отношению к средней (средне арифметической) стран ЕС за период 2004-2014 гг. (в % ВВП)

Источник: обобщено автором на основании [12]

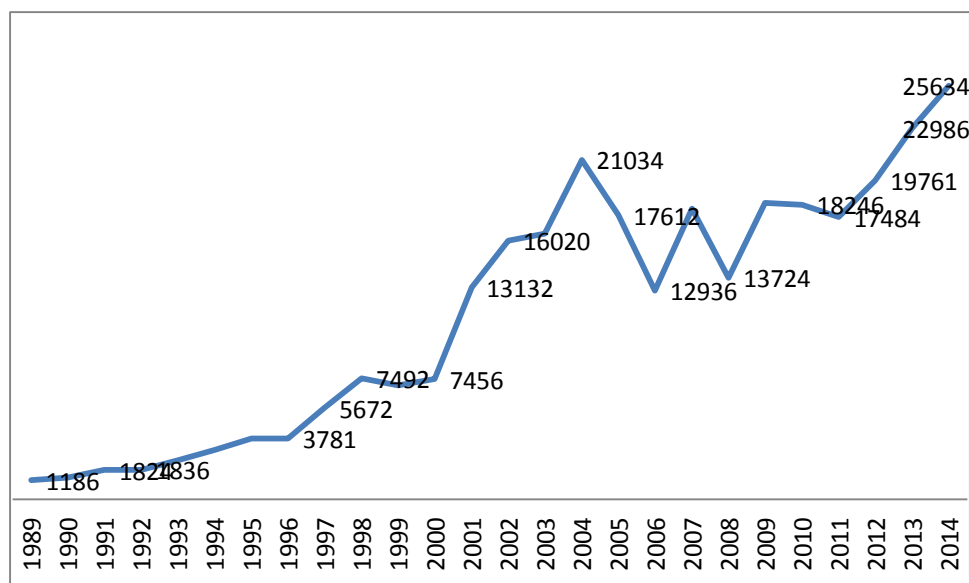

Рис. 2. Количество страниц законодательных актов, которые вступили в силу в Польше в 1989-2014 гг.

Источник: обобщено автором на основании [8]

Заслуживает внимания высказывание Монтескье: " Законы не должны вдаваться в тонкости; они предназначаются для людей посредственных и содержат в себе не искусство логики, а здравые понятия простого отца семейства" [2, с.616].

Очень интересные данные представила фирма Grant Thornton в феврале 2015 года. Она опубликовала данные, касающиеся стабильности правовой среды в Польше (рис. 2).

В Польше в 1989 году вступили в силу законодательные акты, которые в общей сложности заняли 1 186 страниц, таким образом, динамичный рост столь важной литературы увеличился до 25 634 страниц в 2014 году. Сколько людей в состоянии прочесть, понять и правильно применить вступившие в силу изменения законодательных актов? Конечно же, малое число, например, это составляет около 102 книг объемом 250 страниц каждая (2014). С точки зрения введения законодательных актов Польша в 2014 году была подобна Франции (22 585 страниц) и Италии (15 249 страниц). Из представленных выше данных следует, что резкий скачок принятия новых законодательных актов произошел в 2001 году, когда было принято 13 132 страниц, то есть на 76% больше, чем в предыдущем году. В среднем, за последние 10 лет (2004-2014), было принято 18 700 страниц новых законодательных актов ежегодно.

Может стоит задуматься над упрощением и сокращением объема законодательных актов, чтобы их разнообразие и объем являлись фактором, пресекающим нарушение законов в Польше и, таким образом, уменьшающим теневой и черный секторы экономики.

Среди экономистов, организаций работодателей и наемных работников продолжаются непрерывные споры и дискуссии о роли, которую на рынке труда играют социальные взносы, которые изымаются из трудовых доходов. Проблематичным остается вопрос о налогообложении труда, то есть, так называемый, налоговый клин. Это разница между общей стоимостью рабочей силы, которая ложится на плечи работодателя, и

заработной платы "на руки", которую получает работник. Налоговый клин в Польше для лиц с разным уровнем заработка практически равный. Например, работники с доходом на уровне среднемесячной заработной платы отдают в виде налогов и обязательных взносов приблизительно такую же часть дохода, как и те, кто получает гораздо более высокую заработную плату. Подобные зависимости существуют также и в случае лиц, проживающих в одиночку, а также тех, кто имеет детей. Это связано с тем, что, несмотря на действующую прогрессивную шкалу налогообложения, прочая налоговая нагрузка на трудовые доходы, то есть обязательные взносы на социальное обеспечение, носят устойчивый или сокращающийся характер [3].

Существование такого явления, когда, с одной стороны, снижается рост заработной платы с точки зрения работника и повышается уровень затрат на персонал с точки зрения работодателя, чаще всего негативно сказывается на менее зажиточном населении. Относительно высокий налоговый клин в Польше приводит к тому, что работодатель, который намерен повысить заработную плату работнику на 100 злотых брутто, вынужден затратить на такое повышение 120 злотых, в то время как работник "на руки" получит только 70 злотых, а остальные 50 злотых будут уплачены в качестве социальных взносов и подоходного налога [4].

В случае заключения трудовых договоров затратами фирмы является как заработная плата брутто, так и взносы на социальное обеспечение, уплачиваемые работодателем. Как широко известно, при заключении трудовых договоров взносы на социальное страхование удерживаются как из суммы вознаграждения работника, так и уплачиваются из кармана предпринимателей (табл. 2).

Действующие ставки социальных платежей при заключении трудовых договоров

Вид социального платежа	Размер платежа, уплачиваемый работодателем	Размер платежа, удерживаемый из заработной платы работника
пенсионный фонд	9,76%	9,76%
социальное пособие в случае инвалидности	6,50%	1,50%
страхование от несчастного случая на производстве*	1,93%	-
страхование на случай временной нетрудоспособности	-	2,45%
оздоровительный	-	9,00%
Фонд труда	2,45%	-
Фонд гарантированных выплат работникам	0,1%	-

* Процентная ставка взноса на страхование от несчастного случая на производстве варьируется в зависимости от вида хозяйственной деятельности

Источник: обобщено автором на основе [10]

Работодатель, в дополнение к заработной плате брутто, несет дополнительную нагрузку в размере около 20% от ее размера.

В ситуации, когда предприятие нанимает работника по договору найма на полный рабочий день и его заработная плата брутто составляет 1 680 злотых (минимальная заработная плата в 2014 году), то общая стоимость затрат на

наемный труд составляет 2 028,43 злотых (1 680 злотых + 348,43 злотых) (Таблица 3). В 2015 году минимальная заработная плата брутто составила 1 750 злотых. Таким образом, **общая стоимость затрат** на использование такого работника формируется уже на уровне 2 112,96 злотых (1 750 злотых + 362,96 злотых).

Т а б л и ц а 3

Общая стоимость затрат на наемный труд в 2014-2015 годах

Вид социального платежа	Размер платежей, уплачиваемых работодателем	Размер платежа, уплачиваемый работодателем, w 2014 г.	Размера платежа, уплачиваемый работодателем, в 2015 г.
пенсионный фонд	9,76%	1 680 x 9,76% = 163,97 PLN	1 750 x 9,76% = 170,80 PLN
пособие по инвалидности	6,50%	1 680 x 6,50% = 109,20 PLN	1 750 x 6,50% = 113,75 PLN
страхование от несчастного случая на производстве	1,93%	1 680 x 1,93% = 32,42 PLN	1 750 x 1,93% = 33,78 PLN
Фонд труда	2,45%	1 680 x 2,45% = 41,16 PLN	1 750 x 2,45% = 42,88 PLN
Фонд гарантированных выплат работникам	0,1%	1 680 x 0,1% = 1,68 PLN	1 750 x 0,1% = 1,75 PLN
ИТОГО	20,74%	348,43 PLN	362,96 PLN

Источник: обобщено автором на основе [10]

В трудовом договоре оговаривается заработная плата брутто работника. Вся сумма брутто является затратами

работодателя в соответствующем (отработанном) месяце, при условии, что заработная плата будет выплачена в

течение срока, определенного в соответствии с положениями Трудового кодекса. Из этой суммы вычитаются взносы на социальное обеспечение и подоходный налог. Та сумма, которая остается после налогообложения и взимания обязательных взносов и платежей, то есть заработная плата нетто, выплачивается работнику.

Сравнивая общую стоимость затрат на наемный труд штатного работника, чья заработная плата чаще всего равна минимальной заработной плате, можно наблюдать ее увеличение на 84,53 злотых в 2015 году по сравнению с 2014.

Сумма затрат на наемный труд главным образом зависит от того, на условиях какого договора нанят работник. Затраты на наемный труд будут различаться в зависимости от вида соглашения: трудовой договор, гражданско-правовой или договор подряда.

Затраты на наемный труд – гражданско-правовой договор и договор подряда

Размер затрат на наемный труд у заказчика в случае гражданско-правового договора отличается в трех случаях [5]:

1. Гражданско-правовой договор является единственным источником занятости работника (работодатель платит заработную плату таким же образом, как и в случае трудового договора – вознаграждение брутто и социальные взносы (социальное обеспечение, Фонд труда, Фонд гарантированных выплат работникам).

2. Работник занят дополнительно в другой фирме, заработная плата в которой составляет не менее минимального размера оплаты труда (затраты на наемный труд составляют только заработную плату брутто).

3. Студент в возрасте до 26 лет (работодатель платит только заработную плату брутто).

Если заказчик нанимает работника по договору подряда, то не платит никаких взносов, и, следовательно, его расходы, связанные с наймом работников, является

заработная плата брутто. Единственным исключением, когда надо будет уплатить все социальные взносы, является наем по договору подряда собственного работника [5].

Помимо таких расходов, как заработная плата, налоги, обязательные взносы и платежи, работодатель несет еще и расходы, связанные с первоначальным или периодическим медицинским осмотром работника, обучением основам безопасности жизнедеятельности, оборудованием и обеспечением рабочего места работника (например, оргтехника, покупка программного обеспечения или профессиональной литературы), а также обеспечением его, на некоторых рабочих местах, рабочей одеждой или напитками, а также необходимыми для работы инструментами. Однако нельзя забывать о существующих ограничениях при определении уровня оплаты труда всего штатного персонала работников.

Значение минимальной заработной платы

Минимальная заработная плата – самая низкая из возможных заработная плата при условии работы по трудовому договору, как правило, устанавливается законодательно государством. Целью четкого определения минимальной заработной платы является исключение вредной для работников конкуренции работодателей в сокращении издержек на заработную плату.

В Польше минимальная заработная плата устанавливается ежегодно на основании Закона от 10 октября 2002 года о минимальной заработной плате. Минимальная заработная плата должна быть опубликована в Официальном журнале Республики Польши „Monitor Polski”, и объявлена Премьер-министром до 15 сентября каждого года. В случае гражданско-правового договора наемный работник может получать более низкую заработную плату, чем минимальная заработная плата. Ее размер является предметом переговоров с заказчиком.

Рис. 3. Минимальная месячная заработная плата в Польше в 2000-2015 гг.

Источник: обобщено автором на основании [9]

Только в некоторых странах ЕС устанавливается минимальная заработная плата. В США, Великобритании и Ирландии существуют почасовые ставки. В январе 2009 года 20 из 27 стран ЕС установили минимальную заработную плату - от 123 € в Болгарии до 1 642 € в Люксембурге. В некоторых странах, где нет никакой юридически установленной минимальной заработной платы, существуют минимальные отраслевые ставки. Отличается ситуация в США, где минимальная почасовая заработная плата соответствует прожиточному минимуму. В Австрии и скандинавских странах (Швеция [6]) минимальная заработная плата не определена и остается договорной автономией работодателей и профсоюзов.

В Законе о бюджете на 2014 год определены доходы государственного бюджета в размере 251 034,1 млн злотых. Реализованные доходы составили 257 215,9 млн злотых и были выше запланированных на 6 181,8 млн злотых, то есть на 2,5%. Это было вызвано более высокими, на 7,4%, по сравнению с запланированными доходами от налога на товары и услуги. Доходы от налогов

составили 254 781,0 и были выше запланированных на 6 801,0 млн злотых, то есть на 2,7%. Превышение плана по доходам в 2014 году произошло в условиях более высокого, по сравнению с запланированным, экономического роста.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Сокращение теневого сектора экономики в Польше требует осуществления ряда действий в различных областях, начиная от упрощения самой налоговой системы путем справедливых форм налогообложения по отношению к различным социальным группам и уменьшения административного аппарата, заканчивая пропагандой и повышением осведомленности граждан о соблюдении честных отношений в соответствии с действующим законодательством.

Недооценивается роль и потенциал сектора малого и среднего бизнеса, а это 99,8% польских предприятий, на которых занято $\frac{3}{4}$ поляков и создается 67% ВВП. Именно по этим предприятиям наиболее сильно ударяют высокие налоговые ставки. Результатом чрезмерно высокого налогового бремени

является избегание уплаты налогов путем установления трудовых отношений без договоров, на нечестных условиях оплаты труда (выплата заработной платы «под столом») или неуплаты налогов из-за отсутствия финансовых ресурсов.

Хороший налог должен выполнять три основные функции:

1) чтобы его уплату нельзя было избежать (в Польше у нас есть только один – налог на землю, потому что крестьянин гектар на Кипр не вывезет);

2) должен быть простым (также только налог на землю – достаточно умножить количество гектаров на ставку);

3) должен быть дешевым при сборе (нет более дешевого налога при сборе, чем налог на землю).

С последней функцией в Польше ситуации обстоит трагично. Как следует из исследования Республиканского фонда, Польша имеет самую дорогую налоговую систему из всех стран ОЭСР (после Словакии). На каждые 100 злотых налоговых поступлений целых 1,7 злотых тратится на содержание налоговой администрации. Средняя величина расходов на налоговую администрацию в странах ОЭСР составляет 1% от налоговых поступлений, но, например, в Германии, на каждые 100 евро дохода на административный аппарат тратится только 80 евроцентов. В настоящее время в польской налоговой администрации работает 48 000 служащих. Обслуживанием пенсий и пособий по инвалидности занимается 55 000 человек (Управление социального страхования, Сельскохозяйственный фонд социального страхования, военные пенсии). Администрация казначейства обходится налогоплательщикам более чем в 5 млрд злотых, расходы на содержание Управления социального страхования - более 4,1 млрд злотых, а Сельскохозяйственный фонд социального страхования обходится

почти в 600 миллионов злотых. В сумме сбором налогов, других обязательных взносов и платежей, а также обслуживанием пенсий и пособий по инвалидности на сегодняшний день занимается более чем 100 тыс. служащих, а налогоплательщикам это обходится почти в 10 млрд злотых в год. Может следует задуматься над тем, как упростить налоговую систему, чтобы она удовлетворяла требования (нельзя избежать, просто и дешево при сборе).

Как следует из данных Верховная контрольная палата: очередной год подряд значительно увеличилась налоговая задолженность. В конце 2014 года она составила 41 103,5 млн злотых и была выше, чем на конец 2013 года на 24,1%. Задолженность по налогу на товары и услуги увеличились на 7 945,2 млн злотых, то есть на 40,1%. В 2014 году отмечалось ухудшение текущих сборов доходов от налогов налоговыми органами, измеряемых соотношением текущих налоговых поступлений за вычетом переплаты, требуемой для задолженности, возникшей в текущем периоде, вызванное значительным увеличением налоговой задолженности. Также ухудшилась реализация задолженности предыдущих лет [7].

Среди всех расходов работодателя, нанимающего работника на условия трудового договора, чистая заработная плата, выплачиваемая работнику, составляет только 60 процентов от всех расходов. Оставшиеся – это налоги и обязательные социальные взносы и платежи.

Следует еще раз задуматься над снижением налоговых ставок и желательно еще в этом году. Высокий уровень налоговых ставок может повлиять на значительные трудности в их уплате, и таким образом может повлиять на желание пропаганды теневого сектора экономики ее участниками.

Литература

1. Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L174, Wydanie polskie, Legislacja, tom 56, 26 czerwca 2013.
2. *Montesquieu*, (1997), „O duchu praw”, 1011 s.
3. Sedlak & Sedlak. Agencja konsultingowa. – [Tryb dostępu do zasobów] – Elektronicznych: <http://sedlak.pl/index.html>
4. Gazeta Wyborcza, (2014). – [Tryb dostępu do zasobów] – Elektronicznych: <http://wyborcza.pl>
5. Ile kosztuje zatrudnienie pracownika w 2015 roku? – [Tryb dostępu do zasobów] – Elektronicznych: <http://cenabiznesu.pl/-ile-kosztuje-zatrudnienie-pracownika-w-2015-roku>, dnia 28.10.2015 r.
6. Prawo pracy i płace. Swedish Work Environment Authority. – [Tryb dostępu do zasobów] – Elektronicznych: http://www.prawo-pracy.pl/umowa_zlecenie_a_minimalne_wynagrodzenie-p-925.html
7. Prezes Najwyższej Izby Kontroli, Krzysztof Kwiatkowski, Wystąpienie pokontrolne, KBF.410.001.08.2015; P/15/001.
8. *Grant Thornton*, (2015), „Barometr stabilności otoczenia prawnego w Polsce”. 321 s.
9. Minimalne wynagrodzenie. – [Tryb dostępu do zasobów] – Elektronicznych: http://msp.money.pl/kalkulatory_i_wskazniki/wskazniki/wynagrodzenia, dnia 25.10.2015 r.
10. Czy wiesz, ile wynosi całkowity koszt zatrudnienia pracownika? – [Tryb dostępu do zasobów] – Elektronicznych: <http://poradnik.wfirma.pl/-czy-wiesz-ile-wynosi-calkowity-koszt-zatrudnienia-pracownika>, dnia 28.10.2015 r.
11. Kalkulatory. – [Tryb dostępu do zasobów] – Elektronicznych: <http://www.infor.pl/kalkulatory/wynagrodzenia>, dnia 25.10.2015 r.
12. *Schneider, F.*, (2015), “Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments”.

References

1. Official Journal of the European Union L174, Polish edition, Legislation, Volume 56, June 26, 2013.
2. *Montesquieu* (1997), "The Spirit of the Laws" 1011 p.
3. Sedlak & Sedlak. Consulting agency. - [Mode of access to resources] - Electronic: <http://sedlak.pl/index.html>
4. Gazeta Wyborcza (2014). - [Mode of access to resources] - Electronic: <http://wyborcza.pl>
5. How much employment of an employee in 2015? - [Mode of access to resources] - Electronic: <http://cenabiznesu.pl/-ile-kosztuje-zatrudnienie-pracownika-w-2015-roku>, dated 28.10.2015 r.
6. The right to work and wages. Swedish Work Environment Authority. - [Mode of access to resources] - Electronic: http://www.prawo-pracy.pl/umowa_zlecenie_a_minimalne_wynagrodzenie-p-925.html
7. The President of the Supreme Chamber of Control, Krzysztof Kwiatkowski, the occurrence of follow-up, KBF.410.001.08.2015; P / 15/001.
8. *Grant Thornton* (2015), "The barometer stability of the regulatory environment in Poland". 321 p.
9. Minimum wage. - [Mode of access to resources] - Electronic: http://msp.money.pl/kalkulatory_i_wskazniki/wskazniki/wynagrodzenia, dated 10.25.2015 r.
10. Do you know how much is the total cost of employing a worker? - [Mode of access to resources] - Electronic: <http://poradnik.wfirma.pl/-czy-wiesz-ile-wynosi-calkowity-koszt-zatrudnienia-pracownika>, dated 10.28.2015 r.
11. Calculators. - [Mode of access to resources] - Electronic: <http://www.infor.pl/kalkulatory/wynagrodzenia>, dated 10.25.2015 r.
12. *Schneider, F.*, 2015, "Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 is 2015: Different Developments".

Стемплєвська Л.

Тіньового сектору в податковій системі Польщі

Розмір тіньового сектору залежить від безлічі факторів. Функціонування в тіньовому секторі найчастіше продиктовано величиною податкового тягаря. Хоча існують й інші причини, наприклад Шнайдер зазначає, що, згідно з останніми дослідженнями ключовим фактором, що впливає на динаміку змін тіньового сектору, є ситуація на ринку праці. Важливу роль відіграє також і ставлення суспільства. Особи, які бажають поліпшити своє економічне становище, незалежно від вибору діяльності, акцептовані або не акцептовані розмір одержуваної заробітної плати. Метою даної роботи є опис ситуації, що створилася, пов'язаної з тіньовим сектором в податковій системі Польщі. Дослідження охоплює значення і рівень тіньового сектору в Польщі та ЄС, подання величини та обсягу правового регулювання в Польщі, загальні витрати на зайнятість у відповідності з трудовим договором, цивільно-правовими та договором підряду, значення чинного розміру мінімальної заробітної плати, а також підсумки і висновки .

Ключові слова: податкова система, тіньовий сектор, ринок праці, правове регулювання, витрати на зайнятість, мінімальна заробітна плата.

Stemplevska L.

Of the informal sector in the tax system in Poland

The size of the informal sector depends on many factors. Functioning in the informal sector often dictated by the size of the tax burden. Although there are other reasons, such as Schneider points out that, according to recent research a key factor influencing the dynamics of changes in the informal sector, is the situation on the labor market. An important role is also played by the attitude of society. Persons wishing to improve their economic situation, regardless of the choice of activities, the acceptance or are not accepted amount of salary earned. The purpose of this paper is to describe the current situation related to the informal sector in the tax system in Poland. The study covers the value and the level of shadow economy in Poland and the EU, representing the magnitude and scope of the legal regulation in Poland, the overall cost of employment in accordance with the employment contract, civil law and contract, the value of the current minimum wage, as well as the results and conclusions .

Keywords: tax system, informal sector, labor market, legal regulations, the cost of employment, the minimum wage.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Іжевського інституту управління, завідувач кафедри «Економіка» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Російська Федерація.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Статья подана
05.11.2015 г.*

РЕФЛЕКСИВНИЙ ПІДХІД В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ БАНКОМ

Автором в статті побудовано систему антикризового фінансового управління банківської установи за допомогою рефлексивного підходу. Запропонована система дозволяє розробити ефективний комплекс управлінських дій для мінімізації впливу несприятливих факторів на фінансову діяльність банку, та виділяє декілька можливих Альтернатив системи антикризового фінансового управління. В розробленій системі напрям рефлексивного регулювання обирається в залежності від ступеню зовнішніх загроз та необхідного результату. Система антикризового управління, перш за все, це управлінський вплив на внутрішній механізм функціонування банківської установи для пристосування до дії зовнішніх факторів, необхідно розглянути можливості застосування методів рефлексивного регулювання в системі антикризового фінансового управління банку.

Ключові слова: альтернатива, суб'єкт, банківська установа, рефлексія, рефлексивне управління, антикризове фінансове управління.

Постановка проблеми. Останні події в Україні та їх вплив на розвиток банківської системи виявили, що реальний потенціал життєздатності банків недостатній для ефективного протистоянням стресовим подіям. За таких умов дуже важливим стає не тільки створення відповідних резервів та запасів капіталу, але й управлінське вміння керівників і власників банків до швидкої адаптації установи в мінливих умовах ведення бізнесу. Розробка дієвої системи антикризового управління дозволяє передбачити та мінімізувати дію кризових явищ на банківську устанovu, а також розробити ефективний комплекс управлінських дій. Спираючись на те, що система антикризового управління, перш за все, це управлінський вплив на внутрішній механізм функціонування банківської установи для пристосування до дії зовнішніх факторів, необхідно розглянути можливості застосування методів рефлексивного регулювання в системі антикризового фінансового управління банку. Застосування рефлексивних методів в системі антикризового фінансового управління банку дозволить розробити ефективний комплекс управлінських дій для мінімізації впливу несприятливих факторів, та надасть можливість банківській установі залишатися фінансово стійким навіть в умовах системної фінансової кризи.

Вивченню питань антикризового фінансового управління банківською установою та подальшого забезпечення стабіль-

ності функціонування присвячено безліч праць видатних українських та закордонних вчених, зокрема О. Афанасьєвої, І. Вядрової, В. Грушко, А. Тавасієва, А. Штангрет,

Проблемам рефлексивного управління присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема О. Анісімова, А. Бакурової, Р. Лепи, В. Лефевра, В. Лепського, Т. Таран, В. Шемаєва та інших, але незважаючи на досить велику кількість публікацій, присвячених поодиночі як антикризовому, так і рефлексивному управлінню, на сьогодні, робіт у яких були б об'єднано ці два підходи до антикризового фінансового управління банківською установою немає.

Метою статті є розробка системи антикризового фінансового управління банківською установою за допомогою рефлексивного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основоположником поняття «рефлексивне управління» є В. А. Лефевр. Він зазначав, що рефлексія є певним механізмом взаємодії керуючої системи, що може виступати одночасно об'єктом управління, тобто керованою системою і сприйняття побудови образу того об'єкта, що буде залежати від дії чи певної реакції суб'єкта на цей об'єкт [7]. Тому для застосування методів рефлексивного управління необхідно визначити основних учасників, які взаємодіють із банківською установою та створюють вплив на її фінансовий стан.

Систему суб'єктів впливу на фінансову діяльність та стан банківської установи можливо представити наступним чином [2]:

-зовнішні суб'єкти: іноземні банки, Міжнародний валютний фонд, Європейський банк розвитку і реконструкції, Банк міжнародних розрахунків, Базельський комітет з банківського нагляду, FATF, центральні банки світу, Міжнародний банк реконструкції та розвитку та інші;

-загальнодержавні суб'єкти: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Національний банк України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Судові органи, Асоціація українських банків, Держфінпослуг, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Державна служба фінансового моніторингу України, Антимонопольний комітет України, Державна фіскальна служба України та інші;

-споживачі: підприємства, юридичні та фізичні особи.

Одним із способів покращення фінансового стану та діяльності банку, зокрема, ліквідності є залучення міжнародних кредитів через їх відносно низьку вартість. Однак, такий спосіб поповнення ліквідності доступний тільки великим банком з високим кредитним рейтингом, інші банки не мають можливості виходити на міжнародні ринки [1]. Беручи до уваги те, що високий кредитний рейтинг мають тільки три українські банки, такий спосіб взаємодії в українських реаліях фактично відсутній. А тому вплив на фінансову діяльність банківської установи зовнішніх суб'єктів здійснюється опосередковано через державні органи за такими напрямками: фінансова підтримка та допомога національному регулятору у подоланні кризи; зближення та уніфікація антикризового законодавства в різних країнах; розробка оптимальної методики та практики управління фінансовою стійкістю, інформаційна та кадрова підт-

римка, подолання асиметрії інформації та інше.

При визначенні способів впливу на фінансову діяльність банківської установи загальнодержавних суб'єктів доцільно більш детально розглянути вплив саме НБУ. Зокрема, виходячи з того, що Національний банк України виступає головною інституцією у координації і узгодженості дій у прийнятті рішень щодо банківських установ та банківської системи в цілому. До основних способів впливу Національного банку України у процесі управління антикризовою фінансовою стійкістю банківських установ слід віднести наступні [4, 5, 6]:

–встановлення цільових орієнтирів для динамічного розвитку банківської системи;

–взаємоузгодження дій з іншими суб'єктами антикризового фінансового управління для забезпечення антикризової фінансової стійкості банківських установ;

–відновлення довіри до банківської системи з боку вкладників і інвесторів;

–активізація діяльності банків із залучення коштів та їх трансформації у кредити для реального сектора економіки;

–поглиблення інтеграції банківської системи у світовий фінансовий простір;

–адаптація законодавчої та нормативно-правової баз України до вимог законодавства Європейського Союзу і Базельського комітету з питань банківського нагляду і регулювання.

Вплив споживачів на фінансову діяльність банківських установ здійснюється за ринковими законами та полягає в адекватному вмінні підлаштовуватися до попиту і пропозиції на ринку банківських продуктів та послуг. Виходячи з того, що предметом нашого інтересу виступає можливість антикризового фінансового управління банку за допомогою рефлексивного підходу, визначимо суб'єкти, які будуть брати участь у системі: загальнодержавні суб'єкти; зовніш-

ні суб'єкти; банківська установа; споживачі.

У системі з рефлексією взаємодія агентів відбувається опосередковано, через образи один одного. Для цього, перш за все, агент має створити свій власний образ, усвідомити себе самого, свої цілі і можливості, тобто здійснити саморефлексію. Далі кожний агент будує у своїй свідомості образ іншого агента, з яким він має намір взаємодіяти.

Розглянемо систему образів, які будують у своїй свідомості суб'єкти, які здійснюють управління та суб'єкти, над якими здійснюються управління. У системах взаємодії декількох суб'єктів виділяють наступні рівні образів реальних агентів. На першому рівні відображення у свідомості агента будується образ себе, маємо уявлення агента відносно своїх цілей діяльності і можливостей. Це є рефлексія першого рангу або саморефлексія. На другому рівні відображення у свідомості агента будується образ іншого

агента, з яким він планує взаємодіяти, тобто уявлення суб'єкта про цілі і можливості іншого суб'єкта. Це рефлексія другого рангу. Усвідомлення агентом того, як він оцінюється іншими суб'єктами у просторі взаємодії є рефлексією більш високого рангу [3].

Для цілей нашого дослідження обмежимося образами загальнодержавних суб'єктів, зовнішніх суб'єктів, банківської установи та споживачів першого та другого рангу. Традиційна або не рефлексивна інформаційна взаємодія між агентами: державою, міжнародними структурами, ринком банківських послуг та споживачами може бути представлена, як показано на рис. 1. Така нерефлексивна інформаційна взаємодія характерна у випадку саморегулювання фінансової діяльності банківської установи за сприятливих економічних умов при якій агенти вільно обмінюються інформацією, але така взаємодія виключає можливість антикризового фінансового управління.

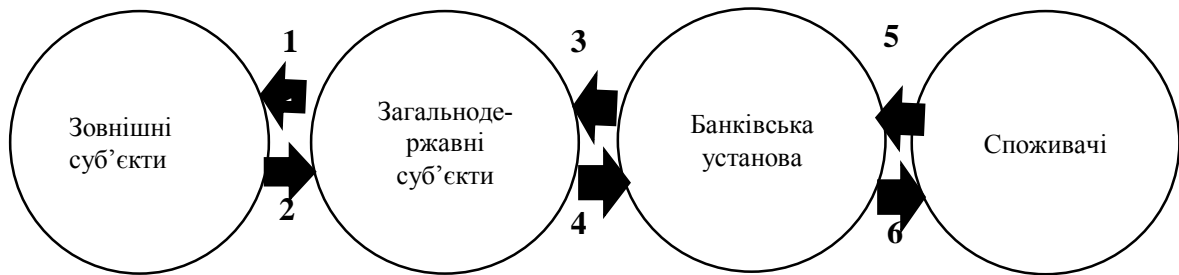

Рис. 1. Нерефлексивна інформаційна взаємодія між зовнішніми суб'єктами, загальнодержавними суб'єктами, банківською установою та споживачами
Джерело: розроблено автором

Нерефлексивна інформаційна взаємодія між зовнішніми суб'єктами, загальнодержавними суб'єктами, банківською установою та споживачами.

- 1) від загальнодержавних суб'єктів до зовнішніх суб'єктів;
- 2) від зовнішніх суб'єктів до загальнодержавних суб'єктів;
- 3) від банківської установи до загальнодержавних суб'єктів;
- 4) від загальнодержавних суб'єктів до банківської установи;

5) від споживачів до банківської установи;

6) від банківської установи до споживачів.

Достовірність складових інформаційного потоку і їх інтерпретація залежать від наявних у агентів інформаційної взаємодії засобів збору, збереження, передачі і обробки інформації. Для зручності сприйняття позначення образів мають індекси, причому нижній індекс характеризує агента, який будує образ, а верхній

індекс характеризує агента, образ якого будується [3]. Так, наприклад, ^{C}V це образ споживачів у представленні банківської установи, тобто знання і розуміння банківською установою потреб споживача.

Для оцінювання, наскільки один агент влаштовує іншого агента – партнера по взаємодії, необхідно сформулювати образ «ідеального» партнера, тобто образ того, яким реальний агент хотів би бачити іншого агента для досягнення своїх цілей та із врахуванням своїх обмежень. Таким чином, кожен вершину образу замістимо двома вершинами: реальним образом агента-партнера і ідеальним образом агента-партнера. При порівнянні реального та ідеального образів можливо провести оцінювання успішності взаємодії агентів [7]. Рефлексивне управління полягає у впливі на образи, сформовані у свідомості агентів, причому вплив може

здійснюватися лише на реальні образи. Для забезпечення потреб антикризового фінансового управління діяльністю банківської установи за допомогою рефлексивного підходу здійснюється вплив на діяльність банківської установи використовуючи різні напрями впливу в залежності від потреби.

На рис. 2 представлено систему антикризового фінансового управління діяльністю банківської установи за допомогою рефлексивного підходу. Необхідно враховувати, що система антикризового управління реалізується через управлінський вплив на внутрішні механізми функціонування банківської установи для пристосування до дії зовнішніх факторів, а тому банк буде здійснювати вплив на власний образ, сформований у свідомості інших суб'єктів.

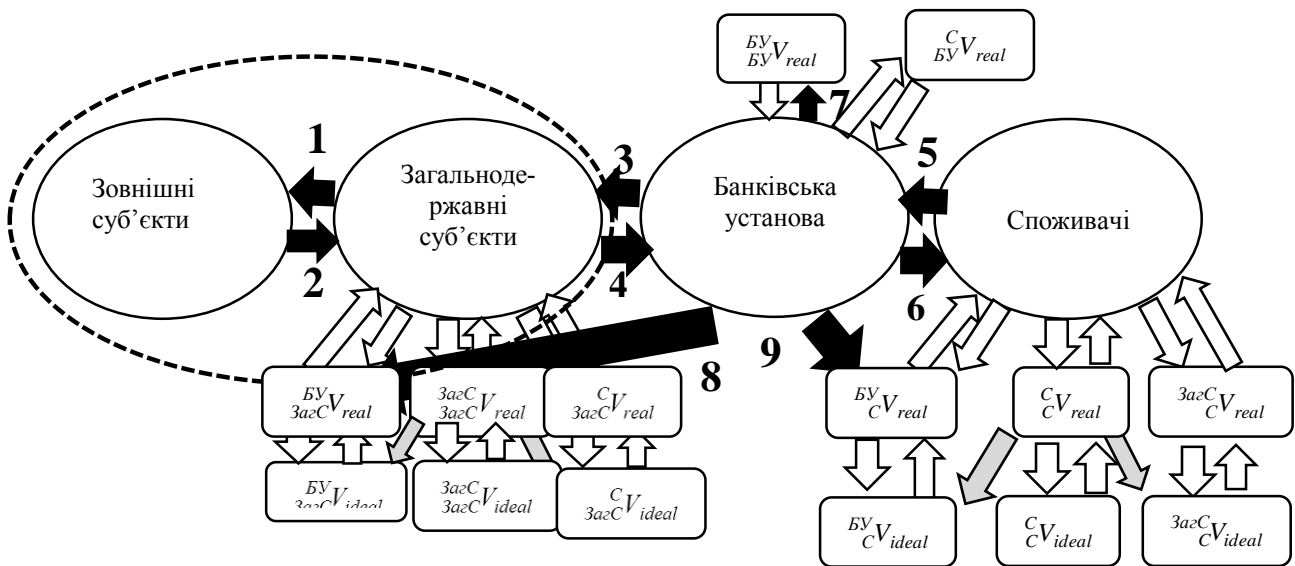

Рис. 2. Система антикризового фінансового управління банківською установою за допомогою рефлексивного підходу

Джерело: розроблено автором

Для антикризового регулювання власної фінансової діяльності банківська установа здійснює управляючий вплив на свій реальний образ $^{BY}V_{real}$ (канал 7), що дозволяє удосконалюватися та розвиватися управляючому суб'єкту.

Банківська установа взаємодіє із зовнішніми суб'єктами опосередковано через загальнодержавні суб'єкти, як наслідок, прямого впливу на зовнішні суб'єкти банківська установа не має. Однак, взаємодію між банківською установою та зовнішнім суб'єктом необхідно

враховувати для побудови ефективної системи антикризового фінансового управління, а тому регулюючий вплив на зовнішні суб'єкти здійснюється по каналу 8. В свою чергу, регулюючий вплив на загальнодержавні суб'єкти зі сторони банківської установи також здійснюється по каналу 8, через зміну ${}_{3a2C}^{BY}V_{real}$ та наближення його до ${}_{3a2C}^{BY}V_{ideal}$ в уявленні загальнодержавних суб'єктів. Таким чином, реалізується система антикризового фінансового управління із залученням як зовнішніх, так і загальнодержавних суб'єктів. Здійснення управління за каналом 9, а саме зміну ${}_{C}^{BY}V_{real}$ та наближення його до ${}_{C}^{BY}V_{ideal}$ в уявленні споживача дозволяє здійснити активізацію діяльності банківської установи на ринку банківських продуктів та послуг, та розробити антикризові заходи. З побудованої системи антикризового фінансового управління банківською установою за допомогою рефлексивного підходу слідує, що можливо здійснювати антикризове управління фінансовою діяльністю банківської установи за наступними альтернативами:

Альтернатива A_1 . Управління відбувається по каналу 7 (дуга виходить із суб'єкту «Банківська установа» до ${}_{BU}^{BY}V_{real}$). Здійснюється вплив на образ банківської установи для наближення його до ідеального, таким чином реалізується організаційна та стабілізаційна функція діяльності банку. Так в кризових умовах для покращення фінансової діяльності банку можливе підвищення ефективності управління активами та зобов'язаннями, що передбачає дії направлені на мінімізацію відсоткового ризику, підвищення платоспроможності та ліквідності банку, організаційна оптимізація банківської установи та інше.

Альтернатива A_2 . Управління відбувається по каналу 8 (дуга виходить із суб'єкту «Банківська установа» до

${}_{3a2C}^{BY}V_{real}$). При такій взаємодії здійснюється вплив на зміну реального образу банківської установи ${}_{3a2C}^{BY}V_{real}$ для наближення його до ідеального образу у свідомості загальнодержавних суб'єктів (${}_{3a2C}^{BY}V_{ideal}$), та передачі відповідної інформації та впливу до зовнішніх суб'єктів. Зазначена Альтернатива може бути використана для залучення загальнодержавних та зовнішніх суб'єктів для антикризового фінансового управління банківської установи у випадку операцій рефінансування, прямого репо, надання консультативної та інформаційної допомоги.

Альтернатива A_3 . Управління відбувається по каналу 9 (дуга виходить із суб'єкту «Банківська установа» до ${}_{C}^{BY}V_{real}$). Банківська установа змінює уявлення споживача про себе з метою наближення його до ідеального (${}_{C}^{BY}V_{ideal}$). За допомогою такої альтернативи можливий комплекс дій для підвищення ділової активності банку, зокрема, упровадження депозитних програм із метою залучення нових клієнтів та утримання існуючих, зарахування частки кредиту при наявності депозиту клієнта в даному банку, капіталізація заборгованості за кредитом, пролонгація строку дії кредитної угоди та інше. В сучасних умовах максимальний ефект від запропонованих альтернатив в системі антикризового фінансового управління банківською установою за допомогою рефлексивного підходу можливий при їх поступовому використанні та розумному поєднанні. Так, перш за все, при перших ознаках необхідності антикризового управління необхідно застосовувати Альтернативу A_1 , як найбільш дієву в короткостроковому періоді. Альтернатива A_2 також є достатньо дієвою в короткостроковому періоді, однак, вона використовує механізми економії, що може призвести до зниження ділової активності банківської установи, та як наслідок, подов-

ження періоду стабілізації фінансової діяльності банку.

Альтернатива A_3 використовується за умови неможливості або неефективності використання Альтернатив A_2 та A_1 . Зазначена альтернатива є достатньо радикальною та передбачає можливість прямого втрачання в роботу банківської установи держави, зокрема, НБУ. Так, можливе введення тимчасової адміністрації, скорочення мережі банківських філій та інше.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, в статті представлено систему антикризового фінансового управління банківської установи за допомогою рефлексивного підходу. Використання зазначеної системи дозволяє розробити ефективний комплекс управлінських дій для мінімізації впливу несприятливих факторів на фінансову діяльність банку. Представлені Альтернативи системи антикризового фінансового управління банківською установою можуть бути обрані в залежності від ступеню зовнішніх загроз та необхідного результату.

Література

1. *Patterson Bill*. Crises impact on reputation management [Electronic resource] / Bill Patterson. – Access mode : <https://www.questia.com/read/1G1-14792377/crises-impacton-reputation-management>.

2. Коваленко, В.В., Суганяка М.В., Фучеджи В.І. Антикризове фінансове управління в системі суб'єктів економічної діяльності: методи та інструменти оцінювання : монографія/ В.В. Коваленко, М.В. Суганяка, В.І. Фучеджи. – Одеса: , 2013. 381 с.

3. Огаренко Т.Ю. Модель рефлексивного управління попитом на послуги ВНЗ / Т.Ю. Огаренко // Сталій розвиток економіки: науково-виробничий журнал. – Хмельницький, 2010. – № 3. – С. 273-284

4. Про банки і банківську діяльність : закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради

України. – 2001. – № 5–6 (09.02.2001). – Ст. 30.

5. Про затвердження Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 30.04.2009 р. № 259. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1120-06>

6. Про Національний банк України : закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29 (23.07.99). – Ст. 238

7. Рефлексивные процессы в экономике: концепции, модели, прикладные аспекты : Коллективная монография; под ред. Р.Н. Лепы : НАН Украины, Институт экономики пром-сти. – Донецк : АПЕКС, 2010. – 306 с.

References

1. *Patterson Bill*. Crises impact on reputation management [Electronic resource] / Bill Patterson. – Access mode : <https://www.questia.com/read/1G1-14792377/crises-impacton-reputation-management>.

2. Kovalenko, V.V., Suganyaka M.V., Fuchedzhi V.I. Antikrizove flnansove upravlnnya v sisteml sub'Ektyv ekonomlchnoYi dlyalnostl: metodi ta Instrumenti otsInyuvannya : monograffya/ V.V. Kovalenko, M.V. Suganyaka, V.I. Fuchedzhi. Odesa: , 2013. 381 s.

3. Ogarenko T.Yu. Model refleksivnogo upravlnnya popitom na posluzhi VNZ / T.Yu. Ogarenko // Staliy rozvitok ekonomlki: naukovovirobnichiy zhurnal. – Hmelniyskiy, 2010. – № 3. – S. 273-284

4. Pro banki i bankIvsku dlyalnlst : zakon UkraYini vId 7 grudnya 2000 r. # 2121-III // VIdomostl VerhovnoYi Radi UkraYini. – 2001. – # 5–6 (09.02.2001). – St. 30.

5. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro regulyuvannya Natslonalnim bankom UkraYini llkvldnostl banklv UkraYini [Elektronniy resurs] : postanova Pravlnnya Natslonalnogo banku UkraYini vId 30.04.2009 r. № 259. – Rezhim dostupu :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1120-06>

6. Pro Natsionalniy bank UkraYini : zakon UkraYini vId 20 travnya 1999 r. # 679-XIV // Vidomosti VerhovnoYi Radi UkraYini. – 1999. – # 29 (23.07.99). – St. 238

7. Refleksivnyie protsessyi v ekonomike: kontseptsii, modeli, prikladnyie aspekty : Kollektivnaya monografiya; pod. red. R.N. Lepyi : NAN Ukrainyi, Institut ekonomiki promsti. – Donetsk : APEKS, 2010. – 306 s.

Король С. А.

Рефлексивный подход в системе антикризисного финансового управления банком

Автором в статье построена система антикризисного финансового управления банковского учреждения с помощью рефлексивного подхода. Предложенная система позволяет разработать эффективный комплекс управленческих действий для минимизации влияния неблагоприятных факторов на финансовую деятельность банка, и выделяет несколько возможных альтернатив системы антикризисного финансового управления. В разработанной системе направление рефлексивного воздействия выбирается в зависимости от степени внешних угроз и необходимого результата. Система антикризисного управления, прежде всего, это управленческое воздействие на внутренние механизмы функционирования банковского учреждения для приспособления к воздействию внешних факторов, необходимо рассмотреть возможности применения методов рефлексивного регулирования в системе антикризисного финансового управления банка.

Ключевые слова: альтернатива, субъект, банковское учреждение, рефлексия, рефлексивное управление, антикризисное финансовое управление.

Korol S.

Reflexive approach in crisis financial management of the bank

The author of the article is built a system of crisis management banking financial institutions through reflexive approach. The proposed system allows to develop an effective set of management actions to minimize the impact of adverse factors on the financial performance of the bank and provides alternative system of financial management crisis. In the developed system of reflexive control direction is chosen depending on the degree of external threats and the required result. The system of crisis management, first of all, it's impact on the internal management mechanism of the banking institutions to adapt to external factors, we must consider the possibility of using methods of reflexive regulation in the financial system crisis bank management.

Keywords: alternative subject, banking institution, reflection, reflexive management, crisis financial management.

Рецензент: Грушко В. І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси, облік та аудит» університету «КРОК», Київ, Україна.

Reviewer: Grushko V. – Professor, PhD of Economics, Head of Finance, accounting and auditing Department University "KROK", Kyiv, Ukraine.

e-mail: krok@krok.edu.ua

*Стаття подана
12.11.2015 р.*

УДК 336.1.003.13

КОСТИРКО Л. А.

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ АНТИКРИЗОВОГО ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

В статті розкрито передумови та проблеми формування стратегії антикризового фінансового управління підприємств. Запропонована модель розкриває забезпечуючі підсистеми, послідовність і результати антикризового фінансового управління. Обґрунтовано вибір стратегії антикризового фінансового управління залежно від умов і обмежень відтворення потенціалу фінансової стійкості за альтернативами: мінімального приросту фінансових ресурсів, забезпечення фінансової та ринкової стійкості, підтримки фінансової рівноваги, диверсифікації діяльності. Сформовано заходи щодо реалізації антикризової стратегії фінансового управління та визначено шляхи підвищення потенціалу фінансової стійкості підприємства в умовах невизначеності.

Ключові слова: антикризове фінансове управління, стратегія, потенціал фінансової стійкості, стратегічне позиціонування, діагностика, прогнозування, фінансова рівновага, невизначеність.

Постановка проблеми. В сучасних умовах невизначеності ринкової економіки проблема антикризового управління окремого підприємства набуває першочергового значення. Не всі підприємства реальному сектору економіки зуміли адаптуватися до жорстких умов ринку, наслідком чого є диференціація їх фінансового стану з різним ступенем фінансової стійкості. Розвиток та адаптація антикризових систем фінансового управління промислових підприємств багато в чому залежить від використання методів і інструментів реалізації управлінських рішень. Традиційні інструменти і методи фінансового управління є недосконалими, оскільки не дозволяють своєчасно ідентифікувати і прогнозувати можливі ризики кризових явищ зниження фінансової стійкості підприємства. Головною умовою забезпечення фінансової стійкості є здатність своєчасного передбачення і реагування на перші ознаки виникнення кризового стану. Виявлення причинно-наслідкових зв'язків виникнення кризи дозволить реалізувати механізм прийняття управлінських рішень щодо здійснення заходів антикризового менеджменту в умовах обмеженості фінансових ресурсів. Йде мова про необхідність адаптації підприємств до умов економічних трансформацій на основі використання ефективних методів адаптивного механізму фінансового управління і фінансової стратегії. Вибір стратегії антикризового фінансового управління на сьогодні є невідкладним за-

вданням як для промислових підприємств, так і для територіальних утворень, в рамках яких вони функціонують. Тому впровадження ефективних методів стратегічного антикризового фінансового управління підприємством на підставі комплексної оцінки потенціалу фінансової стійкості є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у дослідження питань щодо антикризового фінансового менеджменту внесли вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких І. Ансофф, І. Т. Балабанов, І.А. Бланк, А. Г. Грязнова, Л.О. Лігоненко, О.О. Терещенко, А.А. Томпсон, Дж. Ван Хорн [2, 3, 4, 11, 12, 13].

Методичні аспекти аналізу фінансового стану та економічного потенціалу підприємства, як ключових напрямків формування системи забезпечення антикризового фінансового управління, знайшли відображення у працях Е. Альтмана, У. Бівера, Є.Є. Іоніна, А. І. Ковальова, Р.О. Костирко, Л.А. Лахтіонової, Е. С. Стоянової, М. Тафлера, Г. Спрінгейта [1, 6, 9, 10]. Проте на сьогодні необхідне переосмислення методів антикризового фінансового управління підприємств на новій парадигмі. Зокрема антикризове фінансове управління по-перше, в короткостроковому інтервалі має бути орієнтоване на забезпечення поточної платоспроможності підприємства; по-друге, в середньостроковій перспективі - на оптимізацію структури активів і скорочення величини коротко-

строкових зобов'язань підприємства; по-третє, в довгостроковій перспективі - має бути націлене на оптимізацію структури капіталу та зростання вартості підприємства. Крім того, вибір методів фінансового управління необхідно здійснювати залежно від антикризових завдань. Це вимагає постійного перегляду методів антикризового фінансового управління та параметрів фінансової стратегії підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Антикризове фінансове управління слід розглядати як особливий вид управління, метою якого є створення умов стійкого функціонування підприємства на основі ефективної фінансової політики, що дозволяє своєчасно реагувати на перші ознаки появи кризової ситуації. Основними вимогами, що пред'являються до антикризового фінансового управління промисловим підприємством, є: забезпечення відповідності антикризової фінансової стратегії підприємства його місії і перспективному баченню; проведення фінансової діагностики, заснованої на дослідженні чинників внутрішнього і зовнішнього середовища, оцінці потенціалу фінансової стійкості підприємства, які дозволяють виявити кризові ситуації; розробка антикризової фінансової політики, що відображає інтереси власників підприємства; розробка антикризової фінансової стратегії підприємства та механізму її реалізації.

Методологія антикризового фінансового управління охоплює сукупність принципів, методів, які забезпечують процес розробки і реалізації комплексу управлінських рішень. Розробка будь-яких стратегічних, тактичних і оперативних рішень нерозривно пов'язана з фінансовою стратегією, оскільки в системі ринкових відносин будь-яка економічна дія неможлива без фінансової складової.

Система антикризового фінансового управління є підсистемою в загальній системі управління підприємством з відповідною місією, баченням і стратегічною кон-

цепцією. Звідси, її структура має бути інтегрована в загальну організаційну структуру управління, що дозволить понизити загальний рівень управлінських витрат, забезпечити координацію і регулювання дій системи антикризового фінансового управління з іншими підсистемами управління підприємством. На особливу увагу в питаннях теорії і методології антикризового фінансового управління заслуговує його механізм, під яким слід розуміти сукупність основних елементів зовнішнього і внутрішнього регулювання фінансово-господарської діяльності підприємства, а також форм і методів дії на суб'єкти і об'єкти антикризового фінансового управління для досягнення поставлених стратегічних і короткострокових цілей розвитку підприємства.

В загальному вигляді модель антикризового фінансового управління представлено на рис. 1. В результаті взаємодії системоутворюючих процесів антикризового фінансового управління і забезпечуючих підсистем керівництво підприємства має реальну можливість передбачати, попереджати і долати кризові ситуації, що дозволяє створити умови стабільного функціонування підприємства.

Ключовим елементом антикризового фінансового управління є фінансова стратегія, яка спрямована на досягнення поставлених стратегічних цілей та фінансове оздоровлення підприємства. З методологічної точки зору основний зміст фінансової стратегії включає набір правил:

діагностування на підставі використання системного і ситуаційного підходів для дослідження різних факторів, які впливають на вибір фінансової стратегії підприємств (індикатори, моделі, методики);

визначення індикаторів фінансового планування і прогнозування діяльності центрів фінансової відповідальності і підприємства в цілому;

Рис. 1. Модель антикризового фінансового управління підприємства
Джерело: розроблено автором

інтегральної оцінки потенціалу фінансової стійкості підприємства;

модифікації інформації для обґрунтування вибору альтернатив фінансової стратегії стійкого розвитку підприємства.

У такій постановці фінансова стратегія являє собою науково-обґрунтовану модель дій, спрямовану на реалізацію регулюючо-коректуючої функції рішень у сфері антикризового фінансового управління підприємств. Метою її реалізації є зростання акціонерної вартості підприємства. Важливим моментом обґрунтування моделі антикризової фінансової стратегії є упорядкування її елементів вибору. З огляду на невизначеність впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, при виборі альтернатив антикризової фінансової стратегії варто керуватися принципом багатомірності, відповідно до якого об'єкт моделювання буде розглядатися в декількох площинах з різними координатами і векторами розвитку. В даному випадку при виборі можливої альтернативи стратегії використовуються підходи, засновані на теорії нечіткої множини і потокового підходу. По суті вибір антикризової фінансової стратегії розглядається як процес уп-

равління різними потоками.

Вибір пріоритетів визначається фінансовим станом підприємства і оцінкою впливу факторів навколишнього середовища, а механізм їх реалізації досягається розробкою та адаптацією стратегічних і тактичних фінансових планів. Попередній аналіз вибору пріоритетів формування стратегії припускає формування вихідної інформації щодо економічних умов і тенденцій функціонування підприємства, які визначають зовнішню систему обмежень і на цій основі здійснюється вибір стратегічних орієнтирів. Так, результати дослідження промислових підприємств Луганського регіону свідчать, про низький потенціал більшості підприємств у зв'язку з наявністю значних розбіжностей в рівнях фінансової рівноваги та ефективності операційної і фінансової діяльності. З огляду на це, вибір антикризової фінансової стратегії необхідно здійснювати залежно від потенціалу фінансової стійкості підприємства. Комплексну оцінку потенціалу фінансової стійкості можна представити сукупністю потенціалів операційної, інвестиційної і фінансової діяльності. Графічна інтерпретація оцінки стратегічної позиції

підприємства на рис. 2, представлена матрицею, вказує на можливі комбінації стратегічних умов і рівня потенціалу фінансової стійкості, які визначають відповідні варіанти стратегій: мінімального приросту

фінансових ресурсів, стабільного забезпечення фінансової та ринкової стійкості, підтримки фінансової рівноваги та диверсифікації діяльності [8, с. 254].

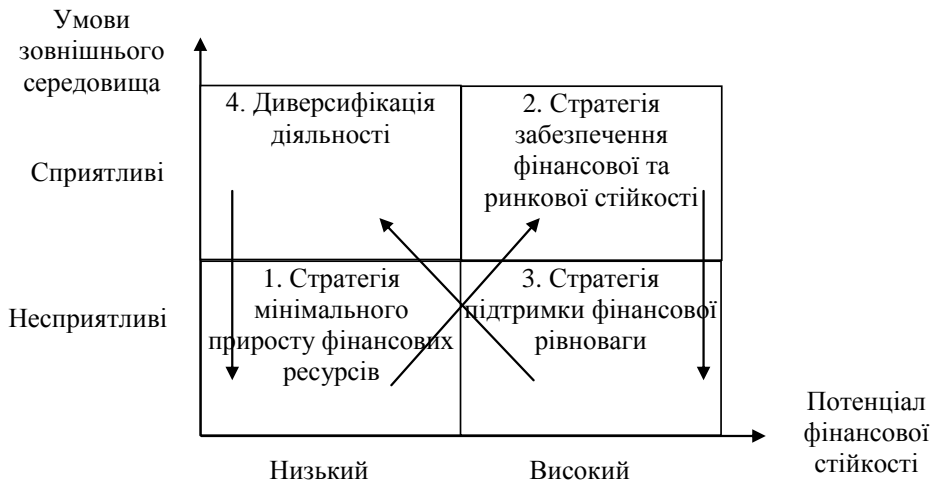
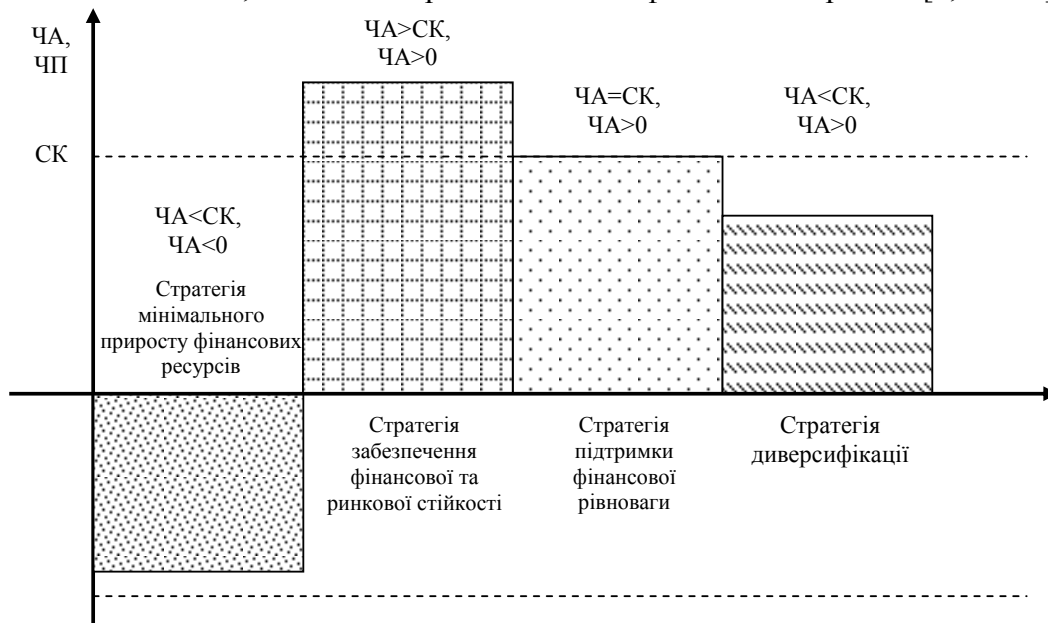

Рис. 2. Матриця оцінки стратегічної позиції підприємства

Джерело: розроблено автором

Для обґрунтованого вибору стратегічних альтернатив визначені індикатори, цілі, межі поведінки елементів фінансової рівноваги та умови антикризової фінансової стратегії. Показники, наведені на рис. 3

наочно ілюструють стан ситуаційної поведінки чистих активів і пасивів на конкретній стадії економічного розвитку підприємства при виборі відповідної альтернативи фінансової стратегії [8, с. 256].

Значення: ЧА – вартість чистих активів, ЧП – вартість чистих пасивів, СК – статутний капітал

Рис. 3. Ситуаційна поведінка чистих активів і пасивів при виборі альтернатив фінансової стратегії підприємства

Джерело: розроблено автором

Зупинимось докладніше на виборі альтернативних варіантів стратегій.

Варіант 1 – стратегія мінімального приросту фінансових ресурсів підприємства в довгостроковій перспективі. Для цього варіанта фінансової стратегії характерні такі особливості: необхідність інвестування відтворювальних процесів; низький інвестиційний потенціал та потенціал фінансової стійкості; відносно високий рівень витрат і низький рівень ресурсовіддачі; порушення фінансових пропорцій у структурі активів і джерел фінансування; зниження прибутковості; забезпечення конкурентоздатності. Це послаблює ринкові можливості організації. В цілому для даної антикризової стратегії характерна низька ефективність. У той же час, у даній антикризової стратегії можуть бути варіації, що може свідчити про посилення або ослаблення окремо взятої складової в забезпеченні стійкості. Граничними параметрами даної альтернативи стратегії будуть ліквідність, платоспроможність. Для забезпечення пропорцій між елементами фінансової рівноваги на даному етапі необхідно зосередити увагу на дослідженні та оцінці ліквідності та фінансової незалежності. Оцінка результатів стратегічної діагностики рівноваги дозволила сформулювати ключові умови стратегічного стану в такий спосіб: зростання частки швидко мобілізованих активів у порівнянні з повільно реалізованими; зменшення частки простроченої дебіторської заборгованості; величина нефінансових зобов'язань не повинна перевищувати розмір фінансових активів; перевищення величини постійних пасивів проти сукупної величини менш термінових, короткострокових і найбільш термінових зобов'язань; зростання чистого оборотного капіталу; чисті активи менше статутного капіталу чи негативні.

Варіант 2 – стратегія забезпечення фінансової та ринкової стійкості, для якої характерно збалансоване виробництво і споживання фінансових ресурсів, висока віддача капіталу, авансованого в активи, значне інвестування в операційну діяльність. Дана стратегія є найбільш оптимальною з точки зору ризику: підприємство прагне приблизно до пропорційного інвес-

тиційного ресурсного споживання, підкріпленого ринковими позиціями. За аналогією з попередньою антикризовою стратегією у даного типу можуть бути різновиди. Зокрема, досягнення ринкової та інвестиційної ефективності забезпечується переважно за рахунок позикових джерел. І навпаки: при однакових ресурсних можливостях підприємство або прагне до стримування ринкових позицій (перший варіант), або їх нарощує (другий варіант).

Ця стратегія відрізняється від попереднього варіанта зростанням потенціалу фінансової стійкості та істотним посиленням стратегічної позиції, яка сформувалася на стадії становлення. Головною метою на даному етапі є досягнення припустимого економічного зростання його вартості в першу чергу за рахунок додаткового вкладення капіталу і зростання потенціалу фінансової стійкості. Цій стратегії відповідає перша модель фінансової рівноваги [7], що дозволяє сформулювати умови і обмеження в такий спосіб: збільшення темпів росту обсягів реалізації; збільшення темпів росту власного капіталу; зростання потенціалу сталого розвитку за рахунок реінвестування власних засобів; зростання ефективності операційної діяльності, при якій маржинальний прибуток перевищує постійні витрати; зниження витрат; зростання ресурсовіддачі; чисті активи і пасиви позитивні чи перевищують статутний капітал. Звідси, в процесі дослідження на даному етапі основний акцент повинний бути зосереджений на показниках ділової активності та потенціалу фінансової стійкості підприємства.

Варіант 3 – стратегія підтримки фінансової рівноваги орієнтована на гармонійний розподіл фінансових ресурсів з метою одночасного забезпечення домінуючих ринкових позицій, структури капіталу та інвестиційної привабливості, достатніх для підтримки організацією заданих параметрів свого розвитку. В ситуації максимальної ресурсної та інвестиційної віддачі підприємство може змінювати ринкові позиції і, тим, самим контролювати приплив капіталу із заданим рівнем інтенсивності. Головною метою даної стратегічної альтернативи є забезпечення стійкого розвитку

підприємства. Ключовими передумовами цієї стратегії є такі: підвищення цін з одночасним збереженням ринків збуту, зниження витрат виробництва, збільшення обсягу продажів, додаткове залучення позикового капіталу, підвищення ефективності операційного потенціалу. Крім того, даний варіант припускає зміцнення конкурентних позицій при обмежених можливостях розширення частки основного ринку і підтримку потенціалу фінансової стійкості підприємства на достатньому рівні. Реалізація цієї стратегії припускає попередню оцінку граничних параметрів елементів (показників), які визначають потенціал фінансової стійкості підприємства. Необхідно враховувати дві обставини: (1) якщо показники стабільні та мають на майбутнє тенденцію до зростання, то можна зробити висновок про стійкість розвитку підприємства; (2) якщо показники коливаються чи знижуються, необхідно прийняти рішення по зміні цільового вектора. Результати дослідження підтвердили, що при виборі стратегії на потенціал фінансової стійкості впливають такі основні фактори, як збалансованість структури фінансових ресурсів, ступінь автономії і забезпеченість активів джерелами фінансування. При формуванні цієї альтернативи стратегії необхідно керуватися такими умовами та обмеженнями: виручка від реалізації повинна перевищувати витрати; зростання чистих грошових потоків; зростання чистого оборотного капіталу; збільшення розміру власного капіталу в порівнянні з позиковим; чисті активи позитивні та дорівнюють статутному капіталу.

Варіант 4 – стратегія диверсифікації діяльності підприємства дає позитивний ефект у ситуації розширення виробничого потенціалу за рахунок скорочення одних видів діяльності та розвитку інших, більш адекватних умовам макросередовища і мікросередовища (стану потенціалу фінансової стійкості). Специфічними передумовами даної стратегії є такі: переведення активів у грошову форму, певне зростання витрат виробництва, зниження корпоративних витрат, зниження прибутку, збільшення ризику. Якщо звернутися до семантики, то диверсифікація (*diversificatio* –

зміна, розмаїтість) означає інвестування коштів у більш ніж один вид активів і є на сьогодні одним з найбільш ефективних прийомів управління ризиками [5, с. 118]. Розподіл капіталу між визначеним числом не зв'язаних між собою активів дозволяє частково нейтралізувати несприятливий вплив факторів, понизити ризик втрат і тим самим забезпечити більш високі доходи.

Крім описаних вище антикризових стратегій можливо також, що антикризове відновлення буде відбуватися за так званою діагоналлю «пасивного фінансування» і «агресивного інвестиційного зростання». Перший варіант передбачає підтримку інвестиційної активності на мінімальному рівні, висхідний рівень ринкового позиціонування і подальше скорочення позикового фінансування. Реалізація антикризової стратегії «агресивного інвестиційного зростання» заснована на збільшенні інвестиційних можливостей за рахунок позикового фінансування.

Для обґрунтування обмежень і вибору стратегії диверсифікації пропонується використовувати модель оптимізації структури капіталу, застосування якої передбачає визначення умов та обмежень в такий спосіб: збільшення грошового потоку від операційної діяльності; дотримання оптимального співвідношення між необоротними та оборотними активами; чисті активи менше статутного капіталу; дотримання оптимальної структури капіталу; певне збільшення ризику.

Заходи щодо реалізації антикризової стратегії фінансового управління, орієнтованої на стійкий розвиток підприємства наведено в табл. 1. Таким чином, основними шляхами підвищення потенціалу фінансової стійкості підприємства в умовах кризової ситуації є: 1) забезпечення фінансової рівноваги по ліквідності та платоспроможності. Це означає, що темп росту коефіцієнта інкасо-ліквідності не призведе до порушення фінансової рівноваги за умови, якщо буде забезпечено одночасно зростання коефіцієнтів маневреності капіталу і забезпеченості власними обіговими коштами. Рівноважний стан економічної системи відповідає максимальному значенню коефіцієнта надійності, тобто 1.

Заходи щодо реалізації антикризової стратегії фінансового управління

Заходи	Характеристика
1. Визначення головної мети як передумови успіху підприємства	Стабільне відтворення вартості підприємства
2. Фінансова діагностика	Виявлення тенденцій впливу факторів на стійкий розвиток підприємства Оцінка ключових індикаторів відтворення вартості та запасу потенціалу фінансової стійкості Діагностика фінансової рівноваги, потенціалу ефективності операційної, фінансової та інвестиційної діяльності Розробка діагнозу підвищення потенціалу фінансової стійкості
3. Аналіз ймовірності банкрутства підприємства	Комплексний аналіз фінансового стану Аналіз фінансового забезпечення підприємства Рейтингова оцінка фінансового стану підприємства
4. Визначення тактичних цілей	Визначення фінансових, комерційних, внутрішньогосподарських цілей у відповідності зі стратегічною картою підприємства Оптимізація дебіторської та кредиторської заборгованості Оптимізація ефективності роботи персоналу в розрізі підрозділів
5. Оцінка стратегічної позиції підприємства	Визначення альтернативи конкуруючої переваги (конкурентний статус) стратегії підприємства Оцінка стану ситуаційної поведінки чистих активів і пасивів на конкретній стадії розвитку підприємства
6. Обґрунтування та вибір фінансової стратегії стійкого розвитку підприємства	Розробка стратегій за різними варіантами на 3-5 років залежно від потенціалу стійкого розвитку: становлення, розвитку, стабілізації, диверсифікації Попередня оцінка ризику стратегій
7. Реалізація фінансової стратегії антикризового управління	Розробка прогнозів у форматі звітів про фінансові результати, рух грошових коштів та балансу Реформування системи бюджетування Удосконалення методів фінансового управління
8. Контроль та аналіз результатів реалізації фінансової стратегії антикризового управління	Реформування управлінського обліку Впровадження інтегрованої звітності, що охоплює економічні, соціальні та екологічні показники діяльності підприємства Оцінка синергетичного ефекту фінансової стратегії з урахуванням обмежень фінансових ресурсів і часу

Джерело: розроблено автором

. Усунення неплатоспроможності можливе через зменшення розміру поточних зовнішніх і внутрішніх фінансових зобов'язань підприємства, прискорення інкасації дебіторської заборгованості, зниження періоду надання товарного (комерційного) кредиту, реалізацію високоліквідної частини довгострокових фінансових інструментів інвестиційного портфеля, проведення операцій зворотного лізингу; 2) відновлення фінансової стійкості підприємства в середньостроковій перспективі у напрямі оптимізації структури капіталу за рахунок збільшення власних фінансових ресурсів; 3) забезпечення фінансової стійкості в довгостроковій перспективі шляхом диверсифікації виробництва та впровадження нових видів рентабельної продукції з конкурентними перевагами на ринок, прискорення оборотності необоротних і оборотних активів, збільшення обсягу випуску за рахунок відновлення виробничих

потужностей та використання нових технологій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розроблені концептуальні положення формування стратегії антикризового управління спрямовані на досягнення стійкого розвитку підприємств в умовах невизначеності. Механізм стратегії антикризового управління розглядається через комплексне використання методів забезпечуючих підсистем фінансового управління: фінансової стратегії, фінансового прогнозування, діагностики, аналізу та обліку. Обґрунтування вибору стратегії антикризового управління передбачає використання матричного методу та аналізу стратегічної позиції підприємства. Вибір доцільної альтернативи фінансової стратегії пропонується здійснювати залежно від умов та обмежень відтворення потенціалу фінансової стійкості підприємства за такими варіантами: мінімально-

го приросту фінансових ресурсів, забезпечення фінансової та ринкової стійкості, підтримки фінансової рівноваги і диверсифікації діяльності. Основними напрямками реалізації фінансової стратегії антикризового управління є: розробка стратегічних фінансових планів стійкого розвитку підприємства на довгострокову перспективу у форматі звітів про фінансові результати і балансу (показників чистих активів і пасивів), моніторинг виконання планів і оцінка синергетичного ефекту стратегії. Результативність вибору антикризової фінансової стратегії підприємства оцінюється на підставі співвідношення кількості управлінських рішень, реалізація яких забезпечить досягнення цільових векторів стратегії, до загальної кількості управлінських рішень і синергетичного ефекту.

Подальші дослідження передбачають розкриття концептуальних та організаційних положень щодо вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств в умовах невизначеності.

Література

1. *Altman E. I.* A Further Investigation of the Bankruptcy Cost Question. // *Journal of Finance* – No 39 (Bd. 39). – 1984. – P. 1067 – 1089.
2. *Ансофф И.* Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф; [пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского]. – СПб.: Питер, 1999. – 416 с.
3. *Бланк И. А.* Антикризисное финансовое управление предприятием / И. А. Бланк. – Киев : Эльга, Ника-Центр, 2006. – 672 с.
4. *Ван Хорн Дж. К.* Основы управления финансами / Дж. К. Ван Хорн: пер. с англ.; гл. ред. серии Я.В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 800 с.
5. *Івченко І.Ю.* Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій: [навч. посіб.] / І.Ю. Івченко. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
6. *Іонин Е.Е.* Система показателей оценки имущественного положения предприятий: монография / Е.Е.Ионин. - Донецк: Юго-Восток, 2006. - 431 с.
7. *Костырко Л.А.* Диагностика потенциала финансово-экономической устойчивости предприятия: монография . – 2-е изд., переработ. и дополн. – Х.: Фактор, 2008 – 336 с.
8. *Костырко Л.А.* Фінансовий механізм сталого розвитку підприємств: стратегічні орієнтири, системи забезпечення, адаптація:

монографія. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. – 474 с.

9. *Костырко Р.О.* Контроль і аналіз в системі управління економічним потенціалом господарюючого суб'єкта: методологія та організація: монографія. - Луганськ: СЛУ ім. В.Даля, 2010. – 728 с.

10. *Лахтіонова Л.А.* Фінансовий аналіз суб'єктів гос-подарювання: [монографія] / Л.А. Лахтіонова. – К.: КНЕУ, 2001. – 380 с.

11. *Лігоненко Л. О.* Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія / Л. О. Лігоненко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2001. – 580 с.

12. *Терещенко О.О.* Антикризове фінансове управління на підприємстві : [монографія] / Терещенко О.О. - К.:КНЕУ, 2006. - 268 с.

13. *Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж.* Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: Учебник для вузов / Пер. с англ.; Под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

References

1. *Altman E.* A Further Investigation of the Bankruptcy Cost Question. // *Journal of Finance* - No 39 (Bd. 39). - 1984. - R. 1067 - 1089.
2. *Ansoff I.* Novaya corporate-Nye Strategy / I. Ansoff; [Lane. s English. ed. JN Kapturevskoho]. - SPb.: Peter, 1999. - 416 p.
3. *Form I.* Antykrzysznoe fynansovoe operation of business / IA Blank. - Kiev: Elga, Nika Center, 2006. - 672 p.
4. *James Van Horn. C.* Fundamentals management Finance / J. C. Van Horne: Per. c Eng. ; Ch. Ed. YV series Sokolov. - M. : Finance and Statistics, 2003. - 800 p.
5. *Ivchenko I.* Simulation economic risks and risk situations: [teach. guidances.] / IY Ivchenko. - K. : Center of educational literature, 2007. - 344 p.
6. *Yonyn EE* The system pokazate-Leu otsenki ymuschestvennoho enterprises POSITION: monohrafiyya / E.E.Yonyn. - Donetsk: South-east, 2006. - 431 p.
7. *Kostyrko LA* Diagnosis Potential financial and enterprise ekonomycheskoy Stability: monohrafiyya. - 2nd ed., Pererabot. and Advanced. - H. : Factor 2008 - 336 p.
8. *LA Kostyrko* The financial mechanism of sustainable development of enterprises, strategic objectives, system security, adaptation:

monograph. Lugansk: Izdatel'stvo "Noulidzh», 2012. - 474 p.

9. R. Kostyrko Monitoring and analysis in the management of economic potential entity: methodology and organization: monograph. - Lugansk: Dreams them. Volodymyr Dahl, 2010. - 728 p.

10. L. Lahtionova Financial Analysis-state actors podaryuvannya: [monograph] / LA Lahtionova. - K.: KNEU, 2001. - 380 p.

11. Lihonenko LO now Crisis Management: theoretical and methodological foundations and practical instrumentary: monograph / LO

Lihonenko. - K., Kyiv. nat. torh.-economical. Univ., 2001. - 580 p.

12. Tereschenko AA Crisis financial management of the company: [monograph] / AA Tereshchenko - Kyiv: Kyiv National Economic University, 2006. - 268 p.

13. A. Thompson, AJ Strickland Stratehycheskyy management. Art development and Implementation of country-gies: Textbook for Universities / Per. s Eng.; Ed. LG Zaitsev, MI Sokolovoy. - M.: Banks and stock exchange, UNITY, 1998. - 576 p.

Костырко Л.А.

Формирование стратегии антикризисного финансового управления предприятием в условиях неопределенности

В статье раскрыты предпосылки и проблемы формирования стратегии антикризисного финансового управления предприятий. Предложенная модель раскрывает обеспечивающие подсистемы, последовательность и результаты антикризисного финансового управления. Обоснован выбор стратегии антикризисного финансового управления в зависимости от условий и ограничений воспроизводства потенциала финансовой устойчивости в разрезе альтернатив: минимального прироста финансовых ресурсов, обеспечение финансовой и рыночной устойчивости, поддержания финансового равновесия, диверсификации деятельности. Сформулированы мероприятия по реализации антикризисной стратегии финансового управления и определены пути повышения потенциала финансовой устойчивости предприятия в условиях неопределенности.

Ключевые слова: антикризисное финансовое управление, стратегия, потенциал финансовой устойчивости, стратегическое позиционирование, диагностика, прогнозирование, финансовое равновесие, неопределенность.

Kostyrko L.

Formation of financial strategy anti-crisis management in the face of uncertainty

In the article the conditions and problems of forming financial strategies of crisis management. The model reveals providing subsystem, consistency and results of anti-crisis financial management. The choice of anti-crisis strategy financial management according to the conditions and restrictions reproduction potential financial sustainability for alternatives: increase the minimum financial resources and ensuring financial market stability, maintaining financial equilibrium diversification. Formed measures to implement the anti-crisis strategy financial management and the ways of enhancing the potential financial viability in the face of uncertainty.

Keywords: financial crisis management strategy, the potential financial stability, strategic positioning, diagnostics, forecasting, financial balance, uncertainty.

Рецензент: Онишко С. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінансові ринки» Національного університету державної податкової служби України, м. Ірпінь, Україна.

Reviewer: Onishko S. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Financial markets Department National University of State Tax Service of Ukraine, Irpin, Ukraine.

e-mail: onyshko_sv@ukr.net

*Стаття подана
01.12.2015 р.*

ЭТАЛОННАЯ ДИНАМИКА ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА ДЛЯ ПРЕДПРИЯТИЙ НЕФТЯНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В работе представлен подход к оценке экономического роста нефтяных компаний. В основе данного подхода лежит метод эталонной динамики показателей (динамического норматива). Проведена количественная оценка экономического роста крупнейшей российской нефтяной компании «Роснефть». Исследование посвящено разработке модели экономического роста нефтяных компаний на основе метода эталонной динамики показателей. Исследованы свойства данной модели. Представлен алгоритм выбора мероприятий по повышению уровня экономического роста. Публикация представляет интерес специалистов по вопросам управления, системного анализа, экономического роста, экономики предприятий нефтегазового комплекса.

Ключевые слова: экономический рост, количественная оценка, свойства модели, системное управление, нефтегазовый комплекс.

Постановка проблемы. В современных условиях одним из главных направлений науки об управлении является повышение обоснованности измерителей экономического роста предприятий путем совершенствования научно-методологических основ и практических алгоритмов анализа. Особенно это касается таких сложных экономических объектов, как нефтяные компании, которые составляют основу экономики России. От их роста во многом зависит рост как экономики в целом, так и других отраслей экономики.

В качестве основного метода повышения информативности оценок и уровня экономического роста нефтяных компаний рассматривается моделирование эталонной динамики ключевых показателей (метод динамического норматива). В представленной работе построена модель эталонного роста нефтяных компаний, которая позволяет количественно оценивать уровень экономического роста, его изменчивость и стабильность, а также совершенствовать процедуры выбора и обоснования мероприятий по повышению уровня экономического роста

Анализ последних исследований и публикаций. Анализ моделей экономического роста компании позволяет констатировать [1,2], что для повышения адекватности и информативности модели ее экономического роста такая модель должна быть основана на согласовании темпов роста различных показателей. Решение данной задачи достигается благодаря приме-

нению принципов динамической соподчиненности и динамической сопоставимости показателей [3,4,5].

Данный подход известен уже достаточно давно, тем не менее, к задаче оценки экономического роста предприятий нефтяной отрасли он не применялся.

Цель статьи – отобразить эталонную динамику показателей экономического роста для предприятий нефтяной промышленности.

Изложение основного материала исследования. Можно сказать, что наша задача сводится к построению системы показателей, характеризующих рост предприятия нефтяной промышленности, взаимоотношений относительно друг друга по темпам роста В авторской работе [6] уже предложена следующая модель экономического роста нефтяных компаний (Рис. 1).

Отношению $a \rightarrow b$ соответствует неравенство: Темп роста (a) > Темп роста (b), и наоборот, $a \leftarrow b$ соответствует неравенство: Темп роста (a) < Темп роста (b).

Искомая модель экономического роста предприятия нефтяной промышленности, построенная на основе принципов динамической соподчиненности и динамической сопоставимости показателей, обладает следующими свойствами.

1. Открытость модели. Количество показателей модели может быть увеличено или уменьшено в зависимости от конкретного практического применения модели.

Однако необходимо отметить, что количество показателей влияет на информативность модели. В [7] показано, что число распознаваемых ситуаций, соответствующих различным состояниям предприятия, в моделях, построенных на основе эталонной динамики показателей, равно $n!$, где n – количество показателей системы. В нашей модели 31 показатель, следовательно, количество распознаваемых состояний предприятия равно $31!$ или $8,2 \times 10^{33}$. Уменьшив модель на один показатель, имеем $30!$ или $2,6 \times 10^{32}$, то есть число состояний предприятия, распознаваемых мо-

делью уменьшилось более чем в 30 раз. Подобным образом меняется информативность модели при изменении количества показателей.

2. Универсальность модели. Несмотря на то, что модель сконструирована для предприятий, охватывающих полный производственный и сбытовой цикл от геологоразведки до розничной реализации нефтепродуктов, тем не менее, она применима для любых предприятий нефтяной отрасли, при условии изменения состава показателей, соответствующего видам деятельности конкретной компании.

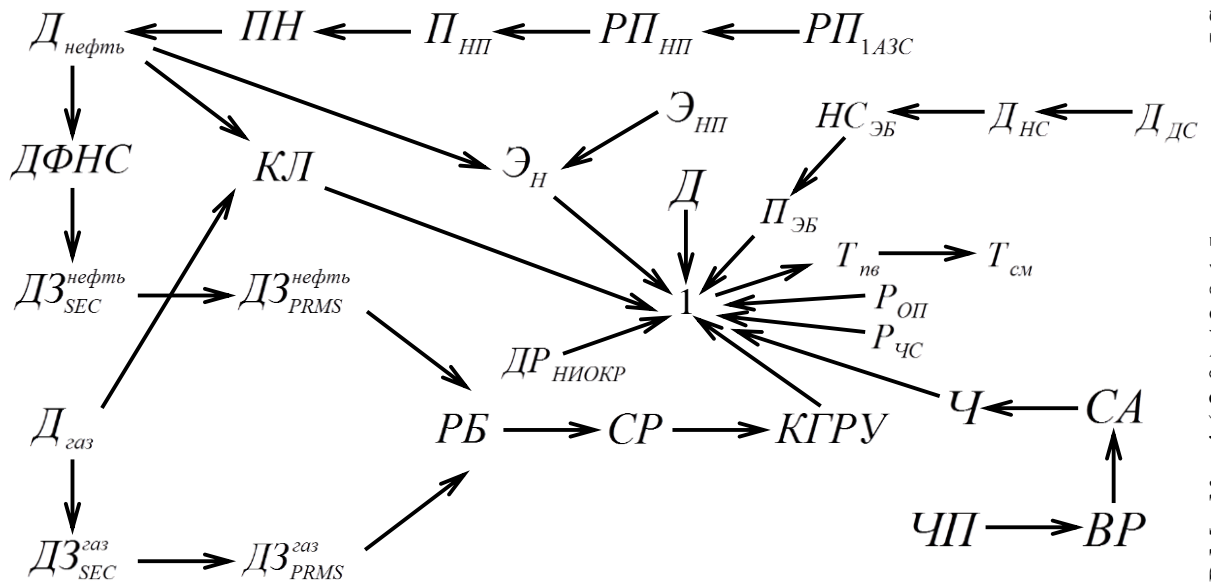

Рис.1. Граф динамического упорядочения показателей экономического роста нефтяных компаний (модель экономического роста)

Источник: разработано авторами

- где,
- Ч – численность работающих;
 - СА – совокупные активы;
 - ВР – выручка от реализации продукции;
 - ЧП – чистая прибыль;
 - Д – дивиденды;
 - КГРУ – количество геологоразведочных участков;
 - СР – сейсморазведочные работы;
 - РБ – разведочное бурение;
 - КЛ – количество лицензий;
 - $Д_{PRMS}^{газ}$ – доказанные запасы газа по классификации PRMS;
 - $Д_{SEC}^{газ}$ – доказанные запасы газа по классификации SEC;
 - $Д_{газ}$ – добыча газа;
 - $Д_{PRMS}^{нефть}$ – доказанные запасы нефти по классификации PRMS;
 - $Д_{SEC}^{нефть}$ – доказанные запасы нефти по классификации SEC;
 - ДФНС – действующий фонд нефтяных скважин;
 - $Д_{нефть}$ – добыча нефти;
 - ПН – переработка нефти;
 - $П_{нп}$ – производство нефтепродуктов;

РП _{НП}	–	розничная реализация нефтепродуктов;
РП _{1АЗС}	–	среднесуточная реализация нефтепродуктов в среднем на одну АЗС;
Э _н	–	экспорт нефти;
Э _{НП}	–	экспорт нефтепродуктов;
П _{ЭБ}	–	проходка в эксплуатационном бурении;
НС _{ЭБ}	–	ввод новых скважин из эксплуатационного бурения;
Д _{НС}	–	средний дебит новых скважин;
Д _{ДС}	–	средний дебит добывающих скважин;
Д _{НИОКР}	–	доля расходов на НИОКР;
Т _{ПВ}	–	коэффициент производственного травматизма;
Т _{СМ}	–	коэффициент смертельного травматизма;
Р _{ОП}	–	уровень расходов на природоохранные мероприятия в расчете на одну действующую скважину;
Р _{ЧС}	–	уровень расходов на предупреждение и ликвидацию чрезвычайных ситуаций в расчете на одну действующую скважину.

Например, если предприятия не ведет геологоразведку, то убираем из состава показателей показатели геологоразведки, оставив без изменения упорядочение прочих показателей. Видоизменяя таким образом модель, мы можем настроить ее для предприятий с различным набором функций. Как мы уже отмечали, это возможно, благодаря свойству открытости модели.

3. Трансформируемость модели. В конкретной экономической ситуации может возникнуть необходимость изменить порядок темпов. Так, например, политика некой нефтяной компании в силу недостаточности ресурсов для развития сети АЗС может быть направлена на сокращение розничных продаж и рост оптовой реализации нефтепродуктов. Тогда соотношение $РП_{НП} \rightarrow П_{НП}$ будет неактуальным для предприятия, и оно трансформируется в соотношение $П_{НП} \rightarrow РП_{НП}$. Или некоторые предприятия будут против соотношения $ВР \rightarrow СА$ в период инвестиционной активности, особенно в случае значительных единовременных затрат на разработку новых месторождений. В этом случае можно попытаться каким-то образом смягчить это требование, хотя бы на время. Однако свойство трансформируемости не означает, что разработанная нами модель является неточной и, не обладает необходимой валидностью. Более того, в самом общем виде и в большинстве случаев наша модель вполне адекватно описывает закономерности основных процессов нефтяных

компаний. К тому же, свойство универсальности и необходимость проведения межкорпоративных сравнений обязывают нас для оценки экономического роста применять единообразную экономическую модель.

4. Измеримость экономического роста. Как уже было отмечено, экономический рост подразумевает соблюдение эталонной динамики показателей (Рис.1).

Понятно, что фактическая динамика показателей совпадает с нормативной далеко не всегда. Как количественно измерить степень совпадения? Причем степень достижения эталонной динамики должна выражаться единым обобщающим показателем. Подобная оценка легко интерпретируется, позволяет сжать большой объем информации о достигнутых результатах и осуществлять сравнительный анализ, как с другими предприятиями, так и между подразделениями одного предприятия.

Представление модели экономического роста в виде эталонной динамики показателей позволяет количественно оценить экономический рост. Делается это на основе расчета нормированного расстояния между матрицами, соответствующими эталонному и фактическому порядку темпов. Покажем, как это делается.

Зададим упорядочивание, представленное на рисунке 1, в матричной (табличной) форме по следующему правилу:

$$M[\text{ЭП}] = \{ \mu_{ij} \},$$

$$\mu_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{если Темп}^{\ominus}(i) > \text{Темп}^{\ominus}(j) \text{ и для } i = j, \\ -1, & \text{если Темп}^{\ominus}(i) < \text{Темп}^{\ominus}(j), \\ 0, & \text{если упорядочение между Темп}^{\ominus}(i) \text{ и Темп}^{\ominus}(j) \\ & \text{не установлено,} \end{cases}$$

где μ_{ij} элемент матрицы эталонного упорядочения;
 i, j номера показателей, i – номер строки, j – номер столбца;
 $\text{Темп}^{\ominus}(i)$,
 $\text{Темп}^{\ominus}(j)$ эталонные темпы роста показателей i, j .

В нашем случае соотношение (2) в матричной форме представляет собой табл. 1. Для примера рассмотрим показатель *ВР* (выручка от реализации продукции). В эталонном порядке темп роста выручки должен быть больше темпа роста совокупных активов (*СА*) и меньше темпа роста чистой прибыли (*ЧП*). То есть,

$$\begin{aligned} \text{Темп}^{\ominus}(\text{ВР}) &> 1; \quad \text{Темп}^{\ominus}(\text{ВР}) > \\ \text{Темп}^{\ominus}(\text{СА}); & \\ \text{Темп}^{\ominus}(\text{ВР}) &< \text{Темп}^{\ominus}(\text{ЧП}) \end{aligned}$$

Следовательно, согласно (2) на пересечении строки «ВР» и столбца «1» стоит единица, на пересечении строки «ВР» и столбца «СА» – 1, на пересечении строки «ВР» и столбца «ЧП» – -1. Соотношение между ВР и Д не установлено, известно лишь, что темпы роста и того, и другого показателя должны быть больше единицы, стало быть, на пересечении строки и

$$\eta_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{если Темп}^{\oplus}(i) > \text{Темп}^{\oplus}(j) \text{ и для } i = j, \\ -1, & \text{если Темп}^{\oplus}(i) < \text{Темп}^{\oplus}(j), \\ 0, & \text{если упорядочение между Темп}^{\ominus}(i) \text{ и Темп}^{\ominus}(j) \\ & \text{не установлено,} \end{cases}$$

где η_{ij} элемент матрицы фактического упорядочения;
 i, j номера показателей, i – номер строки, j – номер столбца;
 $\text{Темп}^{\oplus}(i)$,
 $\text{Темп}^{\oplus}(j)$ фактические темпы роста показателей i, j ,
 $\text{Темп}^{\ominus}(i)$,
 $\text{Темп}^{\ominus}(j)$ эталонные темпы роста показателей i, j .

столбца этих показателей стоит 0. По диагонали ($i=j$) (выделено жирным шрифтом) стоят единицы. Точно также заполняются оставшиеся клетки таблицы.

Напомним, что матрица $M[\text{ЭП}]$ соответствует эталонному (нормативному) экономическому росту. Понятно, что фактическая динамика показателей может отличаться от рекомендуемой. Мера близости эталонного и фактического порядка темпов, как раз, будет характеризовать уровень достигнутого экономического роста. Покажем, как оценить меру близости. Для проверки достигнутых результатов на соответствие эталонному упорядочению (Рис. 1) представим их в виде матрицы аналогичной матрице (2).

$$M[\text{ФП}] = \{ \eta_{ij} \}$$

Найдем расстояние между матрицами эталонного и фактического упорядочения показателей экономического роста. Математически формула для расчета будет выглядеть:

$$d = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |\mu_{ij} - \eta_{ij}|$$

Здесь d – расстояние между матрицами упорядочения;

μ_{ij} – элемент на пересечении i -ой строки и j -го столбца $M[\text{ЭП}]$,

η_{ij} – элемент пересечения i -ой строки и j -го столбца $M[\text{ФП}]$.

Таким образом, мы выразили степень отклонения фактической динамики от эталона одним показателем. Однако неудобная размерность, вернее сказать безразмерность, полученной характеристики будет сдерживать его практическое применение. В самом деле, например, полученное расстояние в 220 единиц – это хорошо или плохо? Что это означает? Как интерпретировать полученную информацию? Поэтому представим полученную величину в традиционной размерности, например, процентах.

Нормируем полученное расстояние по формуле:

$$R = \frac{d}{2 \cdot K}$$

где K – количество ненулевых клеток в $M[\text{ЭП}]$, не учитывая клетки главной диагонали.

R – величина нормированная:
 $0 \leq R \leq 1$.

Тем самым мы задали границы изменения единого обобщающего показателя. Теперь мера различия матриц эталонного и фактического упорядочения является более наглядной. Например, $R = 0,438$ означает, что фактический рост отличается от эталонного на 43,8%. 4)

Однако понятием мера различия не всегда целесообразно оперировать. Гораздо чаще используют меру сходства, так как она характеризует степень приближения к требуемому режиму функционирования. Именно так ставится задача: максимально приблизить рост предприятия к эталонному варианту, а не уменьшить отставание от него. Поэтому для оценки достигнутых результатов в контексте экономического роста будем использовать меру сходства эталонной и фактической динамики показателей.

$$S = (1 - R) \cdot 100\%$$

где S – мера сходства эталонной и фактической динамики показателей.

Тем самым мы определили единый показатель, позволяющий дать количественную оценку экономического роста нефтяных компаний.

Применим разработанную модель к оценке экономического роста крупнейшей нефтяной компании России – ОАО «Роснефть».

Для этого обратимся к результатам деятельности «Роснефти», достигнутым за период 2008-2011г.г. (Табл. 2). Исходные данные взяты из годовых отчетов компании, размещенных на ее сайте в сети Интернет [8].

Т а б л и ц а 2

Результаты деятельности ОАО НК «Роснефть» за период 2010-2011 г.г.

Показатель	Обозначение	2010	2011
1	2	3	4
Численность работающих, тыс.чел.	Ч	167,9	168,4
Совокупные активы, млн.руб.	СА	1 923 958	2 095 339
Выручка от реализации продукции, млн.руб.	ВР	1 573 000	2 143 000
Чистая прибыль, млн.руб.	ЧП	343 000	384 000
Дивиденды, руб.на акцию	Д	2,76	3,45
Количество геологоразведочных участков, шт.	КГРУ	100	120
Сейсморазведочные работы, пог.м.	СР	7573	3448
Разведочное бурение, тыс.м.	РБ	94,4	101,8

Продолжение табл. 1

1	2	3	4
Количество лицензий, шт.	КЛ	565	578
Доказанные запасы газа по классификации PRMS, млрд. куб.м.	$D_{\text{газ}}^{\text{PRMS}}$	791	850
Доказанные запасы газа по классификации SEC, млрд. куб.м.	$D_{\text{газ}}^{\text{SEC}}$	247	566
Добыча газа, млрд. куб.м.	$D_{\text{газ}}$	12,4	12,9
Доказанные запасы нефти по классификации SEC, млн.т.	$D_{\text{нефть}}^{\text{SEC}}$	1887	1960
Доказанные запасы нефти по классификации PRMS, млн.т.	$D_{\text{нефть}}^{\text{PRMS}}$	2487	2519
Действующий фонд нефтяных скважин, шт.	ДФНС	21 508	21 418
Добыча нефти, млн.т.	$D_{\text{нефть}}$	119,6	122,5
Переработка нефти, млн.т.	ПН	50,5	57,9
Производство нефтепродуктов, млн.т.	ПНП	47,9	55,4
Розничная реализация нефтепродуктов, млн.т.	РПНП	5,4	6,5
Среднесуточная реализация нефтепродуктов в среднем на одну АЗС, т/сут.	РПАЗС	8,7	10,6
Экспорт нефти, млн.т.	ЭН	66,5	69,9
Экспорт нефтепродуктов, млн.т.	ЭНП	26,6	25,9
Проходка в эксплуатационном бурении, тыс.м.	ПЭБ	2 812	3 460
Ввод новых скважин из эксплуатационного бурения, шт.	НСЭБ	885	1 064
Средний дебит новых скважин, т/сут.	$D_{\text{НС}}$	88	66,3
Средний дебит добывающих скважин, т/сут.	$D_{\text{ДС}}$	14,9	15,2
Доля расходов на НИОКР, %	$D_{\text{НИОКР}}$	0,37	0,80
Коэффициент производственного травматизма (пострадавших на 1 млн. часов)	Тпв	0,22	0,19
Коэффициент смертельного травматизма (пострадавших на 100 млн. часов)	Тсм	2,5	2,68
Уровень расходов на природоохранные мероприятия в расчете на одну действующую скважину, млн.руб.	Роп	133	150
Уровень расходов на предупреждение и ликвидацию чрезвычайных ситуаций в расчете на одну действующую скважину, млн.руб.	Рчс	45,46	38,0

Источник: разработано авторами

Для оценки изменений, произошедших в деятельности анализируемой компании, представим их результаты в виде темпов роста (табл. 3).

Некоторые показатели росли на протяжении всего рассматриваемого периода ($D_{\text{нефть}}$, ПЭБ, $D_{\text{ДС}}$, ...), какие-то в определенный момент времени растут, в другой – снижаются (ВР, Ч, $D_{\text{газ}}$, ...) По представ-

ленным данным нельзя составить целостную картину об уровне экономического роста, в силу того, что показатели рассматриваются изолированно. Для получения однозначной оценки экономического роста воспользуемся описанным выше алгоритмом.

Темпы роста показателей ОАО НК «Роснефть» за период 2010-2011 г.г.

Показатель	Обозначение	2010-2011
Численность работающих	Ч	1,003
Совокупные активы	СА	1,09
Выручка от реализации продукции	ВР	1,36
Чистая прибыль	ЧП	1,12
Дивиденды, руб. на акцию	Д	1,25
Количество геологоразведочных участков	КГРУ	1,200
Сейсморазведочные работы	СР	0,46
Разведочное бурение	РБ	1,08
Количество лицензий	КЛ	1,02
Доказанные запасы газа по классификации PRMS	$D_{газ}^{PRMS}$	1,07
Доказанные запасы газа по классификации SEC	$D_{газ}^{SEC}$	2,29
Добыча газа	$D_{газ}$	1,04
Доказанные запасы нефти по классификации SEC	$D_{нефть}^{SEC}$	1,04
Доказанные запасы нефти по классификации PRMS	$D_{нефть}^{PRMS}$	1,01
Действующий фонд нефтяных скважин	ДФНС	0,996
Добыча нефти	$D_{нефть}$	1,02
Переработка нефти	ПН	1,15
Производство нефтепродуктов	ПНП	1,16
Розничная реализация нефтепродуктов	РПНП	1,204
Среднесуточная реализация нефтепродуктов в среднем на одну АЗС	РП _{1АЗС}	1,22
Экспорт нефти	ЭН	1,05
Экспорт нефтепродуктов	ЭНП	0,97
Проходка в эксплуатационном бурении	ПЭБ	1,23
Ввод новых скважин из эксплуатационного бурения	НСЭБ	1,20
Средний дебит новых скважин	$D_{НС}$	0,75
Средний дебит добывающих скважин	$D_{ДС}$	1,02
Доля расходов на НИОКР	$D_{НИОКР}$	2,16
Коэффициент производственного травматизма	Тпв	0,86
Коэффициент смертельного травматизма	Тсм	1,07
Уровень расходов на природоохранные мероприятия в расчете на одну действующую скважину	Роп	1,13
Уровень расходов на предупреждение и ликвидацию чрезвычайных ситуаций в расчете на одну действующую скважину	Рчс	0,84

Источник: разработано авторами

Строим матрицу для фактических значений показателей модели эталонного роста $M[\Phi\Pi]$ по правилу (3) (табл. 4).

Если эталонное упорядочение темпов роста сравниваемых показателей не установлено, то на пересечении строк и столбцов матрицы $M[\Phi\Pi]$, соответствующих данным показателям, как и в случае с $M[\mathcal{E}\Pi]$, стоят нули. По главной диагонали – единицы.

Если фактический темп роста показателя строки больше фактического темпа роста показателя столбца, то в клетке на их пересечении ставится единица, если, наоборот, фактический темп роста показателя строки меньше фактического темпа роста показателя столбца, то – минус единица.

Порядок заполнения матрицы $M[\Phi\Pi]$ наглядно показывает табл. 5.

Т а б л и ц а 5

Порядок заполнения матрицы фактического упорядочения

Показатель строки	Показатель столбца	Эталонное соотношение темпов роста	Значение элемента матрицы $M[\mathcal{E}\Pi]$	Фактическое соотношение темпов роста	Значение элемента матрицы $M[\Phi\Pi]$
BP	ЧП	Темп (BP) < Темп (ЧП)	-1	Темп (BP) > Темп (ЧП)	1
BP	CA	Темп (BP) > Темп (CA)	1	Темп (BP) > Темп (CA)	1
BP	ПН	Соотношение не установлено	0	Темп (BP) > Темп (ПН)	0

Источник: разработано авторами

На пересечении строки «BP» и столбца «ЧП» стоит единица, тогда как для соблюдения нормативного соотношения должна стоять минус единица, то есть в отношении этих двух показателей наблюдается нарушение эталонной динамики. На пересечении строки «BP» и столбца «CA» стоит «1», как и должно быть. Также как и в нормативном порядке, на пересечении строки «BP» и столбца «ПН» стоит 0. Аналогично заполняются оставшиеся клетки таблицы, (по диагонали ($i=j$, выделено жирным шрифтом) стоят единицы).

Как видно, есть и другие показатели, для которых значения в таблице фактических результатов не совпадает с эталонной матрицей. Всего мы насчитали 104 несоответствия (инверсии) из 352 возможных пар показателей, в отношении 640 пар эталонное упорядочение не установлено.

Расстояние d (формула 4) между матрицами показателей эталонного и фактического экономического роста ОАО НК «Роснефть» в 2010-2011 г.г. равно 208.

Для удобства интерпретации представим полученную величину в традиционной размерности путем нормирования по формуле (5).

В рассматриваемом случае $K = 352$, а $R = 0,295$. Это означает, что фактический рост «Роснефти» в 2010-2011 г.г. отличается от эталонного на 29,5%. Мера сходства реального роста ОАО НК «Роснефть» с эталонным – S , составляет 70,5%. На примере «Роснефти» видно, что рост показателей в отдельных сферах деятельности не гарантирует высоких результатов по всей совокупности, особенно когда реализуются принципы динамической сопоставимости и динамической соподчиненности.

Тем самым мы количественно выразили уровень экономического роста конкретного предприятия нефтяной промышленности. При этом полученная оценка достаточно легко интерпретируется - в данном случае уровень достигнутого роста можно охарактеризовать как «выше среднего». Следовательно, есть резервы повышения уровня экономического роста. Необходимо предпринять действия по его повышению и приблизиться к модели эталонного роста. Для этого необходимо определить, какие сферы деятельности, в контексте экономического роста, являются самыми проблемными и требуют первоочередных усилий. Необходимо провести

дальнейшую диагностику возникшей ситуации. Для этого следует прибегнуть к построению корректирующей эталонной динамики, что является предметом рассмотрения отдельной публикации.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Завершая разработку модели экономического роста и описание ее свойств, необходимо затронуть еще один немаловажный момент.

Постоянный рост отдельных объемных показателей невозможен. Причины этому могут быть разные, например, цикличность экономики, изменение внешней среды, усиление конкуренции и т.д. В этом случае может показаться, что разработанная модель работать не будет. Действительно, эталонная динамика показателей, характеризующая экономический рост фирмы (рис. 1), на практике, даже в условиях стабильности, достигается далеко не всегда. Можно даже сказать, что это исключительный случай. Однако предприятие должно стремиться приблизиться к нормативному порядку темпов, независимо от складывающейся конъюнктуры.

К примеру, объем продаж фирмы упал в силу циклического спада экономики, предприятие, в этих условиях, будет вынуждено снизить инвестиционную активность, сократить расходы, может быть даже реализовать часть своего имущества. В противном случае, имеющихся ресурсов, как внутренних, так и внешних, может не хватить на осуществление не только инвестиционной (долгосрочно ориентированной), но и текущей деятельности, что может привести к самым серьезным последствиям: от замедления сроков выхода из кризиса до банкротства. Предприятие не сможет обеспечить рост отдельных показателей (выручка от реализации), так как объемы потребления из-за кризиса снизились, но в его силах обеспечить пропорциональное снижение других, связанных с ним темпами роста показателей. Это позволит обеспечить соблюдение нормативной динамики хотя бы частично. При этом, чем больше показателей совпадает с эталонным режимом функционирования, тем успешнее данное предприятие справляется с всевозможными кризисными явлениями.

Получается, что разработанная нами модель экономического роста нефтяных компаний продолжает работать даже в условиях ухудшения хозяйственной конъюнктуры. Конечно, предприятие не добьется абсолютного соответствия эталонной динамике, но может попытаться максимально приблизиться к ней.

В этом заключается одно из главных свойств разработанной модели экономического роста предприятия: на основе инструментария корректирующей эталонной динамики добиться максимального соответствия нормативному порядку темпов.

Литература

1. *Тонких А.С., Остальцев А.С., Остальцев И.С.* Моделирование экономического роста предприятия: предпосылки разработки альтернативных моделей. // Управление экономическими системами [электронный ресурс], №9(45), 2012. [http://uecs.ru/index.php?option=com_flexicontent &view =items&id=1566](http://uecs.ru/index.php?option=com_flexicontent&view=items&id=1566) (дата обращения: 10.10.2012).
2. *Тонких А.С., Остальцев А.С., Остальцев И.С.* Приемы моделирования экономического роста предприятия. Серия: Научные доклады – Екатеринбург-Ижевск: Институт экономики УрО РАН, 2012.
3. *Сыроеждин И.М.* Совершенствование системы показателей эффективности и качества. – М.: Экономика, 1980.
4. *Тонких А.С., Ионов С.А.* Формирование управленческих решений на основе динамических нормативов // Проблемы теории и практики управления, №3, 2104.
5. *Эйсснер Ю.Н.* Организационно-экономические измерения в планировании и управлении. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1988.
6. *Тонких А.С., Остальцев А.С.* Модель эталонного роста нефтяных компаний. // Проблемы экономики и управления нефтегазовым комплексом, №4, 2013
7. *Тонких А., Дедов Л., Тонких С.* Анализ деятельности банка. Моделирование результирующих измерителей – Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012.
8. Официальный сайт ОАО НК «Роснефть» [электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.rosneft.ru/Investors/statements>.

References

1. *Tonkikh A.S., Ostal'tsev A.S., Ostal'tsev I.S.* Modelirovaniye ekonomicheskogo rosta predpriyatiya: predposylki razrabotki al'ternativnykh modeley. // Upravleniye ekonomicheskimi sistemami [elektronnyy resurs], №9(45), 2012. [http://uecs.ru/index.php?option=com_flexicontent &view =items&id=1566](http://uecs.ru/index.php?option=com_flexicontent&view=items&id=1566) (data obrashcheniya: 10.10.2012).

2. *Tonkikh A.S., Ostal'tsev A.S., Ostal'tsev I.S.* Priyemy modelirovaniya ekonomicheskogo rosta predpriyatiya. Se-riya: Nauchnyye doklady – Yekaterinburg-Izhevsk: Institut ekonomiki UrO RAN, 2012.

3. *Syroyezhin I.M.* Sovershenstvovaniye sistemy pokazateley effektivnosti i kachestva. – M.: Ekonomika, 1980.

4. *Tonkikh A.S., Ionov S.A.* Formirovaniye upravlencheskikh resheniy na os-nove dinamicheskikh normativov // Proble-my teorii i praktiki upravleniya, №3, 2104.

5. *Eyssner YU.N.* Organizatsionno-ekonomicheskkiye izmereniya v planirovanii i upravlenii. – L.: Izd-vo Leningradsko-go universiteta, 1988.

6. *Tonkikh A.S., Ostal'tsev A.S.* Model' etalonnogo rosta neftyanykh kompa-niy. // Problemy ekonomiki i upravleniya neftegazovym kompleksom, №4, 2013

7. *Tonkikh A., Dedov L., Tonkikh S.* Analiz deyatelnosti banka. Modelirovaniye rezul'tiruyushchikh izmeriteley – Saarbrucken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012.

8. Ofitsial'nyy sayt OAO NK «Rosneft'» [elektronnyy resurs]. Rezhim dostupa: <http://www.rosneft.ru/Investors>.

Тонких С. А., Тюрёв В. К., Остальцев А. С.

Еталон динаміка показників економічного зростання для підприємств нафтової промисловості

У роботі представлений підхід до оцінки економічного зростання нафтових компаній. У ос нове даного підходу лежить метод еталонної динаміки показників (динамічного нормати-ва). Проведена кількісна оцінка економічного зростання найбільшої російської нафтової компанії «Роснефть». Дослідження присвячене розробці моделі економічного зростання нафтових компаній на основі методу еталонної динаміки показників. Досліджено властивості даної моделі. Представлено алгоритм вибору заходів щодо підвищення рівня економіч-ського зростання. Публікація представляє інтерес фахівців з питань управління, системного аналізу, економічного зростання, економіки підприємств нафтогазового комплексу.

Ключові слова: економічне зростання, кількісна оцінка, властивості моделі, систем-ное управ-ління, нафтогазовий комплекс.

Tonkikh S., Tyur'yev V., Ostaltsev A.

Reference dynamics of indicators of economic growth for the oil industry

The paper presents an approach to the assessment of the economic growth of oil companies. The wasps basis of this approach is the method of reference indices dynamics (dynamic norm of Islands). A quantitative assessment of the economic growth of Russia's largest oil company "Rosneft". Research is devoted to the development model of economic growth of oil companies on the basis of the reference indices dynamics. The properties of this model. The algorithm of choice of activities to enhance economical-growth. The publication is of interest to specialists in management, systems analysis tion, economic growth, business economics of oil and gas complex.

Keywords: economic growth, quantitative evaluation of the properties of model systems tion manage-ment, oil and gas complex.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе Ижевского института управления, заведующий кафедрой «Экономика» Камского инсти-тута гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-ректор of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

Статья подана
05.08.2015 г.

СУЧАСНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ФІНАНСОВИХ ТА МАТЕРІАЛЬНИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджені питання організації внутрішнього аудиту на підприємствах, розглянуті особливості організації внутрішнього контролю фінансових та матеріальних потоків на підприємствах різних галузей економіки. Особливу увагу приділено такому напрямку внутрішнього контролю, як зменшення ризиків втрат та запобігання шахрайства при здійсненні господарських операцій по закуплі ресурсів та фінансових розрахунках з контрагентами. У статті порушена актуальна проблема, пов'язана з визначенням нових напрямків трансформації внутрішнього аудиту, що відбуватимуться при переході від його традиційних функцій до превентивних дій, які повинні забезпечувати недопущення втрат та недоотримання вигід від фінансових та господарських операцій.

Ключові слова: внутрішній аудит, внутрішній контроль, відділ внутрішнього аудиту, інформаційні системи, шахрайство, електронний документообіг.

Постановка проблеми. Внутрішній аудит є важливим інструментом керівництва підприємства для моніторингу ефективності і надійності систем корпоративного управління, внутрішнього контролю і управління ризиками підприємства, аналізу і оцінки ступеня досягнення підприємством поставлених цілей і задач.

В сучасних умовах зростають вимоги до служб внутрішнього аудиту щодо пошуку резервів удосконалення результатів роботи підприємств, вирішення нових економічних завдань, зниження фінансових ризиків, запобігання проявів шахрайства та крадіжок. Тому значно змінюються акценти в досягненні цих цілей – внутрішній аудит повинен мати превентивний характер, а не констатувати факти помилок, або скоєних злочинів і розробляти рекомендації що до їх усунення.

Для забезпечення виконання таких функцій, аудиту потрібно відповідним чином організувати апарат внутрішнього аудиту, запровадити наукову організацію праці аудиторів, сформувати матриці контрольних дій по найбільш важливим господарським операціям, розробити або адаптувати сучасні програмні інформаційні системи до потреб оперативного, своєчасного внутрішнього контролю.

У зв'язку з цим виникає актуальна проблема, пов'язана з визначенням нових напрямків трансформації внутрішнього аудиту, що відбуватимуться при переході

від його традиційних функцій до превентивних дій, які повинні забезпечувати недопущення втрат та недоотримання вигід від фінансових та господарських операцій.

Актуальність цієї проблеми полягає в тому, що для таких змін потрібна реорганізація інформаційних потоків та документообігу, визначення відповідальності всіх учасників операцій, і саме головне, впровадження індивідуальних програмних продуктів і систем обробки інформації, за допомогою яких можливо було б отримувати необхідні данні про законність, ефективність та безпечність тих або інших операцій з контрагентами по закупівлі необхідних ресурсів, реалізації продукції, фінансових розрахунках, взаємодією з державними інститутами, зовнішніми партнерами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність інноваційної моделі організації внутрішнього контролю на підприємстві привертає дослідницьку увагу багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених і фахівців. Вагомий вклад в наукову розробку визначення внутрішнього аудиту, його функцій і завдань, а також принципів організації внесли такі вчені, як: Шишкин В. Ю., Корінько М.Д., Пантелеєв В.П., Петрик О.А., Редько О.Ю., Сухарева Л.А., Шалімова Н.С., Верхоглядова Н.І., Грицевич В. О., Дорош Н. І., Ермішова С. В., Іванишин Л. Р., Книшек

О. О., Скорба О. А., Чумакова І. Ю., Шапошнікова О. М., та багато інших.

Але, незважаючи на існуючі розробки, присвячені внутрішньому аудиту на підприємствах, існує певна проблема, пов'язана із недостатністю дослідження практичного досвіду з даного питання і розробки рекомендацій що до його впровадження. З огляду на це, метою даної статті є аналіз особливостей організації системи внутрішнього аудиту на діючих підприємствах різних галузей економіки.

Мета статті полягає в дослідженні організаційних особливостей систем внутрішнього аудиту, які використовуються на діючих підприємствах і мають позитивні результати. Особлива увага даного дослідження приділена одному з найголовніших ланок внутрішнього аудиту - превентивному контролю закупівель і розрахунків з контрагентами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктивність внутрішнього аудиту фінансових і матеріальних потоків, насамперед, забезпечується ступенем його незалежності в структурі управління організації, яка значною мірою визначається підпорядкованістю функції. Найбільш кращою є ситуація, коли керівник служби внутрішнього аудиту (СВА) функціонально підпорядковується комітетові з аудиту ради директорів (раді директорів - у разі відсутності комітету з аудиту), а адміністративно – генеральному директору. При виборі найбільш оптимального варіанту підпорядкування СВА рада директорів за поданням комітету з аудиту стверджує внутрішній документ (положення про внутрішній аудиті), який регулює діяльність СВА в організації. Дане положення повинно визначати цілі і завдання служби, її підзвітність, компетенцію і повноваження, а також вимоги до професійної кваліфікації співробітників служби. Роль цієї служби в компанії, обсяг і цілі внутрішнього аудиту визначаються її керівництвом залежно від розміру і структури компанії.

Так, наприклад, бюро внутрішнього аудиту одного з великих машинобудів-

них підприємств України діє на основі розробленого Положення «Про бюро внутрішнього аудиту», яке визначає основні напрями його діяльності, що є найважливішими саме для цього підприємства.

Метою діяльності бюро внутрішнього аудиту є:

- забезпечення ефективної роботи і фінансової стійкості підприємства на основі аудиту, аналізу і контролю грошових витрат акціонерного товариства;

- своєчасне виявлення порушень по витраті грошових коштів акціонерного товариства і формування заходів по усуненню причин, що призвели дані порушення, а також заходів по їх недопущенню;

- зниження ризиків по витратній частині бюджету фінансово-господарської діяльності підприємства.

Бюро внутрішнього аудиту є самостійним структурним підрозділом підприємства і підкоряється безпосередньо заступнику генерального директора по фінансах і збуту товариства.

У своїй практичній діяльності працівники бюро внутрішнього аудиту керуються Законами України, наказами генерального директора, діючими положеннями, інструкціями і іншими інструктивними і нормативно-технічними і методологічними документами, керівними матеріалами по організації фінансової, комерційної і виробничої діяльності акціонерного товариства, розпорядженнями і вказівками заступника генерального директора по фінансах і збуту товариства і начальника бюро.

Підрозділ в своїй роботі також керується вимогами функціонуючої на підприємстві системи менеджменту якості, стратегією розвитку підприємства, технічними інструкціями по роботі в комп'ютерних системах і корпоративній мережі, статутом підприємства.

До виробничих функцій бюро внутрішнього аудиту відносяться:

- своєчасне здійснення контролю і аудиту поточних платіжних документів

по всіх видах платежів витратної частини бюджету акціонерного товариства з метою зниження витрат володіння підприємства.

- досягнення максимально-можливої економічної ефективності і мінімізації ризиків підприємства при проведенні контролю (аудиту).

- забезпечення зниження витрат на основі моніторингу і аналізу кон'юнктури ринку матеріальних ресурсів, що придбаваються, об'ємів поставок з урахуванням багатоваріантності пошуку і оптимальності вибору постачальників за ціною і якістю, вимогами міжнародних стандартів якості ISO 9001: 2000, перевірки рівня цін на аналогічну продукцію різних фірм-конкурентів, попиту і пропозиції на ринках.

- виконання перевірки платежів по закупівлі матеріальних ресурсів, послуг (робіт), що придбаваються, на стадії ухвалення рішення в частині достовірності інформації по оптимальному вибору постачальника на альтернативній основі.

- проведення аудиту платіжних документів по виконанню укладених і оформлених договорів.

- виконання вибіркового аудиту оптимального вибору постачальника на стадії укладення контракту на поставку матеріальних ресурсів (робіт, послуг).

- забезпечення зниження витрат підприємства по придбанню запасів за рахунок перевірки обґрунтованої потреби для потреб основного і допоміжного виробництва з урахуванням залишків матеріальних цінностей на складах підприємства.

- на основі дослідження ринку і моніторингу цін проведення перевірки достовірності інформації прийнятих рішення по закупівлям керівниками підприємства, вказаної в порівняльних аналізах цін по придбанню сировини і матеріалів, та ін.

На підприємстві існує своя методика формування і контролю виконання платіжних документів по всіх видах платежів, яка розроблена з метою проведення ефективного контролю при здійс-

ненні фінансових операцій з резидентами і нерезидентами України, а також проведення розрахунків по обов'язкових платежах витратної частини бюджету, з використанням електронного документообігу і штрихового кодування. Основним розрахунково-грошовим документом, при формуванні якого виконується контроль, є «Службова записка на оплату». Виконання функцій контролю фінансових операцій здійснюється в комп'ютерній системі «Формування і контроль виконання платіжних документів по всіх видах платежів в електронному вигляді».

Схема проходження і підтвердження платіжних документів представлена на рис. 1. На схемі використовуються наступні скорочення: ПЕВ-планово-економічний відділ; ЦФВ-центри фінансової відповідальності; ФВ-фінансовий відділ; ГБ-головна бухгалтерія; БВА-бюро внутрішнього аудиту.

Основні етапи виконання платіжних документів по всіх видах платежів з використанням інформаційних технологій:

1. Формування плану платежів на підставі затверджених бюджетів складається з: формування плану (місячного, квартального, річного) витрат грошових коштів на підставі бюджетів, затверджених керівництвом заводу; коректування бюджетів витрати грошових коштів; формування плану витрат грошових коштів наступного місяця в корпоративній базі даних та з використанням одержаних планів витрат грошових коштів. Далі проводиться аналіз наявності грошових коштів по статті бюджету.

2. Планування напрямів витрат грошових коштів починається з формування об'ємів закупівель сировини, матеріалів і комплектуючих виробів, це здійснюється виходячи з сформованої в електронному вигляді специфікованої потреби на замовлення основного виробництва, ремонтно-експлуатаційної потреби, технологічні потреби. На наступному етапі виконується підготовка обґрунтування необхідності оплати за пос-

луги з урахуванням діючих нормативних документів підприємства, потім спеціалісти БВА досліджують ринок, запит комерційних пропозицій та, якщо були пройдені всі попередні етапи, ухвалю-

ється рішення про закупівлю, потім формується конкурентний лист по платежу та підтверджується достовірність інформації.

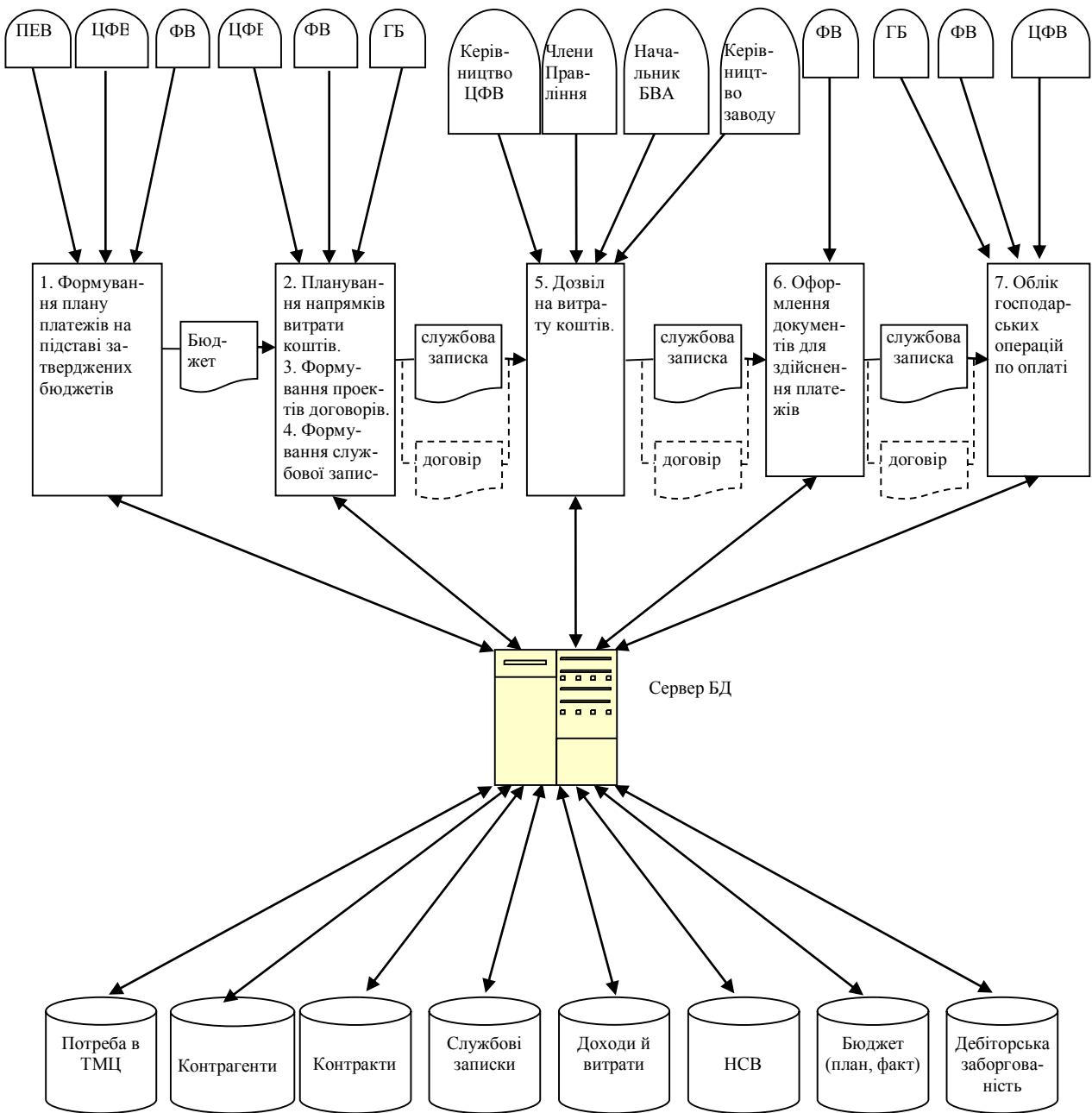

Рис. 1. Схема проходження і підтвердження платіжних документів

Джерело: розроблено автором

3. Формування проектів договорів починається з перевірки наявності даних про постачальника в базі даних «Контрагенти». За відсутності даних необхідно ввести інформацію про контрагента в БД.

За цим слідкує реєстрація і оформлення договору, договірних листів або специфікацій до рамкового договору із занесенням всієї необхідної інформації в БД, далі підтверджується достовірність даної інформації.

4. Формування службової записки на оплату. Цей етап починається з формування електронного варіанту службової записки на оплату тільки по контрагентах з ознакою «актуальне», потім відділами проставляється ознака «Поетапна оплата» і вводяться дані.

Далі виконується заповнення і перевірка в електронному виді необхідних реквізитів службової записки, електронне підтвердження. За наявності невідповідності вказаних реквізитів корпоративним довідникам і базам даних бухгалтер виробляє виправлення. У випадках необхідності заповнює «реквізити зауважень» і інформація в електронному вигляді потрапляє ацептанту ЦФВ. Тільки після усунення зауважень інформація підтверджується уповноваженим бухгалтером.

За умови виконання всіх видів контролю, службова записка друкується з штрих-кодом і номером, вказаним на всіх листах. Етап вважається завершальним якщо ТМЦ отримані в повному обсязі на дозволену суму платежу відповідно до договору; якщо змінюються договірні відносини, що стосуються ціни та ін.. При цьому в службовій записці указується ознака «Виконана».

5. Оформлюється дозвіл на витрачання грошових коштів.

6. Оформлюються документи для здійснення платежів.

7. Обліковується господарські операції по оплаті.

Таким чином, розглянута система внутрішнього контролю закупівель дозволяє уникнути цілої низки ризиків, пов'язаних з втратами, що обумовлені придбанням ресурсів за завищеною ціною, у ненадійних постачальників, забезпечених страховим запасом, а також постачання яких супроводжується великими накладними витратами (на транспортування та зберігання).

Друге підприємство, яке працює в енергетичній галузі, використовує декілька інший алгоритм внутрішніх перевірок.

Заявки на придбання виконуються лише за умови наявності погодження відповідних підрозділів:

1. Керівника відділу або цеху, для виробничої необхідності якого необхідно придбання даних ТМЦ, робіт, послуг,

2. Управління із закупівель, що засвідчує відсутність ТМЦ на складах компанії,

3. Заступника директора комерційного з фінансово-економічних питань, що свідчить про наявність бюджету та необхідних коштів для оплати замовлених ТМЦ, робіт послуг.

4. Першого заступника генерального директора – Директора Технічного

5. Всі заявки, на придбання ТМЦ, робіт та послуг, сума яких перевищує 500 000 грн. без ПДВ, та заявки сума яких перевищує 10 000 грн., котрі зовсім не були забюджетовані, потребують додаткового погодження Генерального директора та Голови Наглядової ради або члена Наглядової ради.

7. До заявок в обов'язковому порядку повинні додаватися детальні вимоги до продукції/послуг, специфікації, ТУ, технічні вимоги, хімічний склад, інша інформація, що визначає умови подальшого використання предмету закупівель та має будь-яке відношення до предмету закупівель.

Управління із закупівель як в електронному, так і в паперовому вигляді з усіма погодженнями. Схема проходження інформації по закупівлям має наступний вигляд (рис. 2).

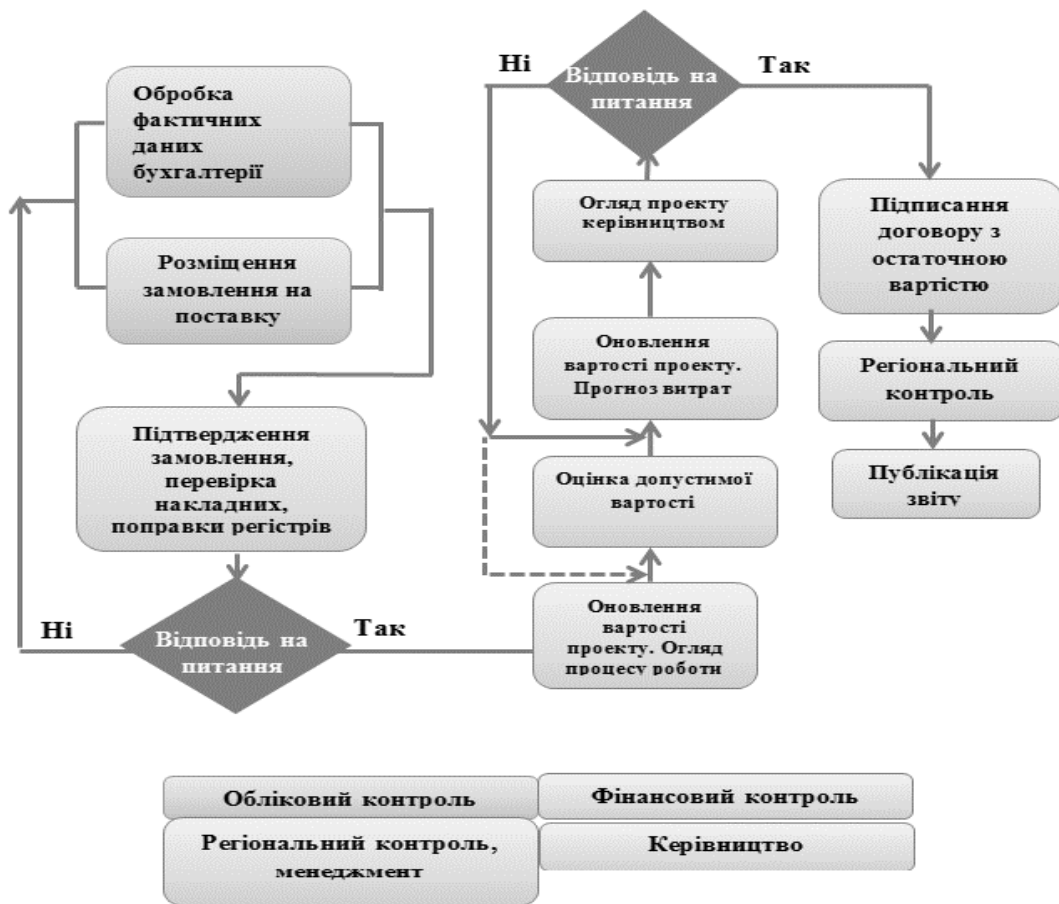

Рис. 2. Процес внутрішнього контролю проходження замовлень
Джерело: розроблено автором

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, розглянутий практичний досвід підприємств, дозволяє зробити висновки, що важливішими ланками системи внутрішнього аудиту є мінімізація ризиків закупівель і розрахунків з постачальниками, тому що ця стадія господарського процесу приховує можливості шахрайства та використання корупційних схем. Подальше вдосконалення організації внутрішнього аудиту буде пов'язано, перш за все, з використанням спеціальних програмних продуктів та технічних заходів, розробки алгоритму дій при перевірці усіх документів, що супроводжують контракт, а також посилення особової відповідальності працівників відділу внутрішнього аудиту.

Література

1. *Верхоглядова Н. І.* Розвиток внутрішнього аудиту / Н.І. Верхоглядова // Економіка і регіон. – № 1 (20). – 2009.– С. 136–139.
2. *Бровко О. Т.* Організаційні аспекти та інформаційне забезпечення внутрішнього аудиту товарних запасів / О. Т. Бровко // Економічні науки. – Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3 (53). – С. 48–50.
3. *Слюніна Т. Л.* Внутрішній аудит: питання організації на підприємствах України / Т. Л. Слюніна, Ю. С. Глушач // Проблеми економіки. – 2012. - № 3. – С. 183-186.
4. *Медведева І. В.* Службы внутреннего контроля и аудита на предприятии / И. В. Медведева // Вестник МГЛУ. – 2010. Вып. 542. – С. 140 – 146.

References

1. Verkhoglyadova, N. (2009). Development of internal audit. Economy and region. 1 (20). 136-139.

2. Brovko, O. (2010) In two main ways-you Organisational and information support internal-audit function of stock. Economics: Bulletin ZSTU. 3(53). 48-50.

3. Slyunina, T. & Hlushach, S. (2012) Internal audit: the question of organization in the Ukraine. Problems of Economics. 3. 183-186.

4. Medvedev, I. (2010) Service of internal control and audit in the enterprise. Bulletin of Moscow State Linguistic University. Issue 542. 140 - 146.

Акимова О. В.

Современный опыт организации внутреннего аудита финансовое и материально потоков предприятия

В статье исследованы вопросы организации внутреннего аудита на предприятиях, рассмотрены особенности организации внутреннего контроля финансовых и материальных потоков на предприятиях различных отраслей экономики. Особое внимание уделено такому направлению внутреннего контроля, как уменьшение рисков потерь и предотвращения мошенничества при осуществлении хозяйственных операций по закупке ресурсов и финансовым расчетам с контрагентами. В статье указана актуальная проблема, связанная с определением новых направлений трансформации внутреннего аудита, которые будут проходить при переходе от его традиционных функций к превентивным действиям, которые должны обеспечивать недопущение потерь и недополучению выгод от финансовых и хозяйственных операций.

Ключевые слова: внутренний аудит, внутренний контроль, отдел внутреннего аудита, информационные системы, мошенничество, электронный документооборот

Akimova O.

Current practices of internal audit financial and material flow management

In the article the question of organizing internal audit in enterprises, the features of the organization's internal control of financial and material flows in enterprises of different economic sectors. Particular attention is paid to this area of internal control as reduce risks of losses and prevent fraud in the implementation of business transactions will buy resources and for financing arrangements with contractors. The article raised current problem with the definition of new areas of transformation of internal audit, which will take place during the transition from its traditional functions to preventive action, which should ensure prevention of losses and benefits from a shortfall in financial and business transactions.

Keywords: internal audit, internal control, internal audit department, information systems, fraud, electronic documents.

Рецензент: Біленький О. Ю. – доктор економічних наук, професор кафедри «Фінанси, облік та економічна безпека» ДВНЗ Донецький національний технічний університет, м. Красноармійськ, Україна.

Reviewer: Bilen'kyu O. – Professor, Ph.D. of Economics, professor of Finance, accounting and economic security Department Donetsk National Technical University, Krasnoarmiisk, Ukraine.

e-mail: ukrdonntu@gmail.com

Стаття подана
08.12.2015 р.

СТРАТЕГІЇ СТАТИЧНОЇ ТА ДИНАМІЧНОЇ ПРУЖНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Метою статті є формування теоретичних засад обґрунтування доцільності стратегій статичної та динамічної пружності соціально-економічних систем в умовах шокового збурення. В роботі запропоновано використання дефініцій динамічної (адаптаційної) та статичної (уродженої) пружності. Стратегія динамічної пружності має відношення до постшокової реакції соціально-економічної системи та обумовлює терміни й витрати коштів на подолання наслідків шоку. Дошовкові заходи, пов'язані з стратегією статичної пружності, спрямовані на скорочення можливих втрат шляхом їх нейтралізації. В роботі запропоновано кількісно ідентифікувати статичну пружність як відношення фактичного відхилення обсягу випуску системи у результаті шокового збурення до максимально можливого падіння. Динамічна пружність еквівалентна скороченню сукупних втрат у результаті реалізації адаптивних заходів по відновленню випуску порівняно з фактичним випуском, обумовленим виключно статичною пружністю.

Ключові слова: стратегія, шок, соціально-економічна система, динамічна (адаптивна) пружність, статична (уроджена) пружність.

Постановка проблеми. Концепт пружності відіграє досить важливу роль в економічних дослідженнях. Він є невід'ємним атрибутом досліджень економічних шоків та збурювань соціально-економічних систем на національному або регіональному рівні. В еколого-економічних дослідженнях пружність виступає у ролі ключового чинника сталого розвитку територій. Особливої актуальності проблематика пружності набуває в контексті оцінки економічних втрат внаслідок терористичних інцидентів та збройних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найбільш глибокі дослідження концепту пружності проведені в екологічному напрямку економіці. Цей вектор досліджень концептуально розвинений та підкріплений відповідним теоретико-методологічним забезпеченням, широким колом емпіричних досліджень. Серед останніх публікацій слід відзначити роботи П. Бодина [1], Б. Уокера [2], П. Лонгстаффа [3]. Також існують чисельні спроби перенесення інструментарію дослідження пружності з екологічної економіки у соціально-економічну сферу. Більшість дослідників згодні, що в економічних системах пружність є результатом наявної диверсифікації ресурсів та наслідком взаємодії ринкового сектору та держави. Слід вказати

також на спроби комплексного аналізу динаміки технологічних інновацій, адаптивної поведінки фірм, ринків та домогосподарств у контексті економічної пружності, імплементацію пружного концепту в інституціональні дослідження [4].

У наших попередніх роботах було доведено, що концепція пружності відіграє визначальну роль у формуванні економічної безпеки регіонів та національної економіки загалом [5]. Результати емпіричних досліджень територій зони АТО вказують на катастрофічний, руйнівний вплив деструктивних шоків на соціально-економічні системи Луганської та Донецької областей та слабку їх спроможність до пружного відновлення [6]. Все це актуалізує необхідність розробки комплексної державної стратегії спрямованої на формування пружних механізмів підтримки сталого розвитку на регіональному та національному рівні.

Метою статті є формування теоретичних засад обґрунтування стратегій статичної та динамічної пружності соціально-економічних систем в умовах шокового збурення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В статичному розумінні економічну пружність слід розглядати як здатність соціально-економічної системи підтримувати свої функції під час шокового

збурення [6]. Таким чином, фундаментальною економічною проблемою, яка загострюється в контексті шоку, є ефективний розподіл ресурсів. Цей аспект інтерпретується як статичний, тому що може бути забезпечений без відновлення та реконструкції, і стосується не тільки поточного рівня економічної активності, але й майбутньої траєкторії розвитку. Ще одна ключова особливість статичної економічної пружності знаходить свій прояв, в першу чергу, в аспекті сукупного попиту та переважно зачіпає власників вхідних потоків ресурсів (споживачів), а не виробників (постачальників). Способи використання наявних ресурсів, як і дошового збурення, повинні бути максимально ефективними. При цьому контрастує аспект сукупної пропозиції, де, як правило, потрібне відновлення або реконструкція ключового вхідного капіталу.

Більш загальне розуміння проблеми інкорпорує динамічний аспект і пов'язане з динамічною економічною пружністю – швидкістю відновлення соціально-економічної системи від шоку до бажаного стану. На перше місце у такому розумінні виходить явище системної стабільності, яке відображає спроможність системи повертатися до певної «норми». Таке трактування пружності є більш складним, оскільки передбачає аналіз довгострокових інвестицій, пов'язаних з відновленням і реконструкцією, які є постшовковими процесами.

Динамічна пружність відноситься до постшовкових умов і реакцій та обумовлює терміни й витрати коштів на подолання наслідків шоку. Дошові заходи, пов'язані з статичною пружністю, навпаки спрямовані на скорочення можливих втрат шляхом їх нейтралізації. Інший спосіб ідентифікувати специфіку динамічної пружності полягає у тому, що вона є поточною характеристикою економічного випуску протягом заданого періоду часу. Отже, статична пружність, відповідно, є характеристикою запасу. Так статична пружність основного капіталу (інфраструктури) пов'язана з здатністю «запасів» поглинати шоки (наприклад, збереження функціональності при деструктивних шоках або при відсутності додаткових інвести-

ційних вкладень) і найкраще ілюструється термінами «опір або надійність».

Феномен статичної та динамічної пружності пов'язаний з об'єктом аналізу: короткостроковою та довгостроковою перспективою. У короткостроковій проміжок часу, на рівні окремого бізнесу або організації, деякі продуктивні вхідні потоки фіксовані, і, навпаки, у довгостроковій перспективі – змінні. Фіксованим вхідним потоком є, як правило, основний капітал, тому що потрібен час для суттєвої зміни його вартості або якості. Змінним вхідним потоком, поперед усе, є трудові, природні ресурси й проміжні товари (їх вартість та обсяг досить волатильні в короткостроковому періоді).

У короткостроковій перспективі можлива ситуація незмінності вхідних потоків (навіть трудових або матеріальних), що характерно для статичної пружності при незмінності технологій та використанні існуючих ресурсів з максимальною ефективною віддачою. Динамічна пружність змінює продуктивність всіх вхідних потоків за рахунок збільшення виробничої потужності і, отже, відповідає довгостроковим перспективам. Таким чином, збільшення фіксованих (незмінних) вхідних потоків зменшує пружність системи та вірогідність, що соціально-економічна система досягне граничного рівня ефективного розподілу ресурсів.

В цілому, слід зазначити, що стратегія статичної пружності повинна бути спрямована на скорочення втрат від шоківого збурення, а стратегія динамічної пружності забезпечувати прискорення процесу відновлення соціально-економічної системи.

Здатність соціально-економічних систем абсорбувати шоківі збурення або прискорювати відновлення після кризи може бути вродженою або адаптивною якістю. Уроджену пружність відносять до загальної здатності протистояти кризовим явищам (наприклад, спроможність окремих фірм або галузей до ресурсної та товарної субституції, або здатність ринків перерозподіляти ресурси у відповідь на цінові сигнали). Адаптивна пружність передбачає можливість соціально-економічних

систем підтримувати власне функціонування у кризових ситуаціях на основі комплексу додаткових зусиль або заходів. Наприклад, захисні функції можуть бути посилені після шоку шляхом поліпшення технологій. Адаптивна пружність має багато спільного з динамічною пружністю та пов'язана з постшочковим відновленням (розширенням) меж ефективного виробництва, але, разом з тим, необов'язково передбачає додаткові інвестиції або витрати.

Наочним прикладом співвідношення уродженої та адаптивної пружності є ситуація у вітчизняній вугільній електроенергетиці. Цей сектор енергетичної галузі забезпечує приблизно 35% від загального обсягу генерації в Україні. За підрахунками фахівців нормальна робота ТЕС потребує приблизно 3,2 млн.т. вугілля марок А (антрацит), П (пісний), Г (газовий). Більшість шахт які видобувають марки вугілля А та П знаходяться на непідконтрольній території Луганської та Донецької областей і відповідний дефіцит палива на початок грудня 2015 року складає 0,6 млн. т (накопичені загальні запаси 2,2 млн.т) [7]. Уроджена статистична пружність передбачає пошук альтернативних джерел постачання: по-перше, це поставки з Російської Федерації, по-друге - з окупованої території Донбасу, по –третє - поставки з закордону (наприклад з ПАР, як це було у 2014-2015 роках). Реалізація такої стратегії є досить ризикованою, що пояснюється невизначеністю відносин між Україною та Росією, а також загрозою погіршення ситуації у зоні АТО. Придбання вугілля за кордоном (ПАР, Австралія, В'єтнам) є більш витратним варіантом та найбільш вірогідно призведе до подорожчання електроенергії.

Динамічна адаптивна стратегія пружності передбачає переобладнання вітчизняних ТЕС та встановлення котлів, працюючих, переважно, на вугіллі марки Г. Слід зазначити, що більшість видобутку такого вугілля сконцентровано на Західному Донбасі та у Волинсько-Львівському регіоні. Реалізація динамічної стратегії передбачає досить значні капіталовкладення та можливий спротив приватних власників ТЕС. Разом з тим, адаптаційний підхід

може виступити дієвим драйвером для розвитку економіки України. По-перше, це реформування вугільної галузі. На сьогодні загальний видобуток вугілля марки Г складає приблизно 35 млн.т на рік при неповному завантаженні шахт [7]. Збільшення попиту підвищить рівень видобутку, скоротить собівартість вугілля (за рахунок зменшення умовно-постійних витрат), підвищить зайнятість та наповнення місцевих бюджетів. По-друге, шочковий вплив не енергетичну галузь може забезпечити більш активні розробки у сфері енергозбереження та використання альтернативних джерел енергії, що може стати поштовхом до інноваційного розвитку суміжних галузей. На макроекономічному рівні сформована велика кількість взаємозв'язків, що впливають на пружність, як через ринкові ціни, так і обсяги реалізації. Отже, параметри пружності в одному секторі економіки можуть бути у значному ступені порушені діями, зв'язаними з динамікою пружності в іншому секторі або, взагалі, іншій системі. Така ситуація погіршує не тільки можливості адекватного вимірювання пружності, а й підвищує невизначеність ступеню дієвості інструментів державного впливу.

Додатковою проблемою є певна динаміка ефективності стратегій пружності протягом часу. У короткостроковому періоді статична пружність може бути досить ефективною, але відсутність динамічних змін призведе до вичерпання резервів та втрат випуску у довгостроковому періоді.

Відповідно до наведених положень статична пружність (RES_{stat}) кількісно може бути оцінена як відношення фактичного відхилення обсягу випуску у результаті шочкового збурення до максимально можливого падіння:

$$RES_{stat} = \frac{Vout_s - Vout_{max}}{Vout - Vout_{max}}, \quad (1)$$

де $Vout$ – фактичний дошочковий обсяг випуску системи;

$Vout_{max}$ – максимальне можливе падіння обсягу випуску системи у результаті шочкового збурення та відсутності пружної реакції;

$Vout_s$ – фактичне падіння обсягу випуску системи у результаті шочкового збурення та дії стратегії статичної пружності.

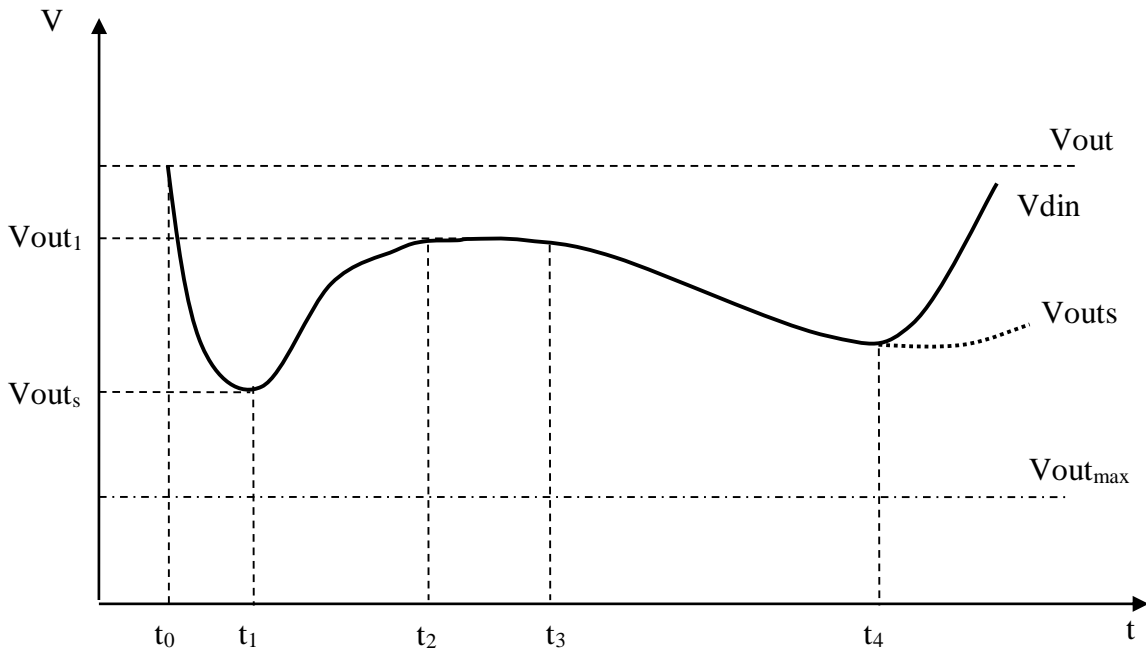

Рис.1. Статична та динамічна пружність підсистеми випуску в умовах шокowego збурення

Джерело: розроблено автором

Шоковий вплив на економічну систему обумовлює падіння обсягу випуску від фактичного значення V_{out} до рівня V_{outs} , що обумовлено існуванням певних страхових запасів вхідних ресурсів. Потенційне падіння до рівня $V_{out_{max}}$, зупиняється дією вроджених механізмів статичної пружності, які дозволяють за період часу $t_1 - t_2$ частково відновити обсяги випуску. Теоретично стратегія статичної пружності може забезпечити повернення до дошоккових параметрів функціонування системи, але це справедливе лише для незначних збурювань. В умовах значних, а особливо деструктивних шоків в найліпшому випадку можна буде досягти обсягу випуску V_{out1} . Тимчасова рівновага в період часу $t_2 - t_3$ призведе до вичерпання резервів статичної пружності. Вичерпання обумовлено, перед за все, дією цінових механізмів: зростанням витрат зі сторони вхідних ресурсів або зростанням цін та скороченням попиту з боку випуску. Отже, вектор функції постшокового випуску скоріш за все буде спадним, а можливе зростання буде залежати тільки від швидкості чинників шоку. Разом з тим перехід до стратегії динамічної пружності може зменшити потенційні втрати системи.

Динамічна пружність (RES_{din}) кількісно може бути оцінена як скорочення сукупних втрат у результаті реалізації адаптивних заходів по відновленню випуску порівняно з фактичним значенням, обумовленим виключно статичною пружністю:

$$RES_{din} = \int_{t_4}^{\infty} (V_{din} - V_{outs}) dt, \quad (2)$$

де V_{outs} – функція випуску, обумовлена виключно статичною пружністю;

V_{din} – функція випуску, обумовлена реалізацією адаптивних заходів.

Таким чином, чим швидше соціально-економічна система перейде після моменту часу t_3 до стратегії динамічної пружності, тим з меншими втратами випуску вона зіштовхнеться. Не слід забувати також про соціальні наслідки пов'язані з втратами випуску- зростання безробіття, скорочення суспільного добробуту та ін [8]. Ще одним аргументом на користь обов'язкового переходу до стратегії динамічної пружності є рекурсивний характер пружних процесів: будь-які заходи щодо адаптації системи до постшокових умов функціонування формують майбутнє підґрунтя статичної пружності, що в свою чер-

гу робить траєкторію майбутнього розвитку більш сталою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження були сформовані теоретичні засади обґрунтування ефективності стратегій статичної та динамічної пружності соціально-економічних систем в умовах шокового збурення. Запропоновані в роботі кількісні показники оцінки ступеню статичної та динамічної пружності економічних підсистем випуску є дієвим ідентифікатором доцільності застосування відповідних стратегій відновлення. Сформоване теоретико-методичне підґрунтя може бути використано державними органами законодавчої та виконавчої влади для формування стратегій сталого розвитку економіки України та її регіонів. Необхідність розробки відповідних інструментів та важелів реалізації стратегій забезпечення статичної та динамічної пружності обумовлює подальший напрямок дослідження.

Література

1. *Bodin, P., & Wiman, B.* Resilience and other stability concepts in ecology: Notes on their origin, validity, and usefulness. *ESS Bulletin*. 2004. - v.2, P.33–43.
2. *Walker, B., et al.* Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems. *Ecology and Society*, 2004. – is. 9 (2): art.5; online at <http://www.ecologyandsociety.org/vol9/iss2/art5>.
3. *Longstaff, P.* Security, resilience, and communication in unpredictable environments such as terrorism, natural disasters, and complex technology. Author, Syracuse, New York. 2005
4. *Perrings, C. A.* Resilience and sustainable development. *Environment and Development Economics* 2006. – v.11, P.417–427.
5. *Бурлуцька С.В.* Безпека соціально-економічних систем: онтологічний аспект. / С.В. Бурлуцька // Часопис економічних реформ. Луганський національний університет ім. В.Даля. - 2015. - № 3 (19). - С. 50-56.

6. *Бурлуцька С.В.* Ентропійні характеристики механізмів пружної реакції соціально-економічної системи / С.В. Бурлуцька // *Інтелект XXI*. – 2015. - №4. – С.71-76.

7. *Попадюк Ф.* Енергоблокада. Чи зможе Україна без вугілля Росії та «ДНР-ЛНР». / Ф. Попадюк // *Економічна правда*. 26.11.2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/11/26/569426/>

8. *Burlutski S.* The «resources curse» and special features of the economic growth in Ukraine. / *S. Burlutski, Sv. Burlutski.* - *Journal of Life Economics*. Istanbul, 2015. - 2(1). – P.21-26.

References

- 1 *Bodin, P., & Wiman, B.* (2004) Resilience and other stability concepts in ecology: Notes on their origin, validity, and usefulness. *ESS Bulletin*. 2, 33–43.
2. *Walker, B., et al.* (2004) Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems. *Ecology and Society*, 9(2): 5; online at: <http://www.ecologyandsociety.org/iss2/art5>.
3. *Longstaff, P.* (2005). Security, resilience, and communication in unpredictable environments such as terrorism, natural disasters, and complex technology. Syracuse, New York.
4. *Perrings, C.* (2006). Resilience and sustainable development. *Environment and Development Economics*, 11, 417–427.
5. *Burlutska S.V.* (2015) Bezpeka sotsialno-ekonomichnykh system: ontolohichnyi aspekt. *Chasopys ekonomichnykh reform. Luhanskyi natsionalnyi universytet im. V.Dalia*. 3 (19), 50-56.
6. *Burlutska S.V.* (2015) Entropiini kharakterystyky mekhanizmiv pruzhnoi reaktsii sotsialno-ekonomichnoi systemy. *Intelekt XXI*. 4, 71-76.
7. *Popadiuk F.*(2015) Enerhoblokada. Chy zmozhe Ukraina bez vuhillia Rosii ta «DNR-LNR». *Ekonomichna pravda*; online at: <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/11/26/569426/>

8. *Burlutski, S. & Burlutski, Sv.* (2015). The «resources curse» and special features of

the economic growth in Ukraine. *Journal of Life Economics*. Istanbul, 2(1), 21-26.

Бурлуцкая С.В.

Стратегии статической и динамической упругости социально-экономических систем

Целью статьи является формирование теоретических основ обоснования целесообразности стратегий статической и динамической упругости социально-экономических систем в условиях шокового возмущения. В работе предложено использование дефиниций динамической (адаптивной) и статической (врожденной) упругости. Стратегия динамической упругости имеет отношение к постшоковой реакции социально-экономической системы и оговаривает сроки и затраты средств на преодоление последствий шока. Дошоковые мероприятия, связанные со стратегией статической упругости, направленные на сокращение возможных потерь путем их нейтрализации. В работе предложено количественно идентифицировать статическую упругость как отношение фактического отклонения объема выпуска системы в результате шокового возмущения до максимально возможного падения. Динамическая упругость эквивалентна сокращению совокупных потерь в результате реализации адаптивных мероприятий по восстановлению выпуска по сравнению с фактическим выпуском, обусловленным исключительно статической упругостью.

Ключевые слова: стратегия, шок, социально-экономическая система, динамическая (адаптивная) упругость, статическая (врожденная) упругость.

Burlutska Sv.

Static and dynamic resilience strategies of socio-economic systems

The aim of this paper is formation of theoretical bases to justify static and dynamic resilience strategies of socio-economic systems in shock disturbance terms. The use definitions of dynamic (adaptive) and static (inherent) resilience are proposed in this paper. The dynamic resilience strategy is related to post-shock reaction of the socio-economic system and specifies the timing and the costs associated with overcoming the shock effects. Pre-shock activities associated with static resilience strategy reducing possible losses by their neutralization. Quantitatively identification of static resilience as the ratio of the actual deviation of system output as a shock disturbances result to the maximum possible drop is proposed in the paper. Dynamic resilience equivalent to a reduction of total losses as a result of the implementation of adaptive measures to recovery output compared to actual output is exclusively due to static resilience.

Keywords: strategy, shock, socio-economic system, dynamic (adaptive) resilience, static (inherent) resilience.

Рецензент: Макогон Ю. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Міжнародна економіка» Донецького національного університету, м. Вінниця, Україна.

Reviewer: Makogon Yu. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of International Economics Department of Donetsk National University, Vinnitsa, Ukraine.

e-mail: dgma@dgma.donetsk.ua.

*Стаття подана
02.12.2015 р.*

БАР'ЄРИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В УМОВАХ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У представленій статті висвітлено основні бар'єри формування та розвитку соціального діалогу в умовах українського суспільства. В результаті проведеного огляду останніх публікацій та аналізу ситуації було визначено, що всі наявні бар'єри запровадження та розвитку соціального діалогу можна поділити на три групи: проблеми у сфері державного управління, у сфері інституційної підтримки та у бізнес середовищі. У підсумку представлено три можливі сценарії формування та розвитку соціального діалогу в Україні: інертний, оптимістичний та песимістичний. Також зазначено, що провідну роль у подоланні виявлених бар'єрів має відігравати держава.

Ключові слова: соціальний діалог, бар'єр, інституційна підтримка, бізнес середовище, сценарії розвитку.

Постановка проблеми. Формування такого процесу як соціальний діалог сьогодні напевно є основною метою, якої прагне досягти наша держава. Останні два роки країну «розхитують» конфлікти, які викликані саме відсутністю налагодженого соціального діалогу між представниками державної влади, бізнесу та громадськості.

Але не все так просто: як і будь-яке явище, процес формування соціального діалогу постійно перебуває під впливом багатьох факторів, які позитивно чи негативно віддзеркалюються на проміжних або кінцевих результатах. Аби мінімізувати негативний вплив, є потреба докладніше розглянути всі наявні фактори, та у подальшому нейтралізувати дію саме негативних. Тому тему даного дослідження вважаємо актуальною для українського сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема обмеженості досліджень у сфері соціального діалогу ще і досі існує у вітчизняному науково-практичному середовищі. Серед вітчизняних дослідників на особливу увагу заслуговують роботи: О. В Жадан [1], М. Черник та І. Шубалової [2], Г. Савранської [3], У. Волинець [4], О. Петроє [5] та ін.

О. Жадан [1] розглядає соціальний діалог у призмі державного регулювання, концентруючи увагу на функціях держави щодо розвитку соціального діалогу у контексті соціально-трудоких відносин, а також на проблемах, що перешкоджають становленню соціального діалогу в країні.

Інакше коло своїх досліджень окреслює Г. Савранська [3], яка розглядає особливості реалізації соціального діалогу в рамках соціального партнерства в умовах реформування всіх сфер громадського життя у контексті забезпечення соціальної безпеки держави.

Так само як Г. Савранська, У. Волинець [4, с. 216] у своїх публікаціях торкається проблеми впровадження та розвитку не соціального діалогу взагалі, а тільки соціального партнерства, яке фактично є наслідком реалізації соціального діалогу, а не навпаки. Цей факт вже неодноразово підкреслювався у наших попередніх публікаціях [7, с. 94].

М. Черник та І. Шубалова [2] висвітлюють соціальний діалог у процесі розробки механізму забезпечення ефективної зайнятості населення на галузевому і регіональному рівнях. Але автори торкаються проблеми налагодження соціального діалогу дуже опосередковано.

Неможна оминати увагою дослідження О. Петроє [5], яка на прикладі стран ЄС виявляє вплив соціального діалогу на показники соціального і економічного розвитку країни. Автор доводить, що у державах, де соціальний діалог є розвиненим, показники соціально-економічного розвитку вищі ніж у тих, де соціальний діалог або повністю відсутній, або знаходиться у зародковому стані.

Всі оглянуті роботи безумовно викликають певний інтерес як у науковців так і у практиків, але необхідно зауважити, що у всіх роботах соціальний діалог розг-

лядається однобічно, або у рамках реалізації соціального партнерства, або з боку державного регулювання, тощо.

Огляд публікацій зазначених вище, та інших авторів у попередніх статтях автора [6, 7, 8, 9] засвідчує, що на сьогодні жодним вітчизняним науковцем чітко не визначено негативні фактори розвитку соціального діалогу в нашій державі.

Мета статті. Таким чином, мета даного дослідження полягає у визначенні та групуванні всіх існуючих бар'єрів формування та розвитку соціального діалогу в Українському суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. У попередніх публікаціях ми вже торкалися дослідження засад формування

соціального діалогу [7] та пропонували концепцію розвитку соціального діалогу в українському суспільстві [9], де було розглянуто так звані передумови виникнення зазначеного процесу: серед них:

- законодавча база щодо регулювання соціального діалогу;
- соціально орієнтована економічна сфера;
- сприятливе політичне середовище;
- незалежні репрезентативні представники учасників соціального діалогу.

Аналізуючи та деталізуючи кожен передумову, можна виділити цілий ряд проблем – бар'єрів розвитку соціального діалогу, представлений на рис. 1.

Рис. 1. Бар'єри формування та розвитку соціального діалогу в Україні.
Джерело: розроблено автором

Розглянемо кожен групу негативних факторів більш детально.

Перша група – державне регулювання впровадження та розвиток соціального діалогу – на наш погляд є найбільш вагомою. Жодну з зазначених проблем тут неможна назвати незначною. Відсутність відповідної законодавчої бази на сьогодні є

головним «гальмівним важелем» розвитку концепції соціального діалогу в Україні. Головний нормативний документ – Закон України «Про соціальний діалог» [10], постійно потерпає від критики з боку науковців і потребує ґрунтовного доопрацювання з боку законотворців та практиків.

Наступна проблема у державному регулюванні – це відсутність ефективної системи стимулювання збоку держави щодо розвитку соціального діалогу у суспільстві. Ця проблема ще більше загострюється у контексті «палаючого» конфлікту на Донбасі. Представники громад та бізнесу з постраждалих східних регіонів, які зараз потерпають від значних фінансових втрат з причини стикаються з нерозумінням збоку влади, та залишаються один на один з власними проблемами.

Третя проблема – це неприйняття представниками державної влади самої концепції соціального діалогу. Більшість чиновників старої формації вважають, що суспільство в цілому, так всі його прошарки мають виконувати всі директиви збоку як центральних так і місцевих органів влади. Такий підхід не сприяє розвитку соціального діалогу ані між державними органами влади та бізнесом, ані між органами влади та громадами, ані між всіма трьома учасниками.

Остання проблема у групі державного регулювання – це застарілі соціальні стандарти і нормативи життєдіяльності суспільства. Більшість з них не переглядалася ще з радянських часів і не відповідає міжнародним стандартам якості життя людини.

Друга група бар'єрів стосується інституціональної підтримки розвитку соціального діалогу. На сьогодні в Україні існує безліч НУО, які декларують, що вони захищають певні права окремих груп громадян, але у більшості випадків діяльність таких структур є малоефективною з причини відсутності досвіду та непоінформованості членів таких організацій. Тобто з самого початку порушується одна з передумов формування соціального діалогу – наявність обізнаних учасників, які володіють релевантною інформацією. Безумовно така проблема найбільше стосується профспілок, які захищають інтереси робітників у різних сферах діяльності.

Також серед проблем інституційного забезпечення варто відзначити відсутність НУО, які б насаджували принципи соціального діалогу у суспільстві. На сьогоднішній день фактично існує тільки одна і та

державна структура – це Національна служба посередництва і примирення, яка фактично виступає посередником колективних трудових спорів. Нажаль відділення даної структури навіть не представлені у всіх регіонах України. Тут знову можна задати про східні Луганську та Донецьку області: якщо ще в останній керівництво потурбувалось про переведення відділення і зараз воно функціонує у м. Слов'янськ Донецької області, то при наявності потреби і певних колективних трудових конфліктів на Луганщині звернутися просто нікуди [11].

Третя група проблем – це негативні фактори, які виникають у бізнес середовищі. Безумовно найгостріша проблема – це криза у сфері економічних взаємовідносин. Економічні негаразди з одного боку негативно відбиваються на соціально-економічному становищі більшості населення країни, а з іншої сторони – спонукають на недобросовісну конкуренцію та зовсім не сприяють формуванню соціальних орієнтирів у економічній сфері. Таким чином, можна зазначити, що останні два бар'єри формування соціального діалогу є наслідком першої проблеми у даній групі.

Враховуючи окреслені проблеми, можна виділити наступні перспективи розвитку соціального діалогу Україні:

1. Сценарій інертного розвитку – розвиток соціального діалогу підніметься на певний щабель вище але з накопиченим «спадком» попередніх років, тобто формально можна буде говорити про його розвиток, а фактично ефективних результатів ми так і не побачимо.

2. Сценарій оптимістичного розвитку – соціальний діалог отримає розвиток, якщо криза у сфері економіки і політики дасть сильний імпульс до взаємодії між владою, бізнесом та громадою. У цих умовах, як концепція, так і практика соціального діалогу піднімуться на новий, більш високий змістовний та інструментальний рівень, який в подальшому забезпечить сталий розвиток суспільства.

3. Сценарій песимістичного розвитку – передбачає, що дискусія, пов'язана із впровадженням соціального діалогу, буде сприйматися як нерезультативна, далека від реальної мети та цілей розвитку суспі-

льства. У цьому випадку доведеться витрачати досить багато зусиль і часу на те, щоб відновити процес налагодження соціального діалогу, довести його перспективність і ефективність саме в умовах українського суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Викладене вище дає підстави зробити висновок про те, що в умовах, які склалися в Україні, головну роль у впровадженні соціального діалогу покладено саме на державу. Саме державні органи мають створити належні умови, починаючи з розробки та впровадження відповідної законодавчо-нормативної бази, інструментів стимулювання щодо розвитку соціального діалогу на всіх рівнях соціально-економічних взаємовідносин. Тільки за таких умов можна розраховувати на оптимістичний сценарій впровадження та реалізації концепції соціального діалогу в Україні.

Література

1. *Жадан О. В.* Державне регулювання розвитку системи соціального діалогу в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Жадан // Державне будівництво – 2014 - № 1 – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2014-1/doc/1/01.pdf>
2. *Черник Л. М.* Ефективна зайнятість на засадах соціального діалогу: методологія оцінки та стратегія забезпечення: монографія / Черник Л. М., Шубала І. В. – Луцьк: Терен, 2013 – 280 с.
3. *Савранська Г. М.* Розвиток національної моделі соціального партнерства у контексті забезпечення соціальної безпеки України [Електронний ресурс] / Г. М. Савранська // Державне управління: теорія та практика – 2013 - № 2 – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/>
4. *Волинець У. А.* Розвиток соціального партнерства в Україні / У. А. Волинець // Науковий вісник ужгородського університету. Серія: Економіка – 2014 - № 2 (43) – С. 235 – 238.
5. *Петроє О.* Вплив соціального діалогу на показники соціально-економічного розвитку країни: зарубіжний

досвід / О. Петроє // Вісник національної академії державного управління – 2010 - № 4 – С. 218-225.

6. *Зеленко О. О.* Роль соціального діалогу у контексті соціально-економічного розвитку суспільства / О. О. Зеленко // Часопис економічних реформ. – 2014 - № 1 (13) – С. 82-87.

7. *Зеленко О. О.* Засади формування соціального діалогу в суспільстві / О. О. Зеленко. // Часопис економічних реформ. – 2014 - № 4 (16) – С. 93-98.

8. *Зеленко О. О.* Світовий досвід розвитку соціального діалогу / О. О. Зеленко // Часопис економічних реформ – 2015 - № 1 (17) – С. 104-109.

9. *Зеленко О. О.* Концептуальні основи розвитку соціального діалогу в Україні. / О. О. Зеленко // Часопис економічних реформ – 2015 - № 3 (9) – С. 56-61.

10. Закон України «Про соціальний діалог в Україні» № 2862-VI від 23 грудня 2010 р. // ВВР – 2011 – №28 – ст 255.

11. Національна служба посередництва і примирення: офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nspp.gov.ua/>

Reference

1. *Zhadan V.* (2014) State regulation of social dialogue in Ukraine, State Building, 1. Retrieved from: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2014-1/doc/1/01.pdf>
2. *Chernik L. M., Shubala I. V.* (2013) Effective employment based on social dialogue: assessment methodology and ensure strategy: monograph. – Lutsk: Teren, 280.
3. *Savranskaya G. M.* (2013) Development of a national model of social partnership in the context of social safety in Ukraine. Public Administration: Theory and Practice, 2. Retrieved from: <http://www.academy.gov.ua>
4. *Volynets Y. A.* (2014) Development of social partnership in Ukraine. Scientific Bulletin of the Uzhgorod University. Series: Economy, 2 (43). 235 - 238.
5. *Pertoye O.* (2010) The influence of social dialogue on the socio-economic development: foreign experience. Proceedings of the Public Administration National Academy, 4. 218-225.

6. Zelenko O. O. (2014) Role of social dialogue in the context of socio-economic development of society. Time description of economic reforms, 1. 82-87.

7. Zelenko O. O. (2014) Bases of forming of social dialogue in society. Time description of economic reforms, 4. 93-98.

8. Zelenko O. O. (2015) World experience of social dialogue development. Time description of economic reforms, 1.104-109.

9. Zelenko O. O. (2015) Conceptual framework of social dialogue in Ukraine.

Time description of economic reforms, 3. 56-61.

10. Law of Ukraine. On Social Dialogue in Ukraine. № 2862-VI. 23th of December, 2010. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2862-17>

11. The National Mediation and Conciliation Service, the official website. Retrieved from: <http://www.nspp.gov.ua/>

Зеленко Е. А.

Барьеры формирования социального диалога в условиях развития современного украинского общества

В представленной статье освещены основные барьеры формирования и развития социального диалога в условиях украинского общества. В результате проведенного обзора последних публикаций и анализа ситуации было определено, что все имеющиеся барьеры внедрения и развития социального диалога можно поделить на три группы: проблемы в сфере государственного управления, в сфере институциональной поддержки и в бизнес среде. В итоге представлены три возможных сценария формирования и развития социального диалога в Украине: инертный, оптимистический и пессимистический. Также отмечено, что ведущую роль в преодолении выявленных барьеров должно играть государство.

Ключевые слова: социальный диалог, барьер, институциональная поддержка, бизнес среда, сценарии развития.

Zelenko O.

Barriers forming social dialogue in the development of modern Ukrainian society

In the presented article the main barriers of the formation and development of social dialogue in the Ukrainian society are described. As a result of recent publications review and analysis, it was determined that all existing barriers of the introduction and development of social dialogue: the problems of public administration, in the area of institutional support and in business environment. At last, It was presented three possible scenarios concerning formation and development of social dialogue in Ukraine inert, optimistic and pessimistic. Also it was mentioned that the leading role in overcoming identified barriers must play public authorities.

Keywords: social dialogue, barrier, institutional support, business environment, scenario development.

Рецензент: Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, Директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Київ, Україна.

Reviewer: Zablodskaya I. – Professor, Ph.D. of Economics, Director of the Institute of economic and legal research Lugansk branch National academy sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

e-mail: zablodin@yandex.ru

*Стаття подана
08.12.2015 р.*

КАТЕГОРІЇ ВИМІРЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДТОРГНЕННЯ

Стаття присвячена актуальній тематиці національного та регіонального розвитку – відображенню і характеристиці феноменального для сьогоднішнього дня явищу – соціального відторгнення в умовах економічних трансформацій. У статті трактується поняття «соціально-економічний відторгнення», «соціально-економічне залучення», а також похідних від них категорії і процесів, обґрунтовується авторська позиція про причини його виникнення, зміст та можливі шляхи його усунення. Аргументовано застосування комплексної трактування поняття «соціально-економічного відторгнення», оскільки даний феномен творить протилежну дію на людей, яким важливо бути частиною групи: блокуються їхні когнітивні здібності і нівелюються володарі «незалежної самоконцепції». Запропоновано методи вимірювання соціально-економічного відторгнення (тобто, накопичення позбавлень та поневірянь). Проведене дослідження дало можливість виявити відсоткове співвідношення соціально-економічного відторгнення, а також індекс соціально-економічного відторгнення. Основні показники за кількістю соціально відторгнутих в досліджуваних країнах узагальнено на підставі даних Програми розвитку ООН на 2020. Автором розраховано інтенсивність соціально-економічного відторгнення як співвідношення кількості відторгнутих за певний період до середнього кількості соціально-економічних благ, які може надати країна. На основі виявлених чинників соціально-економічного відторгнення, їхнього впливу на статус відторгнення наведені поєднання різних варіантів окремих ризиків, факторів і місцевих аспектів, які призводять до різних рівнів соціально-економічного відторгнення.

Ключові слова: соціально-економічне відторгнення, залучення, категорія, фактори, залежність, категорії вимірювання, розвиток.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що метою життя є рух і боротьба. Але питання в тому, за що повинен боротися чоловік. Якщо його життя складається тільки з боротьби за їжу, житло і тепло, чи не виявиться він під загрозою втрати своєї людяності? А якщо при цьому суспільство людей більш благополучних виштовхує його зі свого комфортного середовища, сприймаючи його як претендента на суспільні блага, вже належать комусь?

Сьогоднішня глибока кризова соціально-економічна ситуація і реальні показники макро- і мікроекономічного стану України доводять негайну необхідність активізації національної самосвідомості, розробки та впровадження механізмів прийняття адекватних особистісних рішень, підвищення соціальної і економічної активності, соціальної мобілізації, що дозволить забезпечити суспільну залученість, як результат соціально-економічної трансформації населення, сприяє підвищенню рівня добробуту населення і поліпшенню якості його життя.

В основу даного дослідження закладені основні ключові визначення, такі як:

✓ розвиток суспільства - це мета, яку необхідно досягти: люди повинні жити якісно здорової, творчої, цікавим життям, мати підстави його цінувати;

✓ соціально-економічний залучення - це засіб для досягнення даної мети.

✓ соціально-економічний відторгнення - існування депривації, які накопичуються; перешкоду, яку треба подолати для досягнення вищезазначеної мети.

✓ соціально-економічна трансформація - це процес внутрішніх змін у суспільстві, нерідко супроводжується корінним руйнуванням його структур [1, с. 15].

✓ депривація - це психічний стан, коли суб'єкт не має можливості задовольняти деякі свої основні життєві потреби в достатній мірі протягом тривалого часу [2, с. 321].

Виходячи з цього, позначимо основні мети дослідження:

✓ виявити динаміку соціально-економічного відторгнення, соціально-економічного залучення та людського розвитку;

✓ визначити інструменти для оцінки рівнів та інтенсивності соціально-економічного відторгнення, позначивши

його основні причини та пов'язані з ним ризики;

- ✓ позначити визначальні чинники соціально-економічного відторгнення в окремих ризикових категоріях;

- ✓ сформувані реалістичні, обґрунтовані соціально-економічні важелі впливу на ланцюжок соціально-економічного відторгнення.

Шляхи досягнення поставлених цілей дослідження:

- ✓ формування ланцюжка соціально-економічного відторгнення: ризики, які взаємодіють з факторами і місцевими особливостями, разом призводять до виникнення статусу соціально-економічного відторгнення;

- ✓ розробка методики вимірювання і моніторингу соціально-економічного відторгнення на національному та регіональних рівнях;

- ✓ аналіз моделей соціально-економічного відторгнення;

- ✓ побудова комплексу стратегічних рекомендацій з урахуванням місцевої специфіки щодо посилення соціальної інтеграції та соціально-економічного залучення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження ґрунтується на використанні даних Програми розвитку Організації об'єднаних націй і 2020 року щодо шести країн пострадянського простору. А також були використані гіпотези вчених з університету Джона Хопкінса (США) [3; 4] в галузі дослідження поведінки самодостатніх людей та образного мислення.

Специфіка дослідження обумовлює необхідність використання фундаментальних положень світової економічної літератури, регіональної та просторової економіки, управління соціально-економічними системами, в сукупності проявляється у використанні ряду теоретико-методологічних підходів, спеціальних і загальнонаукових методів, таких як:

- ✓ методи спостереження та узагальнення при визначенні передумов виникнення соціально-економічного відторгнення;

- ✓ методи експертного дослідження при визначенні пріоритетних напрямів та

ціннісно орієнтирів розвитку Луганського регіону України;

- ✓ монографічного аналізу при визначенні сутності соціально-економічного відторгнення і залучення на основі самодостатності в умовах демократичних трансформацій;

- ✓ системний підхід при обґрунтуванні механізмів соціально-економічного відторгнення;

- ✓ методи атрибутного оцінок і розрахунку узагальнюючих індексів для визначення інтенсивності соціально-економічного відторгнення і багатофакторного індексу соціально-економічного відторгнення;

- ✓ структурно-логічний аналіз при дослідженні напрямків соціально-економічних трансформацій;

- ✓ рефлексійне методи при виборі шляхів соціально-економічного залучення в умовах трансформації держави;

- ✓ спеціальні методи історичного і логічного аналізу для визначення концептуальних засад забезпечення соціально-економічних потреб суспільства, їх компенсації і лояльного ставлення до перетворень, які відбуваються на регіональному рівні.

На сьогоднішній день в Україні виникає ситуація реального соціально-економічного відторгнення, яке як явище може торкнутися кожного члена суспільства, оскільки дане явище не є статичним. Для кожної людини існує ризик опинитися поза суспільством. Уразливі групи населення значною мірою представлені серед тих, хто вважається відторгнуті; але не всі особи в цих групах є реально відторгнуті, однак при цьому не всі відторгнуті особи належать до груп відторгнутих.

Безумовно, кожна людина залишається членом соціуму, але зараз в Україні назріває тенденція гострої соціально-економічної відторгнення, що виражається в економічній недостатності та соціальної пасивності населення.

Соціально-економічний відторгнення виражається в низькому рівні життя [5], обмеженому доступі до якісної освіти, особливо вищої, неможливості отримати необхідні медичні послуги, недостатності

доходів, поганих житлових умовах, низький статус на ринку праці і відсутності перспектив розвитку.

У Конституції України [6] зазначено, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, права і свободи людини не можуть бути скасовані або обмежені. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Однак, ці принципи на сьогоднішній день не мають реальної реалізації на території України.

Згідно з визначенням ЮНЕСКО, соціальне відторгнення (воно ж - соціальна ексклюзія, соціальне виключення, соціальне відчуження) - це ситуація, в якій індивіди і групи не мають можливості користуватися соціальними правами, виконання яких гарантується їм міжнародними, національними та місцевими нормативно-правовими актами [7 с. 28].

Дослідження, проведене вченими з університету Джона Хопкінса, показало, що соціально-економічний відторгнення підсилює образне мислення, особливо у самодостатніх людей. «Для людей, які в принципі не відчують себе частиною натовпу, соціальне відторгнення сприяє розвитку креативного мислення і може служити формою підтвердження», зазначає Шерон Кім [8, с. 605]. Іншими словами, відторгнення служить підтвердженням самодостатнім людям про те, що вони унікальні і не схожі на інших. В даному випадку починають діяти механізми раціонально егоїстичного характеру. Для таких людей це розходження є позитивним, що призводить до зростання творчого потенціалу.

Сьогоднішнє соціально-економічне становище країни викликає занепокоєння щодо негативних наслідків соціально-економічного відторгнення. Соціально-економічний відторгнення має протилежний ефект на людей, яким важливо бути частиною групи: воно блокує їх когнітивні здібності і нівелює позиції володарів «незалежної самоконцепції» [9, с. 14].

З цього випливає, що соціальне відторгнення може мати і позитивні наслідки, однак залишається питання: які ж умови повинні бути створені в макроекономічній ситуації і які чинники мають спонукати

такі трансформаційні рефлексії. Незважаючи на те, що в Україні соціально-економічний відторгнення в більшості випадків є наслідком недосконалої і негативної соціальної мобільності і недостатності економічних доходів майже кожен в тій чи іншій мірі є соціально-економічно відірваним. Тому кожному члену суспільства доводиться визначатися з вектором спрямованості власного соціально-економічного відторгнення.

Методи вимірювання соціального відторгнення (накопичення позбавлень):

✓ динамічний тренд: взаємодія ризиків відторгнення, факторів, місцевих аспектів, що проявляється в дії зворотного зв'язку. Динамічний тренд використовує довгострокові зворотні і безпосередньої дії зв'язку, в поєднанні з аналізом ризиків відторгнення, факторів, місцевих аспектів;

✓ відносне спостереження: позбавлення вимірюються щодо кількості інших позбавлень в цьому ж суспільстві, однак дана міра стосується не відчуття позбавлення, а відсутність доступу до базової споживчого кошика, громадським послуг або соціально-комунікаційних мереж.

Категорії вимірювання соціального відторгнення:

✓ Економічне: позбавлення в доходах, основних потребах; доступі до зайнятості, фінансові послуги; матеріальних потребах, відсутності зручностей; житла і аспектах, пов'язаних з інформаційно-комунікаційними технологіями.

✓ Соціальне: доступ до послуг освіти та охорони здоров'я; інших суспільних послуг, начебто, комунальних послуг та їх доступності.

✓ Учасі: позбавлення в політичному, культурному, творчому, комунікаційному участі і мережах політичній, культурній та комунікаційної підтримки.

Вимірювання соціально-економічного відторгнення дають можливість побачити проекцію проявів соціально-економічного відторгнення в різних сферах суспільного життя [10, с. 128]. Таким чином, соціально-економічний відторгнення в Україні слід визначити як процес, при якому окремі групи населення або окремі люди не мають можливості повною

мірою брати участь у суспільному житті внаслідок своєї бідності, відсутності базових знань і можливостей, або в результаті дискримінації. Це відокремлює їх від працевлаштування, отримання доходів і можливості навчання, а також від соціальних і суспільних інститутів і заходів.

Терміни «соціально-економічний відторгнення», «соціально-економічний залучення» і «участь у громадському житті»

не мають законодавчого закріплення в Україні, практично не поширені у фаховій літературі і в офіційних документах з соціальної політики та економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведене дослідження дає можливість виявити частки соціально-економічного відторгнення і індекс соціально-економічного відторгнення (табл. 1).

Т а б л и ц я 1

Частка соціально-економічного відторгнення і індекс соціально-економічного відторгнення

Показники	Казахстан	Молдова	Македонія	Сербія	Таджикистан	Україна
<i>Ступінь соціально-економічного відторгнення за умови граничного значень «9»</i>						
(А) Кількість соціально-економічно відторгнутих (%)	32%	40%	12%	19%	72%	20%
(В) Середнє кількість позбавлень, які терплять соціально-економічно відторгнуті	10,5	11,0	10,8	10,8	11,1	10,4
(С) Інтенсивність - середня кількість поневірянь, які терплять соціально відторгнуті у відсотках до середнього значення суспільних благ (24)	44%	46%	45%	45%	46%	43%
Багатофакторний індекс соціально-економічного відторгнення (Бісев = (А) * (С))	14	18	5	8	33	9

Джерело: розраховано на підставі даних ПРООН до 2020 року

Основні показники за кількістю соціально-економічно відторгнутих в зазначених країнах узагальнено на підставі даних Програми розвитку ООН на 2020 За «кількість соціально-економічно відторгнутих» взято кількість людей, що стикаються з 9 і великою кількістю позбавлень (у відсотковому співвідношенні). Було проведено опитування серед громадян зазначених країн і виявлення середня кількість позбавлень, які відчувають соціально-економічно відторгнуті люди. Інтенсивність соціально-економічного відторгнення розрахована як співвідношення кількості відторгнутих за вказаний період до середнього кількості соціальних та економічних благ, які може надати країна (24). Інтенсивність соціально-економічного відторгнення відображає наскільки масштабним (глибоким) є відторгнення. Індекс відторг-

нення розрахований як добуток кількості соціально-економічно відторгнутих та інтенсивності процесу поширення соціально-економічного відторгнення. Чисельністю є кількість людей, що стикаються з 9 або більше нестатками і відображає кількісну величину соціально-економічного відторгнення. Інтенсивність соціально-економічного відторгнення відображає наскільки глибоким і динамічним є відторгнення.

Індекс чисельності соціально-економічного відторгнення залежить від інтенсивності. Даний індекс необхідний для диференціації країн, що мають ту ж чисельність людей, що стикаються з більш ніж дев'ятьма нестатками. Наприклад, якщо в двох досліджуваних країнах чисельність становить 14%, в країні «А» коефіцієнт інтенсивності становить 9,5, а в країні

«В» - 12, то індекс соціально-економічного відторгнення в країні «А» буде 1,33 (14 % * 9,5), а в країні «В» - відповідно 1,7.

Визначимо фактори соціально-економічного відторгнення і їх ступінь їх впливу на статус відторгнення [11, с. 22]:

✓ Нефективність управління: підсилює соціально-економічний відторгнення і нівелює соціально-економічний залучення до спільну справу;

✓ Перешкоди для введення бізнесу: загострюють соціально-економічний відторгнення;

✓ Чітко структурований ринок праці збільшує ступінь соціально-економічного залучення;

✓ Неформальна зайнятість: дає сумнівну тимчасову вигоду щодо соціально-економічної залученості, а в довгостроковій перспективі навпаки - призводить до відторгнення;

✓ Толерантність до корупції: підсилює ступінь соціально-економічного відторгнення;

✓ Місце проживання: має основне значення на рівень відторгнення або залучення;

✓ Якість місцевої соціально-економічної інфраструктури: доповнює соціально-економічний втягнення.

Соціально-економічно відторгнуті людина живе в суспільстві, є його членом і носієм соціальних традицій, проте суспільство його не сприймає. Об'єктивним обставини, а також структурні причини, не пов'язані з особистим вибором людини, стають підставою відторгнення.

Соціально-економічний відторгнення означає відсутність доступу до ресурсів, прав, товарів і послуг, а також нездатність або обмеженість можливості брати участь у різних аспектах життя суспільства [13, с. 16]. Безробітний, наприклад, може легко стати бідним, що обумовлено відторгненням від роботи, а отже і доходів від зайнятості та викликає залежність від соціальної допомоги. Економічна депривація обмежує участь у громадському житті суспільства, відпо-

чинку, діяльності сім'ї та доступу до медичних і соціальних послуг. Це може викликати відчуття маргінальності і своєї незначної цінності для суспільства, в свою чергу призводить до почуття сорому і пасивності. Наслідком може стати втрата (або відмову) від своєї соціальної мережі, скорочення соціальних контактів і нездатність жити по прийнятих норм і цінностей, а також подальша стигматизація і дискримінація.

У сучасних трансформаційних умовах української соціально-економічної ситуації відторгнення має як об'єктивні, так і суб'єктивні вимірювання та прояви. Зокрема, об'єктивним відторгненням є довготривале безробіття, яка призводить до втрати доходів, а відтак і можливості вести традиційний для себе спосіб життя. Суб'єктивно це сприймається як втрата соціального статусу [14, с. 44], часто друзів і взагалі соціальних контактів. Однак, слід зазначити, що далеко не завжди суб'єктивні і об'єктивні ознаки відторгнення збігаються - те, що одні люди сприймають дуже гостро, то іншими може сприйматися як тимчасові проблеми. Так само як і з співвідношенням суб'єктивної та об'єктивної бідності, суб'єктивні ознаки соціально-економічного відторгнення часто мають значно більш гострі наслідки.

Серед найбільш поширених причин соціально-економічного відторгнення можна назвати високий рівень соціальної нерівності, велику диференціацію в оплаті праці, відсутність соціальних гарантій. Ще одна проблема - наслідок умов, в яких опинилися люди: відторгнення, почуття власної безсилля, своєї неповноцінності. Оскільки соціально-економічний відторгнення якраз і пов'язане з тим, що правила життя людини встановлюються не їм, а іншими людьми. Таке відторгнення реалізується в практичному житті через різні форми і вимірювання, згадані вище, а саме: экономическое отторжение – неустойчивость на рынке труда, недостаточность

доходів для задоволення базових потреб населення;

✓ культурне відторгнення - ситуація, коли носії суспільних цінностей не цінують те, що людина робить, не бачать значущість цієї роботи. Культурне відторгнення може бути як специфічним (наприклад, у випадку етнічних груп, іммігрантів, мовних меншин), так і більш загальним, коли доступ до культури обмежений через комбінації економічних і соціальних проблем;

✓ соціальне відторгнення - ситуація, коли формується дистанція між індиві-

дом, який потрапив у вразливе становище, і його оточенням.

Соціальне відторгнення відображає часткове або повне вилучення особи (групи) з соціальної структури суспільства і суспільних процесів [15, с. 128-129], є наслідком існуючих (нормативних або психологічних) перешкод для їх суспільно значущої ролі. До цієї категорії потрапляють не лише представники так званих найнижчих щаблів суспільства, а всі, чие життя визначається ступенем байдужості і жорсткістю контролю з боку інших груп суспільства, а не особистим вибором.

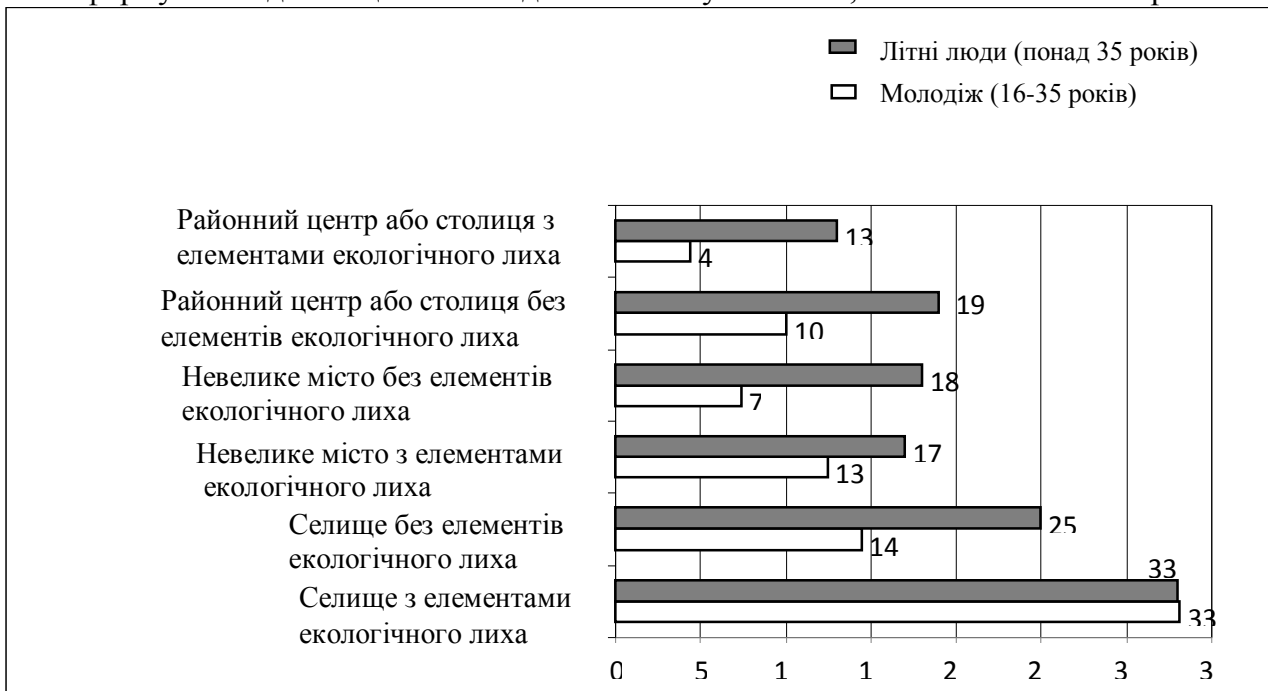

Рис. 1. Значення індекса соціального отторження і екологічного стану населеного пункту

Джерело: розроблено автором

Одним із шляхів нівелювання соціально-економічного відторгнення [14; 15] можна запропонувати формування мотиваційного механізму націленості молоді на здобуття вищої освіти, метою якого є не тільки задоволення інтересів індивідуумів в освіті, але й одночасно виступає ресурсом соціальної мобільності, яка і визначає життєві стратегії навчання.

Виходячи з цього, тезисно можна резюмувати наступне:

✓ реформи не завжди допомагають покращити життя. При переході до ринкової економіки в країні та регіонах цілі со-

ціальні групи залишилися без уваги, що призвело до їх соціально-економічному відторгненню;

✓ будь-яка людина або соціальна група ризикує опинитися поза суспільством, а не тільки маргінальні групи.

✓ дохід - це ще не все, що потрібно! Щоб бути повноцінним членом суспільства, необхідно мати доступ до суспільних послуг і можливостям участі в суспільному житті;

✓ значення мають самовизначення, стан місцевої (регіональної) економіки і активна позиція регіональних діячів,

спрямована на задоволення соціально-економічних запитів суспільства.

Дії в одній області не в силах усунути весь ланцюжок соціально-економічного відторгнення, алгоритм заходів, важелів впливу повинні бути всеосяжними, щоб розірвати ланцюжок соціально-економічного відторгнення.

На додаток до розробки політик і конкретних заходів соціально-економічної залученості, важливим є створення толерантного середовища в українському суспільстві, а також забезпечить визнання багатомірності сучасного соціуму. У процесі розробки політики та реалізації програм соціально-економічного залучення повинно бути враховано думку представників цих груп. Рекомендовані заходи повинні впроваджуватися урядом спільно з органами місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства та приватним сектором. Ефективна реалізація політики соціально-економічного залучення можлива за умови тісної співпраці всіх складових суспільства і економічно активних суб'єктів.

Виходячи з вищесказаного, можна позначити певні рекомендації активізації соціально-економічного залучення для скасування дії ланцюжка соціально-економічного відторгнення.

- ✓ стабільна прихильність завданню соціально-економічного залучення зі структурованими цілями;

- ✓ профілактичний акцент на окремі групи соціально-економічної уразливості;

- ✓ чіткий упор на потенційні можливості людей;

- ✓ усунення інституційних чинників соціально-економічного відторгнення;

- ✓ цілеспрямовані зусилля, створення мотиваційного механізму щодо зміни способу мислення.

Таким чином, соціально-економічний відторгнення є багатомірним феноменом, який можна і потрібно вимірювати. Особливості місцевих умов значно впливають на рівень відторгнення. Необхідно розірвати замкнене коло соціально-економічного відторгнення і забезпе-

чити сприятливі умови, що обмежують ризики соціально-економічного відторгнення і підвищують можливості людини брати участь у житті суспільства. Зосередження уваги тільки на скороченні бідності за доходами або на процесі економічного залучення не сприятиме вирішенню проблеми соціально-економічного відторгнення. Соціально-економічний залучення вимагає комплексних підходів, орієнтованих на вирішення проблем відторгнення у всіх напрямках суспільного життя одночасно.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Важливим важелем захисту своїх прав і, відповідно, зумовлених соціально-економічного відторгнення є розвинене громадянське суспільство, яке забезпечує реальні можливості будь-якого об'єднання за демографічними, соціальним, економічним або географічними ознаками. Тому в Україні, де ефективно громадянське суспільство ще повністю не сформовано, а більша частина об'єднаних акцій населення здійснюється під впливом політичних подій і (або) політичних лідерів, важко розраховувати на дієві процеси соціально-економічного залучення або протидії соціально-економічному відторгненню.

Окремо слід звернути увагу на так зване «добровільне відторгнення або самоотторженіє», яке виникає в результаті свідомих чи напівпритомному дій самої особистості, спрямованих на її відсторонення від суспільних потреб.

Всі зазначені напрями соціально-економічного відторгнення мають власний шлях нівелювання або переведення в позитивний вектор. Окремої уваги заслуговує фінансова складова забезпечення таких шляхів. Ключовою позицією фінансування повинні виступати приховані фінансові резерви, акумульовані системою зворотного зв'язку індикативної соціальної відповідальності на каталізатори економічних інструментів розвитку.

Стратегічним напрямом діяльності державних структур у сфері соціально-економічного відторгнення є робота в на-

пряму розвитку мережі організацій, що надають соціальні послуги, механізмів соціально-економічної залученості, а також надання ключових позицій управління ними неурядовим організаціям через запровадження механізму підтримки громадських ініціатив на місцевому рівні.

Виходячи з цього, соціально-економічний відторгнення є багатопланою, комплексною категорією. Її вивченням повинні доповнювати традиційні дослідження бідності, оскільки обидва ці явища свідчать про втрати людських ресурсів, можливостей і життєвих шансів, що неприпустимо з позиції соціальної справедливості та забезпечення стійкості економічного зростання в майбутньому. Соціально-економічний відторгнення визначає широке коло соціально-економічних процесів, що призводить до виключення окремих осіб або цілих груп населення з звичних для суспільства соціальних зв'язків і способу життя. Внаслідок проявів відторгнення суспільні групи не мають можливості повною мірою скористатися правами на освіту та охорону здоров'я, зайнятість і гідний рівень життя, задоволення культурних, релігійних, соціальних потреб. Проблеми соціально-економічного відторгнення слід пов'язувати не тільки з відтворенням соціально-економічної нерівності, а й з розривом соціальних зв'язків і кризою ідентичності, що охоплює значну частину суспільства.

Таким чином, соціально-економічний відторгнення є проявом прямого порушення базових прав людини - на якісну освіту, медичні послуги і здоров'я, прийнятний рівень життя, доступ до культурного надбання, захист своїх інтересів і в цілому на участь в економічній, соціальній, культурній, політичного життя - і ознакою низького рівня людського розвитку в країні. Воно полягає в тому, що окремі люди, групи або цілі співтовариства страждають від ряду взаємопов'язаних проблем, таких як безробіття, низька кваліфікація, низький рівень доходів, погані умови життя, високий рівень злочинності, розпад сімей.

Література

1. *Головнина О. Г.* Основи соціальної економіки: підручник / О. Г. Головнина. – 2-е вид., перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 648 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. *В.Т. Буцел.* – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2009. – 1791 с. – С. 321.
3. *Straussner, S. L. A.* (2000). Trends of socialization of the economy. *Journal of social work practice in the addiction.* Philadelphia: Taylor & Francis. 23 – 27.
4. *Otto, H. U. & Lorenz W.* (2010). *European journal of social work : the international Forum for the social professions.* Oxford : Oxford university press. 230-233.
5. Національна доповідь: людський розвиток 2011 р. «Україна: на шляху до соціального залучення» / За ред. *Е. М. Лібанової.* – К.: ПРООН в Україні, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. – 124 с. – С. 22.
6. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30 – С. 3.
7. *Kieselbach, T.* (2003). Long-term Unemployment among Young People: The Risk of Social Exclusion. Print press, New York. 120.
8. *Sharon, H. K.* (2012) Outside advantage: Can social rejection fuel creative thought? / Sharon H. Kim, Lynne C. Vincent, Jack Goncalo. *Journal of Experimental Psychology: General*, 143(3). 605 – 611.
9. *Погам С.* Виняток: соціальна інструменталізація і результати дослідження // Журнал соціології та соціальної антропології. Спеціальний випуск: Сучасна французька соціологія. - СПб., 1999. – С. 13–16.
10. *Ліхоносова Г. С.* Соціальне відторгнення: напрями прояву в Україні // Часопис економічних реформ. – 2012. - № 3(7). – С. 124 – 130.
11. *Social Science Methodology. A Unified Framework (second edition).* John Gerring. (2012). Published in the United State of America by Cambridge University Press, New York, 495.
12. *Likhonosova, G.* (2015) Consistency level of taxation of personal income and demographics of the country. *International Journal of Economics and Society.* Vol. 1(2). 46-51.
13. *Тульчинский Г. Л.* Корпоративная социальная ответственность: технологии и оценка эффективности: учебник для бакалавров

ров / Г.Л. Тульчинский. – М.: Издательство Юрайт, 2014. – 338 с.

14. Concise Oxford English Dictionary. Eleventh edition, revised. Edited by Catherine Soanes, Angus Stevenson. (2011). Oxford University press, New York. 300.

15. Добренков В.И. Социология менеджмента: учебник для вузов / В.И. Добренков, А. П. Жабин, Ю. А. Афонин. – М.: Академический Проект; Альма Матер, 2011. – 278 с.

16. Roel Con Meijerfeldt, Carlos Santiso, Martin Angeby (2013) Dialogue for democratic development: Policy Options for a Renewed Partnership. European Commission, ACP Secretariat. Helsinki. Finland, 307.

17. Lekvall Anna Development First, Democracy Later ? (2014) International Institute for Democracy and Electoral Assistance. Strömsborg, 103 34 Stockholm, Sweden, 152.

References

1. Golovnina, O. (2013). Basic Social economy: textbook. Kyiv: Center of educational literature. 648.

2. Koreshkov, B. (2005). Socio-partnership agreements in the field of labor. Moscow: Profizdat. 96.

3. Straussner, S. L. A. (2000). Trends of socialization of the economy. Journal of social work practice in the addiction. Philadelphia: Taylor & Francis. 23 – 27.

4. Otto, H. U. & Lorenz W. (2010) European journal of social work: the international Forum for the social professions. Oxford : Oxford university press. 230-233.

5. Kieselbach, T. Long-term Unemployment among Young People: The Risk of Social Exclusion. (2003). Print press, New York. 120.

6. Sharon, H. Kim & Lynne, C. Vincent & Goncalo, Jack. (2012) Outside advantage: Can

social rejection fuel creative thought? Journal of Experimental Psychology: General, 143(3). 605 – 611.

7. Poham, S. (1999). Exception: the social results of the study and instrumentalization. Journal of Sociology and Social Anthropology. Special Issue: Modern French sociology. - SPb., 13-16.

8. Lihonosova, G. (2012). Social exclusion: Direction of expression in Ukraine. Journal of economic reforms, 3(7). 124 - 130.

9. Social Science Methodology. A Unified Framework (second edition). John Gerring. (2012). Published in the United State of America by Cambridge University Press, New York, 495.

10. Likhonosova, G. (2015) Consistency level of taxation of personal income and demographics of the country. International Journal of Economics and Society. Vol. 1(2). 46-51.

11. Tulchinsky, G. (2014). Corporate social responsibility: technology and performance evaluation: a textbook for undergraduate. Moscow: Publishing Yurayt. 338.

12. Concise Oxford English Dictionary. Eleventh edition, revised. Edited by Catherine Soanes, Angus Stevenson. (2011). Oxford University press, New York. 300.

13. Dobrenkov, V. & Savin, A. & Aфонин Yu. (2011). Sociology of management: a textbook for high schools. Moscow: Academic Project; Alma Mater, 2011. 278.

14. Roel Con Meijerfeldt, Carlos Santiso, Martin Angeby (2013) Dialogue for democratic development: Policy Options for a Renewed Partnership. European Commission, ACP Secretariat. Helsinki. Finland, 307.

15. Lekvall Anna Development First, Democracy Later ? (2014) International Institute for Democracy and Electoral Assistance. Strömsborg, 103 34 Stockholm, Sweden, 152.

Лихоносова А. С.

Категории измерения социально-экономического отторжения

Статья посвящена актуальной тематике национального и регионального развития - отражению и характеристике феноменального для сегодняшнего дня явлению - социальному отторжению в условиях экономических трансформаций. В статье трактуется понятие «социально-экономический отторжение», «социально-экономическое вовлечение», а также производных от них категории и процессов, обосновывается авторская позиция о причинах его возникновения, содержание и возможные пути его устранения. Аргументированно применения комплексной трактовки понятия «социально-экономического отторжения», поскольку данный феномен создает противоположное действие на людей, которым важно быть частью группы: блокируются их когнитивные способности и нивелируются обладатели «независимой самоконцепции». Предложены методы измерения социально-экономического отторжения (т.е. накопления лишений и скитаний). Проведенное исследование позволило выявить

процентное соотношение социально-экономического отторжения, а также индекс социально-экономического отторжения. Основные показатели по количеству социально отторгнутых в исследуемых странах обобщенно на основании данных Программы развития ООН на 2020. Автором рассчитан интенсивность социально-экономического отторжения как соотношение количества отторгнутых за определенный период к среднему количеству социально-экономических благ, которые может предоставить страна. На основе выявленных факторов социально-экономического отторжения, их влияния на статус отторжения приведены сочетания различных вариантов отдельных рисков, факторов и местных аспектов, которые приводят к различным уровням социально-экономического отторжения.

Ключевые слова: социально-экономическое отторжение, привлечение, категория, факторы, зависимость, измерения, развитие.

Likhonosova G.

Triadic relationship of socio-economic transformation

The article is devoted to actual topics of national and regional development - mapping and characterization for today's phenomenal phenomenon - social exclusion in the conditions of economic transformation. The paper interpreted the concept of "economic and social exclusion", "socio-economic inclusion", is their retrospective analysis, as well as derivatives of these categories and processes substantiated the author's position on the causes of its origin, contents and possible ways to eliminate it. Reasoned application of a comprehensive interpretation of the concept of "social and economic exclusion" since this phenomenon has the opposite effect on people who need to be part of the group: blocked their cognitive abilities and leveled owners "independent self-concept." Methods for measuring the socio-economic exclusion (the accumulation of deprivation). The study made it possible to identify the percentage of social and economic exclusion, as well as an index of social exclusion. Key figures for the number of social seized in the countries studied is summarized on the basis of the UN Development Program to 2020. The authors calculated the intensity of social and economic exclusion as a ratio of the amount seized during a certain period to the average number of socio-economic benefits that can provide a country. On the basis of the factors identified socio-economic exclusion, their impact on the status of rejection are given a combination of different variants of individual risk factors and the local aspects, which lead to different levels of socio-economic exclusion. A chain of social and economic exclusion, knowing all the links that can affect the elimination of manifestations of social and economic exclusion and to use the levers of social and economic inclusion.

Keywords: social and economic exclusion, engagement, category, factors, dependence, measurement, development.

Рецензент: Баланда А. Л. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економіка підприємства» Бердянського університету менеджменту і бізнесу.

Reviewer: Balanda A. – Professor, Ph.D. of Economics, Prof., Professor of the chair of Economics of enterprises Berdyansk University of management and business Kyiv, Ukraine.

e-mail: anatol_ssu@ukr.net

*Стаття подана
18.11.2015 р.*

ОСНОВНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВАЖЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЇ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ КАДРІВ

Наукове дослідження присвячене аналізу міграції кваліфікованих кадрів в Україні і пропозицій щодо оптимізації соціально-економічної профільної управлінської політики на цьому напрямку. В українському контексті зазначається міграційний відтік науковців та інших фахівців, який за кількісними та якісними показниками суттєво перевищує їх надходження. Це перешкоджає програмам вдосконалення економіки, її переходу на інноваційний рівень. Запропоновані основні важелі соціально-економічного регулювання міграції кваліфікованих кадрів, науковців в Україні з урахуванням міжнародного досвіду.

Ключові слова: «відтік мізків», кандидати наук, доктора наук, безробіття, соціальні реформи, висококваліфіковані кадри.

Постановка проблеми. В умовах, коли статус держави на міжнародній арені істотною мірою визначається його науково-технічним потенціалом, міграція висококваліфікованих фахівців з України чи в Україну набуває стратегічно важливе значення. Вдосконалення соціальної сфери та перехід до інноваційного розвитку економіки неможливо здійснити в умовах, коли міграційний відтік вчених і інших фахівців за кількісними та якісними (ступеня кваліфікації) показниками суттєво перевищує їх надходження.

В цьому плані ключовою науково-практичною проблемою стає питання виділення основних соціально-економічних важелів, які допоможуть регулювати еміграцію висококваліфікованих фахівців з України та імміграцію та рееміграцію фахівців в Україну з-за кордону. Тільки на основі аналізу еміграції науковців можливий пошук шляхів оптимізації відповідних соціально-економічних важелів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міграційна проблематика, яка сьогодні обговорюється у все більш широкому експертному складі міжнародного і українського рівнів, вперше привернула активну увагу вітчизняних дослідників на початку 1990-х рр. У своїй переважній більшості ці автори за своїм науковим профілем були демографами і соціологами, здатними оцінити масштаби процесів. О. Клименко, Т. Зубко [1], О.В. Ульяницька [2] проводять аналіз трудової міграції у контексті безробіття в Україні, Є.А. Пінчук [3] та В. Припотень [4] приділяють увагу інтелектуальній міграції, виявляють ступінь конкурентоспроможності українських мігрантів на світовому ринку праці. В. Довжук [5] і Г. Глушенко [6] приді-

лили увагу регіональній трудовій міграції та впливу міграційного капіталу на зовнішній ринок праці. І. Світязук, Є. Стадний [7] провели актуальне соціальне дослідження та глобальний аналіз кількості вчених, що мають науковий ступінь, які виїхали за кордон.

Але у даних наукових дослідженнях приділено недостатньо уваги проблемі «відтоку мізків» у розрізі еміграції молодих вчених та колишніх студентів які опинилися без роботи, у зв'язку з соціально-економічним станом у країні, а також соціальним реформам, які можуть зупинити потік трудових висококваліфікованих емігрантів.

Метою статті є виявлення основних соціально-економічних важелів, що регулюють еміграцію кваліфікованих кадрів, а саме науковців, та молодих фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для виявлення основних соціально-економічних важелів регулювання міграційних потоків висококваліфікованих кадрів, необхідно виявити причини, які змусили покинути людину свою Батьківщину, тривалість міграції, охоплення міграційними процесами певної категорії населення, маргінальну культуру країн донорів і реципієнтів, соціальні наслідки міграційних процесів. Основними причинами міграції є наступні:

- політичні мотиви - громадяни країни не згодні з діями влади і бажають переїхати в іншу країну, тому що на їх Батьківщині порушуються права людини;
- стихійні лиха, соціальна нестабільність, війни;
- трудова міграція, яка примушує людину шукати заробітки поза межами своєї Батьківщини;

- шлюб, укладений з громадянином іншої країни;
- переїзд до родичів, які живуть за кордоном, за їх запрошенням та ін.

Однак незалежно від причин імміграції в іншу країну кожна людина, що має працездатний вік, потребує працевлаштування.

З України на заробітки в країни СНД емігрують переважно представники робітничих професій: шахтарі, будівельники, працівники сільського господарства, водії транспортних коштів, а в країни дальнього зарубіжжя висококваліфіковані фахівці, серед яких переважають науковці, програмісти, перекладачі. Так, за роки економічних реформ з України виїхало за кордон 4 тисячі докторів наук [5, с. 37]. Закордонні роботодавці використовують висококваліфікованих спеціалістів з України, їх величезний потенціал. На заробітки в далеке зарубіжжя з України виїхало велика кількість моряків, льотчиків, які останнім часом не затребувані у власній країні. Найчастіше за кордон виїжджає молодь, яка має вищу освіту і розраховує знайти роботу в сфері послуг.

Серед груп населення з урахуванням освіти найбільш схильною до міжнародної міграції є особи із середнім професійним освітою – 30%, з вищою – 22,5%, з середньою спеціальною – 18,4%, з середнім – 14%, з неповною середньою освітою – 7,4% [1, с. 68].

З кожним роком зростають масштаби міграції. За оцінкою ООН, світова чисельність емігрантів в інших країни в 2010 р. склала 214млн осіб [2, с. 170], що в три рази більше порівняно з 1960 р. Активізуються переїзди населення у зв'язку з навчанням, тривалим командировками і контрактами, зміною місця проживання. В даний час значну роль набула трудова міграція, міграція висококваліфікованих кадрів. Населення емігрує з метою пошуку роботи, так як немає можливості працевлаштування на колишньому місці проживання.

В Україні однією з головних соціально-економічних проблем є безробіття, особливо це стосується колишніх студентів, які не можуть працевлаштуватися після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації (табл.1).

Т а б л и ц я 1

Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2014рр.

Рік	Безробітне населення у віці 15-70 років, усього тис. осіб	За причинами незайнятості, відсотків						
		Вивільнені з економічних причин	Звільнені за власним бажанням	Демобілізовані з військової строкової служби	Не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації	Звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії за віком, інвалідністю	Звільнені у зв'язку із закінченням строку контракту	Інші причини безробіття
2010	1713,9	39,9	29,6	1,3	15,7	0,9	10,0	3,2
2011	1661,9	34,6	32,6	1,2	18,3	0,9	9,2	3,2
2012	1589,9	32,3	36,5	1,4	17,0	1,5	8,4	2,9
2013	1510,4	30,3	38,4	1,0	17,0	1,2	8,1	4,0
2014	1847,6	31,6	36,4	0,3	17,3	1,4	7,8	5,2

Джерело: узагальнено автором за даними Державної служби статистики України[8]

Кількість колишніх студентів, що закінчили ВНЗ і виїхали за кордон з переважно збільшується і надалі вона буде зростати, адже молодих висококваліфікованих фахівців не часто беруть на роботодавці. Також велика кількість осіб, що були звільнені з економічних причин, це пов'язано

з тим, що їх дохід зменшився і роботодавці не в змозі тримати великий штат працівників.

Що стосується висококваліфікованих вчених, які емігрують з України, то головні мотиви міграції науковців – вищий рівень зарплати в країнах-реципієнтах і мо-

жливість розвиватися, адже у розвинених країнах фінансування освітньої сфери зна-

ходиться у пріоритеті. Кількість кандидатів наук зображено на рис.1.

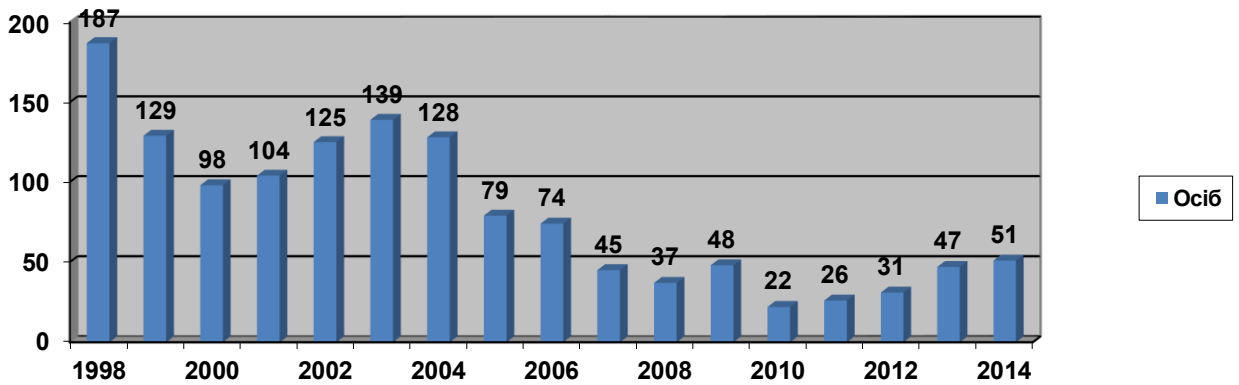

Рис. 1. Кандидати наук, які виїхали за кордон

Джерело: узагальнено автором на основі даних Державної Служби статистики України [8]

Основний потік кандидатів наук спрямований у розвинуті і промислові країни світу, наприклад Сполученим Штатам Америки віддають перевагу 25,9% науков-

ців з причини високого фінансування освіти. Росію обрали 21,8%, в основному, із-за відсутності мовного бар'єру (рис.2).

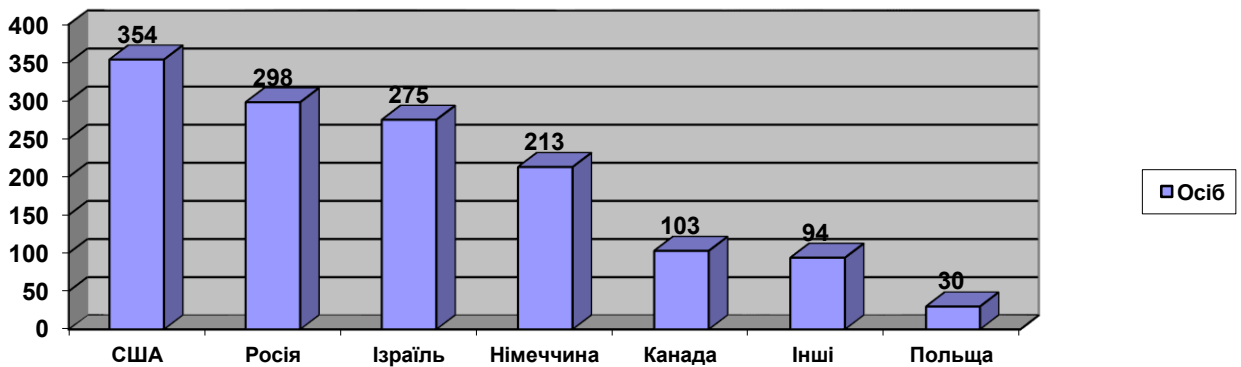

Рис. 2. Чисельність кандидатів наук, які виїхали за кордон (1998-2014рр.)

Джерело: узагальнено автором на основі даних Державної Служби статистики України [8]

На сьогодні Україна втратила значну кількість власного науково-технічного ресурсу, а криза останніх років та проведення АТО і сьогодні не дозволяє зупинити руйнівні процеси відтоку кадрів з наукової сфери та підвищення їх якості. Основними джерелами фінансування науково-дослідних розробок в Україні є кошти державного бюджету та кошти замовників, які є дуже незначними в порівнянні з потребами, тому недофінансування науки мо-

жна назвати як одну з головних причин занепаду української науки.

Найбільш складним періодом для вітчизняного наукового потенціалу став період 1996–1999 рр. коли з України виїхали на постійне місце проживання 277 докторів наук (в т.ч. 40% у технічній галузі) (рис.3), які працювали у перспективних напрямках математичного аналізу, фізики твердого тіла, фізики напівпровідників, будівельної механіки, механіки твердого тіла, хірургії [3, с. 16].

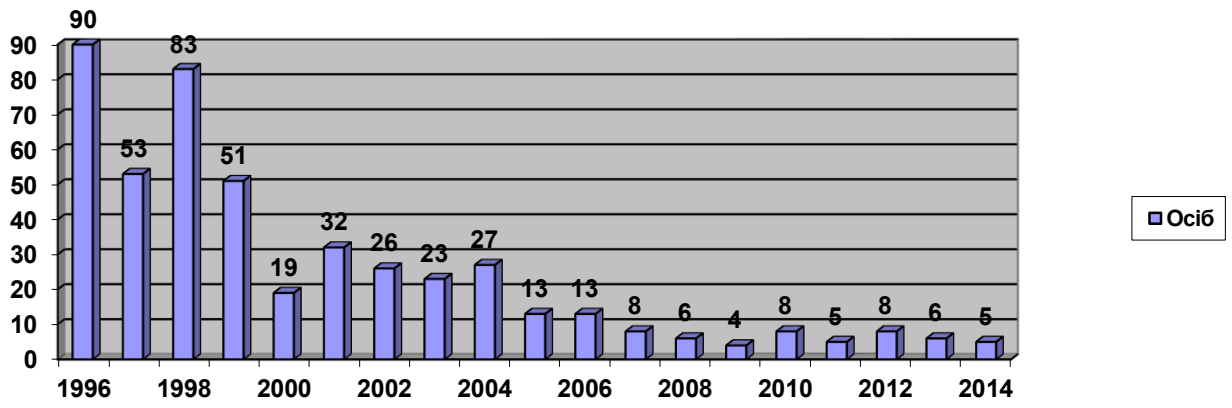

Рис. 3. Доктори наук, які вихали за кордон

Джерело: узагальнено автором на основі даних Державної Служби статистики України [8]

В 2012-2014 рр. знову активізувався процес виїзду докторів наук віком до 40 років, що може викликати більшу хвилю виїзду науковців інших вікових категорій. Негативним є факт, що виїжджають ті вчені, які можуть запропонувати нові знання.

В такому разі, країна не просто втрачає талановиті кадри, які працюють на світовому рівні, але потрапляє у більшу науково-технологічну залежність від зовнішнього світу. Країни в які емігрують доктори наук зображені на рис. 4.

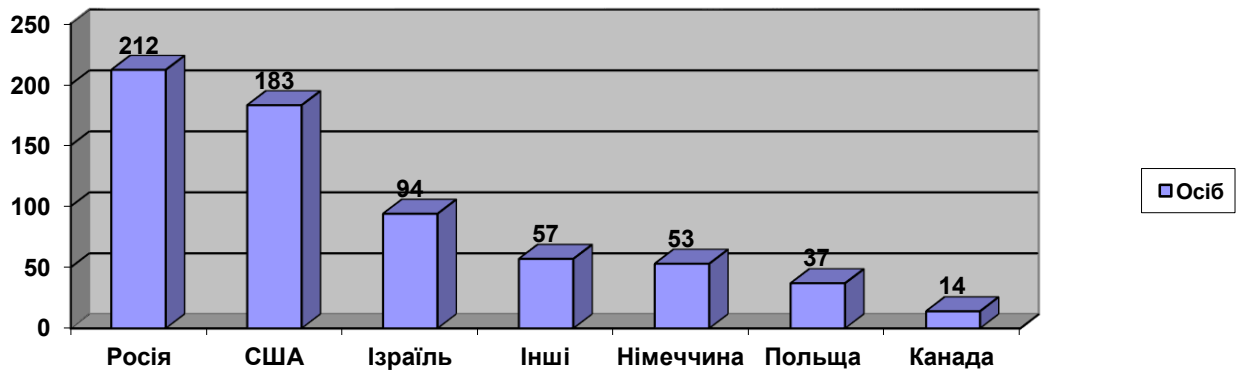

Рис. 4. Чисельність докторів наук, які виїхали за кордон (1998-2014рр.)

Джерело: узагальнено автором на основі даних Державної Служби статистики України [8]

Що стосується сучасної тенденції «циркуляції мозків», що більшість науковців повертаються на батьківщину з новими знаннями - статистика вперто підтверджує, що більшість учених хоче залишитися в приймаючій країні [6, с.182].

На сучасному етапі розвитку України явно позначилася гостра проблема, яку можна визначити як невідповідність рівня державного управління розвитком сектора інтелектуальної праці і підвищенням якості життя зайнятих в ньому фахівців, що спричинює значний відтік висококваліфікованих кадрів з наукової сфери. Не менш гострою залишається проблема матеріально-технічного забезпечення науково-

дослідної діяльності, яка вимагає значних фінансових ресурсів на оновлення техніки, обладнання [4, с. 15], тому заходи, які забезпечують формування інтелектуального капіталу та здатні призупинити процес відтоку з країни його носіїв, повинні бути багатоплановими. На основі проведеного аналізу можна виділити основні соціально-економічні важелі регулювання проблеми міграції висококваліфікованих кадрів (рис.5). Всі реформи необхідно проводити комплексно в останні роки, адже у країні масово усвідомили, що тільки за рахунок інноваційної діяльності можливий подальший розвиток та досягнення конкурентоспроможності країни.

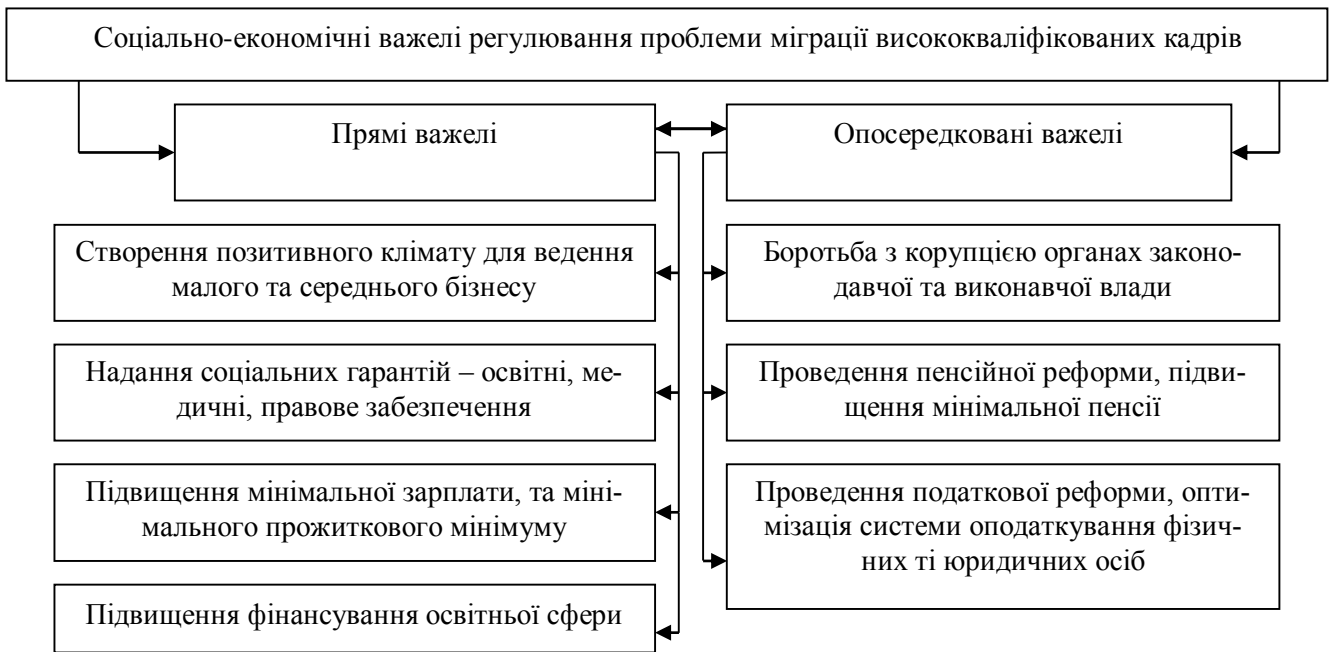

Рис 5. Соціально-економічні важелі регулювання проблеми міграції висококваліфікованих кадрів

Джерело: розроблено автором

Виникає необхідність модернізації всього соціально-економічного механізму, зупинення відтоку кадрів з наукової сфери.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зараз основну масу кваліфікованих емігрантів з України становить молоді люди з вищою освітою, молоді науковці. Причини очевидні: низька заробітна плата, відсутність перспектив і можливостей займатися науковою діяльністю. Як правило, виїжджають найбільш талановиті, серйозна ситуація склалася в прикладних областях: найкращі фахівці йдуть в іноземні компанії, часто з перспективою працевлаштування за кордоном. В основному, українські «мізки» їдуть працювати туди, де краще умови, в якості активних «країн-імпортерів» українських талантів традиційно виступають США, Росія, Ізраїль, Західна Європа. Тому важливим фактором вирішення проблеми від'їзду висококваліфікованих кадрів є виділення основних соціально-економічних важелів регулювання проблеми міграції висококваліфікованих кадрів, проведення реформ стане каталізатором до створення робочих місць для молоді, науковців, що, в свою чергу, призведе до збільшення людського капіталу, рееміграції кваліфікованих кадрів та використання інновації в економіці країни.

Література

1. Клименко О. Моделирование та дослідження динаміки еміграції трудових ресурсів / О. Клименко, Т. Зубко // Банківська справа. – 2009. - № 2. - С. 67 – 70.
2. Ульяницька О.В. Проблеми безробіття і трудова міграція українців / О.В. Ульяницька // Актуальні проблеми економіки. – 2005. - №8. - С. 167 – 172.
3. Пінчук Є.А. Загроза перетворення на глобальну інтелектуальну периферію: пошук стратегій подолання / Є.А. Пінчук // Вісник Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2010. – №98. – С. 15–18.
4. Припотень В. Конкуренентоспроможність робочої сили України на зовнішньому ринку / В. Припотень // Вісник КНТЕУ. – 2009. – №6. – С. 13–21.
5. Довжук В. Актуальне регіональне дослідження трудової міграції / В. Довжук // Україна: аспекти праці. - 2005. - № 3. – С. 37 – 39.
6. Глущенко Г. Воздействие миграции квалифицированных работников на мировое экономическое развитие / Г. Глущенко // Общество и экономика. – 2005. - №3. - С. 174 – 207.
7. Світящук І. Академічна міграція [Електронний ресурс] / І. Світящук,

Є.Стадний // Центр дослідження суспільства – Режим доступу до ресурсу: http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631.

8. Державна служба статистика України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

References

1. *Klymenko O., Zubko T.* (2009). Modelyuvannya ta doslidzhennya dynamiky emigraciyi trudovykh resursiv. *Bankivs`ka sprava*, 2, 67 – 70.

2. *Ul`yanyczka O.V.* (2005). Problemy bezrobittya i trudova migraciya ukraynciv Aktual`ni problemy ekonomiky, 8, 167 – 172.

3. *Pinchuk Y.A.* (2010). Zagroza peretvorenniya na global`nu intelektualnu peryferiyu: poshuk strategij podolannya. *Visnyk*

Kyyivskogo Nacional`nogo universytetu im. Tarasa Shevchenka, 98, 15–18.

4. *Prypoten` V.* (2009). Konkurentospromozhnist` robochoyi syly Ukrayiny na zovnishn`omu rynku. *Visnyk KNTEU*, 6, 13–21.

5. *Dovzhuk V.* (2005). Aktual`ne regional`ne doslidzhennya trudovoyi migraciyi. *Ukrayina: aspekty` praci*, 3, 37 – 39.

6. *Glushhenko G.* (2005). Vozdeystvye mygracyu kvalyfytsirovannykh robotnykov na myrovoye ekonomycheskoye razvytye. *Obshhestvo y ekonomyka*, 3, 174 – 207.

7. *Svityashhuk I., Stadnyj Y.* (2015) *Akademichna migraciya. Centr doslidzhennya suspil`stva.* Retrieved from http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631.

8. *Derzhavna sluzhba statystyka Ukrayiny.* Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Никонова Д. А.

Основные социально-экономические рычаги регулирования проблемы миграции высококвалифицированных кадров

Научное исследование посвящено анализу миграции квалифицированных кадров в Украине и предложений по оптимизации социально-экономической профильной управленческой политики на этом направлении. В украинском контексте отмечается миграционный отток ученых и других специалистов, который по количественным и качественным показателям существенно превышает их поступление. Это препятствует программам модернизации экономики, их перехода на инновационный уровень. Предложены основные рычаги социально-экономического регулирования миграции квалифицированных кадров, ученых в Украине с учетом международного опыта.

Ключевые слова: «Утечка мозгов», кандидаты наук, доктора наук, безработица, социальные реформы, высококвалифицированные кадры.

Nikonova D.

The main socio-economic regulation levers of migration of highly qualified personnel

Scientific research is devoted to the analysis of high-skilled migration in Ukraine and proposals for optimization of socio-economic profile of managerial policy in this area. In the Ukrainian context notes migration outflow of scientists and other experts, on quantitative and qualitative indicators significantly exceeds their supply. This prevents the programs of modernization of economy, transition to innovative level. Proposed key measures of socio-economic regulation of high-skilled migration, scholars in Ukraine with the international experience.

Keywords: brain drain, PhDs, unemployment, social reforms, highly qualified personnel.

Рецензент: Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, Директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Київ, Україна.

Reviewer: Zablodskaya I. – Professor, Ph.D. of Economics, Director of the Institute of economic and legal research Lugansk branch National academy sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

e-mail: zablodin@yandex.ru

*Стаття подана
07.12.2015 р.*

ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КОМИ: СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ

При значительных успехах социально-экономического развития Республики Коми и всей России в период с 2000 г., духовно-нравственное состояние общества пока остаётся далёким от полного благополучия. В главных стратегических документах региона предшествующих лет некоторым его аспектам уделялось определённое внимание, а иные не освещались вовсе. Духовно-нравственное состояние общества рассматривается в статье на трёх уровнях – личное, семейное и общественное. За последние 15 лет в данной сфере наблюдались преимущественно положительные тенденции, однако большинство индикаторов по-прежнему существенно превышают пороговые значения и не дотягивают до лучших значений в других регионах России или в зарубежных странах.

Ключевые слова: население, нравственное благополучие, стратегия развития, региональные аспекты, общественный резонанс.

Постановка проблемы. В настоящее время общественные настроения, научные исследования [1] и стратегия высшего руководства страны подводят к необходимости систематической и целенаправленной политики в данной сфере. Стало понятным, что хотя морально-психологический климат в обществе тесно связан с уровнем экономического развития, эта связь не всегда является прямой и равномерной, а иногда, наоборот, успехи в техническом и хозяйственном развитии дают повод для культурной деградации.

С одной стороны, внутренний мир человека, где формируются его цели, ценности, нормы поведения – это исключительно деликатная область, применительно к которой неуместны грубые идеологические шаблоны. Примеров в истории тому достаточно. С другой же стороны, государство не может игнорировать смыслообразующую, воспитательную и охранительную функции образования, здравоохранения, культуры, СМИ и некоммерческих организаций, от чего в огромной степени зависит душевное и физическое состояние каждого человека, семьи и общества в целом. О глубоком осознании этого свидетельствуют недавно принятые многочисленные стратегические документы федерального и регионального уровней, регулирующие ментальную часть жизни российского общества.

Любая социальная девиация – беда прежде всего самого человека, которому

не удаётся в полной мере раскрыть себя, состояться как личность. Это и трагедия для родственников и друзей, испытывающих крах своих надежд и ожиданий. Наконец, это потеря для всего общества, лишаящегося своего активного члена, потенциального работника. Поэтому даже сугубо с утилитарной точки зрения республика должна быть заинтересована в долгосрочных инвестициях в повышение духовно-нравственного благополучия населения, не говоря уже о рассмотрении этих проблем через призму смысла жизни каждого человека.

Анализ последних исследований и публикаций. Духовно-нравственное состояние общества рассматривается нами на трёх уровнях – личное, семейное и общественное. За последние 15 лет в данной сфере наблюдались преимущественно положительные тенденции, однако большинство индикаторов по-прежнему существенно превышают пороговые значения и не дотягивают до лучших значений в других регионах России или в зарубежных странах. По ряду же явлений наблюдается замедление положительного тренда или даже ухудшение ситуации. Региональные явления и процессы в основном повторяют общероссийские, однако порой имеют некоторую специфику. Попробуем рассмотреть данные официальной статистики, косвенно характеризующие их.

Личное благополучие. В настоящее время в регионе отмечается позитивная

тенденция увеличения средней продолжительности жизни – с 63,5 лет в 2000 г. до 69,3 лет в 2013 г.[1], что, безусловно, свидетельствует как о физическом, так и о психическом оздоровлении населения. Однако о недостаточной воле к жизни и мотивации к созидательному труду и личному развитию, а отчасти и о неблагоприятных условиях существования многих граждан свидетельствуют очень высокий уровень смертности от внешних причин, самоубийств, широкий масштаб различных зависимостей – алкогольной, наркотической, табачной, токсикологической, игровой, зависимости от средств связи и информации.

Цель исследования – проанализировать тенденции духовно-нравственного благополучия населения Республики Коми, разработать реалистичную стратегию раз-

вития данного региона.

Изложение основного материала исследования. В расчёте на 100 тыс. человек населения смертность от внешних причин в Республике Коми в 2013 г. составляла 166,9 чел., что на 30% выше среднего по стране и в 2-2,5 раза выше лучших зарубежных показателей (рис. 1). Удельная смертность от самоубийств – 31,5 человек в год (на 50% выше среднероссийской), заболеваемость алкоголизмом и алкогольным психозом – 103,7 чел. (более чем на 30%) на 100 тыс. населения. Остаётся стабильно высоким уровень заболеваемости психическими расстройствами и расстройствами поведения – более 400 чел. в год на 100 тыс. населения. Остро чувствуется необходимость повышения культуры общения и речи, снижения частоты нецензурной брани.

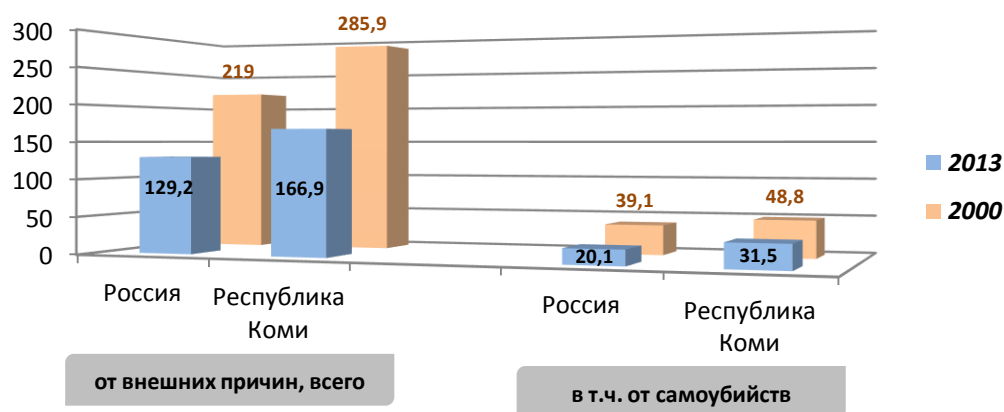

Рис. 1. Число умерших от внешних причин, на 100 тыс. населения за год

Источник: разработано авторами

Ситуация в сфере семейного благополучия имеет некоторые тенденции к улучшению, о чём говорит, например, существенный рост рождаемости (за 2000-2013 гг. – с 9,4 до 14,2 малышей на 1000 чел. населения в год). Однако, уровень естественного воспроизводства населения едва превосходит нулевую отметку (в 2013 г. – 2,2 чел. на 1000 чел. населения) и по некоторым прогнозам в ближайшие годы вновь может стать отрицательным, что отражает недостаточную мотивацию населения к продолжению и приумножению рода, неуверенность в будущем, ориентацию на

краткосрочные интересы.

Остаётся чрезвычайно высоким без подвижек к снижению уровень разводов – около 60 на 100 браков (рис. 2), причиной чему является размытость нравственных устоев терпения и верности, зачастую – злоупотребление алкоголем или иные вредные привычки. Даже несмотря на некоторую статистическую неточность, данная цифра свидетельствует, что вероятность разрыва супружеских отношений в республике (как и в целом по стране) выше вероятности их построения «один раз и на всю жизнь». Разрушение семьи обычно

сильно деморализует супругов и крайне негативно сказывается на психическом развитии детей. Очень широки масштабы сожительства без оформления отношений,

из-за чего каждый третий ребёнок в республике рождается вне зарегистрированного брака, многие из них и далее воспитываются в неполных семьях.

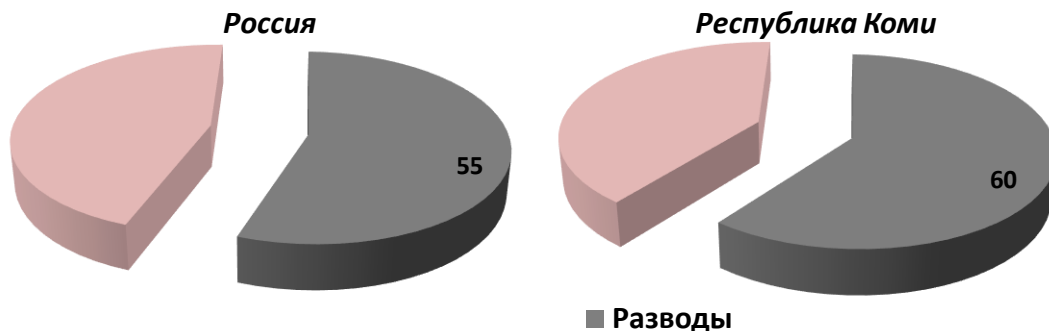

Рис. 2. Доля распадающихся браков от их общего числа, в среднем за 2006-2013 гг.

Источник: разработано авторами

В регионе более 5 тысяч детей находятся без попечения родителей, подавляющее большинство из них – «социальные сироты», родители которых лишены родительских прав из-за девиантного поведения и невыполнения своих обязанностей. Благодаря принимаемым мерам для профилактики семейного неблагополучия и детской безнадзорности в настоящее время происходит снижение численности семей, находящихся в социально опасном положении и состоящих на учете в учреждениях социального обслуживания населения Республики Коми, в связи с улучшением положения в них. Но их число ещё весьма велико: по данным Минтрудсоцразвития Республики Коми, на 1 января 2015 г. в республике зарегистрированы 1300 таких семей и 2260 воспитывающихся в них детей.

Серьёзное беспокойство вызывает большое число искусственных прерываний

беременности (абортов): в 2013 г. – 6 уничтоженных детей на 10 рождённых, что на 20-30% выше среднего по стране (рис. 3). Хорошо, что масштаб данного явления из года в год снижается, однако в общественном сознании оно пока остаётся приемлемым. Корни его кроются в слабом осознании ценности человеческой жизни, неупорядоченности половых отношений, пренебрежении к своему здоровью в долгосрочной перспективе, безответственном отношении к контрацепции, порой – в материальном и семейном неблагополучии. Лишь на первый взгляд аборт может казаться благом как вынужденное средство профилактики патологий здоровья, одинокого материнства, бедности и т.д. Специалистам же хорошо известны его отдалённые негативные последствия для физического и психического здоровья родителей и детей.

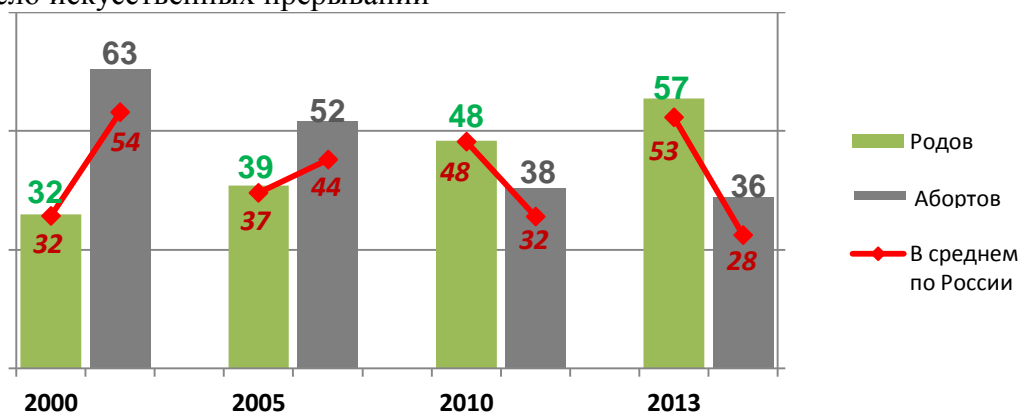

Рис. 3. Количество родов и абортов в год на 1000 женщин в возрасте 15-49 лет в Республике Коми и в целом по России

Источник: составлено авторами по данным [2]

Положительными чертами общественного благополучия являются отсутствие крупных социальных волнений, акций протеста, высокий уровень поддержки власти населением, рост патриотизма на фоне внешнеполитических неурядиц и празднования 70-летия Победы в Великой отечественной войне. Однако о полной солидарности общества говорить пока нельзя. Имеет место как неявное, так и открытое противостояние власти, недовольство внутренней и внешней политикой страны, напряжённость в межнациональных и межрелигиозных отношениях.

Другой серьёзной проблемой является высокий уровень преступности – 2249 уголовных преступлений в год на 100 тыс. чел. населения в 2013 г. (9 место среди субъектов РФ), что почти на 50% выше среднего значения по стране, из них 12,6 убийств (в среднем по России – 8,5, в

среднем по всему миру – 6,2 [2]). Это обусловлено проблемами в социально-экономическом благосостоянии населения, особенно в моногородах и сельских районах, нарушениями в семейных отношениях, воспитании и социализации детей, длительным пренебрежением сферами образования и культуры, размещением на территории региона большого числа учреждений исполнения наказаний, нередко – негативным влиянием средств массовой информации. 50-60% преступности имеет экономическую мотивацию: кражи, разбой, грабёж, мошенничества, незаконный оборот наркотиков. Почти половина преступлений совершается в состоянии алкогольного опьянения. С 2012 г. прекратилась наблюдавшаяся прежде тенденция сокращения уровня преступности, происходит его повышение (рис. 4).

Рис. 4. Число зарегистрированных преступлений в год на 100 тыс. человек населения

Источник: разработано авторами

Важным фактором социальной напряжённости выступает чрезвычайно высокое экономическое неравенство, простирающееся, из личной надломленности и пассивности ряда жителей, перекосов в системе распределения доходов и малой оплате низкоквалифицированного труда, не всегда достаточной эффективности мер социальной защиты, а нередко – из нехватки солидарности и милосердия в обществе. Каждый седьмой житель республики имеет доходы ниже прожиточного минимума, каждый четырнадцатый из числа трудоспособных – безработный, разрыв в уровне денежных доходов 10% наиболее и 10%

наименее обеспеченного населения устойчиво составляет 16-17 раз при норме 6-8 раз [3]. Всё это обуславливает ощущение несправедливости в обществе, создаёт атмосферу недовольства и неприязни, служит почвой для личных и семейных неурядиц.

Итак, в настоящее время в обществе наблюдаются проявления духовно-нравственного кризиса. Наибольшая его опасность заключается не в экономическом спаде или смене политической системы, а в деформации личностных ценностей и установок. Наблюдается эмоциональная, волевая и духовная незрелость

гражданского общества. В шатком положении находится институт семьи: у молодого поколения имеют место внесупружеские, антиродительские и антисемейные установки. Постепенно утрачиваются формы коллективной деятельности. Отмечается значительный рост числа случаев жестокого обращения в отношении детей (в том числе в благополучных семьях), наличие крайних форм нравственной деформации личностей родителей, злостное уклонение от исполнения родительских обязанностей, злоупотребление алкоголем или наркотическими веществами. Нарастание агрессивности и жестокости в обществе обуславливает высокий уровень преступности. Нельзя игнорировать и возможные внешние угрозы и вызовы, могущие дополнительно осложнить ситуацию в исследуемой сфере. К ним относятся:

– финансово-экономический кризис, сокращающий объём финансовых ресурсов региона, выделяемых на социальную сферу;

– внутреннее и внешнеполитическое давление в пользу либерализации законодательства, ослабления контроля за СМИ;

– межнациональные и межрелигиозные конфликты, в т.ч. инициированные целенаправленным манипулированием общественным сознанием;

– миграционный отток из региона наиболее талантливых и активных молодых людей.

Однако целью настоящей статьи является не излишнее драматизирование ситуации и преподнесение её в сугубо негативном свете, а высвечивание наиболее острых задач социального развития региона, привлечение к ним внимания властей и общественности.

Как показывает история, именно моральное здоровье общества оказывается ключевым фактором его выживания и дальнейшего развития в переломные моменты жизни. Проводимые нами опросы населения подтверждают озабоченность граждан проблемами психологического климата в стране и понимание необходимости положительных преобразований в данной сфере.

Основой национальной культуры России является развитие способности человека к духовно-нравственному совершенствованию, формирование представлений о светской этике, культуре и истории религий, значении моральных норм, нравственных ценностей и духовных идеалов для жизни человека и общества.

На наш взгляд, в качестве важнейшей цели развития Республики Коми должно выступать сохранение и укрепление физического, социального, духовного здоровья её жителей в долгосрочной перспективе. Республика Коми должна стать регионом, в котором общими усилиями каждого гражданина, органов власти и всех организаций обеспечивается высокий уровень духовно-нравственного благополучия человека, превосходящий средний по стране и приближающийся к лучшим мировым индикаторам. О достижении данной цели будет свидетельствовать устойчивое пребывание Республики Коми в двадцатке наиболее благополучных регионов России по каждому из целевых показателей (таблица) и/или соответствие этих показателей пороговым научно обоснованным значениям, международным нормам.

Хотелось бы, чтобы в перечне приоритетов работы Правительства Республики Коми больше присутствовали подобные жизненные показатели благополучия человека, нежели отвлечённые экономические индикаторы, чтобы в первую очередь именно они использовались при оценке успешности развития республики.

В качестве приоритетных направлений политики достижения духовно-нравственного благополучия населения могут быть обозначены следующие (рис. 5).

По каждому из этих направлений следует выполнить определённые задачи, т.е. действия по их реализации (рис. 6). Они, в свою очередь, должны воплотиться в плане конкретных мероприятий, подлежащих выполнению органами власти в сотрудничестве с общественными организациями. Наброски такого плана имеются, однако он требует обстоятельной проработки всеми потенциальными исполнителями и, возможно, публичного обсуждения.

Т а б л и ц а 1

Показатели духовно-нравственного благополучия населения

Сферы	Показатели
личное благополучие	<ul style="list-style-type: none"> • удовлетворённость граждан возможностями гармоничного развития личности; • продолжительность жизни в среднем и в разрезе полов и социальных групп; • смертность по классам причин, в т.ч. от внешних причин в целом и от самоубийств; • заболеваемость алкоголизмом, наркоманией, токсикоманией, игроманией, распространённость табакокурения; • распространённость психических расстройств и расстройств поведения;
семейное благополучие	<ul style="list-style-type: none"> • удовлетворённость граждан семейными (супружескими) отношениями; • устойчивость семейных отношений (количество разводов); • коэффициент естественного прироста населения; • внебрачная рождаемость; • численность детей, оставшихся без попечения родителей; • искусственное прерывание беременности (аборты); • насилие в семье, в т.ч. в отношении детей, женщин, мужчин и престарелых граждан;
общественное благополучие	<ul style="list-style-type: none"> • удовлетворённость граждан общественными и межличностными отношениями; • уровень преступности (общей, детской, женской); • частота межнациональных и межконфессиональных конфликтов, акций протеста, проявлений экстремизма; • уровень бедности; • уровень экономического неравенства (распределение доходов);

Источник: разработано авторами

Рис. 5. Приоритетные направления политики духовно-нравственного благополучия населения Республики Коми

Источник: разработано авторами

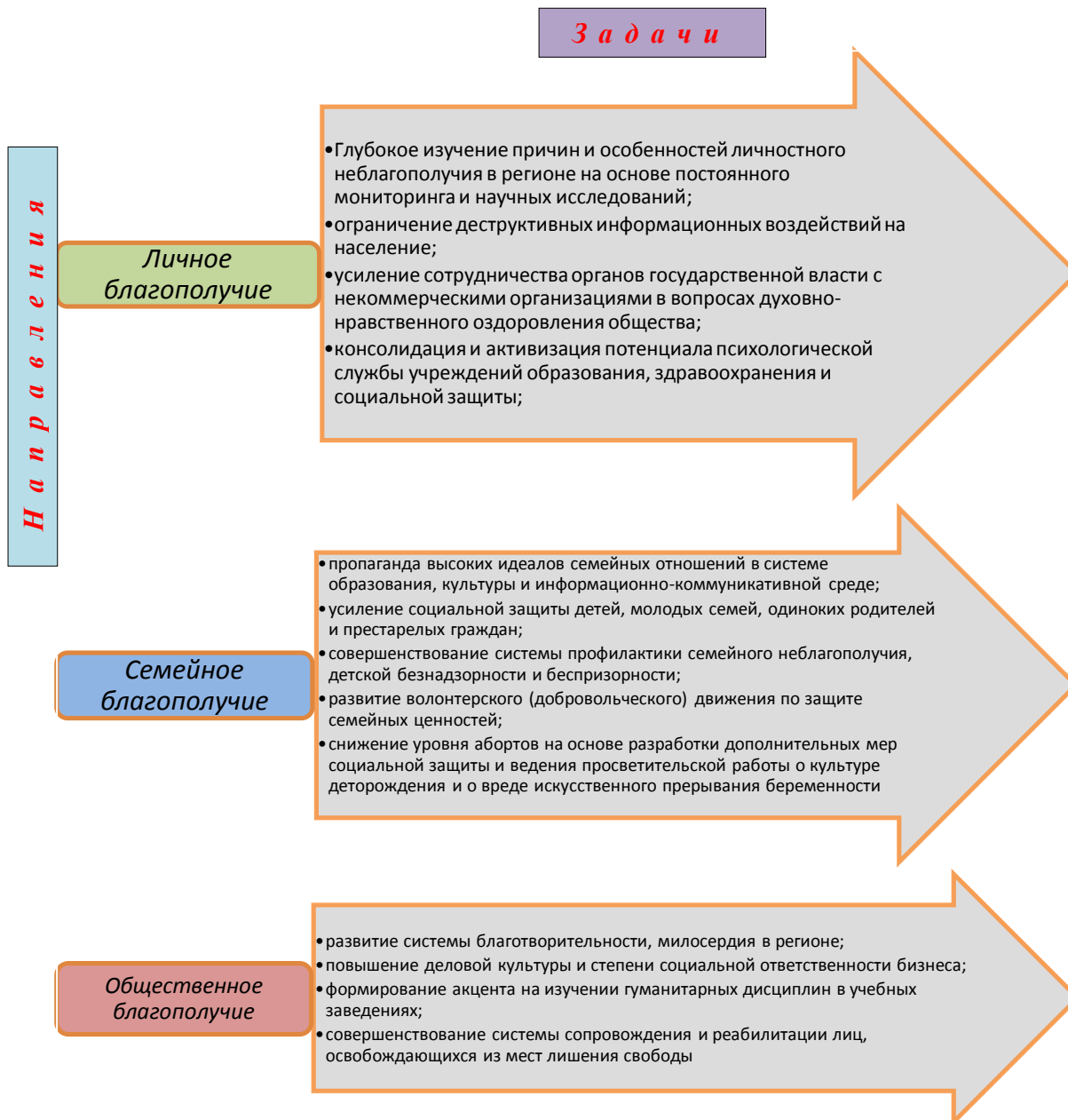

Рис. 6. Задачи политики повышения духовно-нравственного благополучия населения Республики Коми

Источник: разработано авторами

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Для решения поставленных задач, на наш взгляд, необходимо повышение степени внимания органов власти к проблемам духовно-нравственного благополучия общества. Знаковым событием здесь является перемещение вопросов развития человеческого капитала в структуре Стратегии развития региона со второго места на первое, т.е. со второстепенного и вспомогательного – к первоочередному и целевому. Далее необходимо глубокое исследование морально-психологического состояния народа на ос-

нове как статистических показателей, так и социологических опросов и экспертных оценок, с организацией последующего постоянного мониторинга. После этого должна последовать разработка полноценной Концепции духовно-нравственного благополучия населения Республики Коми. Ну а в качестве первого шага в этом направлении принципиально важно добиться появления соответствующего раздела в Стратегии социально-экономического развития Республики Коми до 2030 г., работа над которой ведётся. В рабочем порядке решение уже принято.

Литература

References

1. Единая межведомственная информационно-статистическая система Росстата. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fedstat.ru>

2. Фонд развития гражданского общества – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://civilfund.ru>

3. Обобщенные данные Организации объединенных наций. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unodc.org>

1. Yedinaya mezhvedomstvennaya informatsionno-statisticheskaya sistema Rosstata. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://fedstat.ru>

2. Fond razvitiya grazhdanskogo obshchestva – [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://civilfund.ru>

3. Obobshchennyye dannyye Organizatsii obyedinenykh natsiy. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.unodc.org>

Стиров М. М., Тихомирова В. В.

Духовно-моральне благополуччя населення Республіка Комі: стратегія розвитку

При значних успіхах соціально-економічного розвитку Республіки Комі і всієї Росії в період з 2000 р, духовно-моральний стан суспільства поки залишається далеким від повного благополуччя. У головних стратегічних документах регіону попередніх років деяким його аспектам приділялася певну увагу, а інші не висвітлювалися зовсім. Духовно-моральний стан суспільства розглядається в статті на трьох рівнях - особисте, сімейне та суспільне. За останні 15 років у даній сфері спостерігалися переважно позитивні тенденції, проте більшість індикаторів раніше істотно перевищують порогові значення і не дотягують до кращих значень в інших регіонах Росії або в зарубіжних країнах.

Ключові слова: населення, моральне благополуччя, стратегія розвитку, регіональні аспекти, громадський резонанс.

Styrov M., Tikhomirova V.

Spiritual and moral welfare of the population Komi Republic: development strategy

With significant progress social and economic development of the Komi Republic and the whole of Russia in the period from 2000, the spiritual and moral state of society still remains far from the complete wellbeing. The main strategic documents of the region the previous years some of its aspects was paid a certain attention, but others are not covered at all. The spiritual and moral state of society is considered in the article at three levels - personal, family and community. Over the past 15 years in this field have been observed predominantly positive trends, however, most indicators are still significantly higher than the threshold values, and not up to the best-tion values in other regions of Russia and in foreign countries.

Keywords: population, moral welfare, development strategy, regional aspects of public interest.

Рецензент: Найденов Н. Д. – доктор экономических наук, профессор кафедры экономики и управления Сыктывкарского филиала Российского университета кооперации, м. Сыктывкар, Россия.

Reviewer: Naydenov N. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor of Economics and Management Department of the Syktyvkar branch of the Russian University of Cooperation, Syktyvkar, Russia.

e-mail: koet@syktsu.ru

Статья подана
03.11.2015 г.

УРОВНИ УПРАВЛЕНИЯ МОЛОЧНЫМ КОМПЛЕКСОМ ПРИВОЛЖСКОГО ФЕДЕРАЛЬНОГО ОКРУГА

В статье рассматриваются вопросы концентрации, кооперации, интеграции, интенсификации производства и управления молочным комплексом регионов Приволжского федерального округа. Отмечено, что в регионах, округе и стране в целом идет сокращение поголовья коров. Снижается база производства молока. Наблюдается тенденция роста продуктивности коров. И это положительно сказывается на увеличении объёмов производства молока. Это интенсивный путь развития молочного скотоводства, который требует совершенствования кормления, технологии содержания и организации производства и управления.

Ключевые слова: молочная ферма, молочный комплекс, концентрация, кооперация, интенсификация, управление, система управления, уровни управления.

Постановка проблемы. В России согласно данным Росстата в 2014 году произведено молока во всех категориях хозяйств 30,6млн.тонн. Это составляет только 54,9 % уровня 1990 года. Поэтому проблема производства молока на сегодняшний день остается очень актуальной, особенно с учетом различных санкций со стороны западных стран. Продовольственная безопасность по молочным продуктам может быть решена при совместной целенаправленной деятельности всех уровней управления, начиная с руководителя молочной фермы, ЛПХ, К(Ф)Х, муниципального образования, региона и каждого округа.

По данным рейтинга регионов России [7] из 30 самых молочных регионов 11 входят в состав Приволжского федерального округа, где в Башкирии произвели 1773 тыс. тонн молока, в Татарстане 1728,8, Оренбургской области 811,1, Удмуртской Республике 749,3 тыс.тонн молока во всех категориях хозяйств. Но даже и в этом округе ещё масса нерешенных проблем, о которых пойдет речь в данной статье.

Под молочной фермой мы будем понимать производственное подразделение ЛПХ, К(Ф)Х, сельскохозяйственной организации, где содержится молочный скот и организован процесс производства молока.

Молочный комплекс может рассматриваться как крупная ферма с поголовьем 400 -800 коров и более. Имеется и другая трактовка молочного комплекса, как объединения производителей молока, переработчиков и торговли молочными продуктами. Несомненно эта кооперация позволяет более рационально использовать потенциал территории и устранить экономические противоречия между производителями и переработчиками молока. Например, закупочная цена в январе 2015года составляла 24 рубля за литр, а в мае месяце в Удмуртии, как и в других регионах округа она снизилась до 15 рублей. В тоже время розничные цены не снизились, а даже в некоторых сетях увеличились. За счет производителей молока дополнительную прибыль получают переработчики и торговля. Поэтому создание молочного комплекса на основе кооперации и интеграции это требование времени. По этому направлению идет Финляндия и многие другие страны.

Что касается концентрации в молочном скотоводстве, то политика правительства по созданию мелких молочных ферм не состоятельна. Наши исследования на примере Республики Татарстан, Удмуртской Республики и других регионов округа убедительно доказали, что минимальный размер молочной фермы по поголовью коров должен быть не меньше 300 голов. И чем поголовье ко-

ров на ферме выше, тем экономичнее аппарат управления и эффективнее производство молока.

В регионах, округе и стране в целом идет сокращение поголовья коров. Снижается база производства молока. Наблюдается тенденция роста продуктивности коров. И это положительно сказывается на увеличении объемов производства молока. Это интенсивный путь развития молочного скотоводства, который требует совершенствования кормления, технологии содержания и организации производства и управления.

Анализ последних исследований и публикаций. Для решения данных проблем необходимо целенаправленное воздействие, осуществление необходимых функций управления на основе разработанного управленческого решения. Под управлением в известной нам литературе различные авторы понимают:

а) Карл Маркс установление согласованности между индивидуальными работами и выполнение общих функций [6, с. 342];

б) В. И. Ленин умение практически организовать [5, с.172];

в) Г. М. Лоза организация деятельности людей для обеспечения производительного использования материальных ресурсов с целью выполнения поставленных задач и получения необходимых производственных результатов [8, с. 4];

г) И. Г. Ушачев и Х.О. Репп постоянное свойство, присущее человеческому

обществу на любой ступени его развития [9, с. 5];

д) М.К. Бочаров определение цели и факт достижения цели с помощью необходимых и достаточных способов, средств и воздействий [2, с. 13];

е) В. В. Алексеев, Б. В. Агеев, М. Д. Сагдеев – это сложный, непрерывный социально – экономический и организационно – технологический процесс, осуществляемый по определенной технологии, различными методами, с помощью технических средств в целях достижения оптимальных результатов [1, с. 17]

ж) А. Г. Голубкова как практическая деятельность [4, с. 325].

В данных определениях управления отражаются различные точки зрения, но объединяет их идея повышения организованности деятельности людей для достижения поставленных целей.

Цель статьи – отобразить уровни управления молочным комплексом Приволжского федерального округа.

Изложение основного материала исследования. Управление производством молока и молочным комплексом в целом осуществляется на различных уровнях, представленных в следующей табл. 1.

Из табл. 1 видно, что не на всех отраслевых и территориальных уровнях молочного комплекса представлена система управления. Никто не управляет межхозяйственным молочным комплексом, межрайонным, межреспубликанским, межокружным.

Т а б л и ц а 1

Основные элементы молочного комплекса на отраслевых и территориальных уровнях России

№ п/п	Наименование комплекса	Система управления	Стадии воспроизводственного цикла			
			производство	реализация	переработка	торговля
1	2	3	4	5	6	7
1	Личное подсобное хозяйство	+	+	+	+	+
2	Фермерское хозяйство	+	+	+	+	+
3	Молочная ферма сельскохозяйственной организации	+	+	+	-	-
4	Молочный комплекс сельскохозяйственной организации	+	+	+	-	-

Продовження в табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
5	Отрасль молочного скотоводства хозяйства	+	+	+	+	+
6	Молочный комплекс сельской администрации	+	+	+	+	+
7	Межхозяйственный молочный комплекс	-	+	+	+	+
8	Районный молочный комплекс	+	+	+	+	+
9	Межрайонный молочный комплекс	-	+	+	+	+
10	Республиканский (областной) молочный комплекс	+	+	+	+	+
11	Межреспубликанский молочный комплекс	-	+	+	+	+
12	Окружной молочный комплекс	+	+	+	+	+
13	Межокружной молочный комплекс	-	+	+	+	+
14	Зональный молочный комплекс	-	+	+	+	+
15	Молочный комплекс России	+	+	+	+	+

Источник: разработано автором

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Недостаточно внимания уделяется развитию молочного скотоводства на уровне сельского муниципального образования, где формируются и создаются условия для развития производства молока в ЛПХ, К(Ф)Х, молочных фермах сельскохозяйственных организаций.

Поэтому для обеспечения продовольственной безопасности страны, удовлетворения потребностей населения в молочных продуктах необходимо совершенствовать управление на всех перечисленных уровнях. Нужно создавать экономические условия для рациональной организации производства и управления особенно на первых 6 уровнях.

Литература

1. Алексеев В. В. Агропромышленный менеджмент / В. В. Алексеев, Б. В. Агаев, М. Д. Сагдеев. – М.: ДеКа, 2003. – 432 с.

2. Бочаров М. К. Учителям географии об управлении / М. К. Бочаров. – М.: Просвещение, 1979. – 128 с.

3 Голиков А. А. Концептуальные основы динамики благополучия населения в

регионе. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pablications.csu.ru/doc.2008/4-1.html>

4. Голубкова Л. Г. Управление начинанием/ Л. Г. Голубкова, В. М. Разин. – Йошкар-Ола: МГТУ, 2010. – 608 с.

5. Ленин В. И. Очередные задачи Советской власти. Полн. собр. соч. Т 36. / В. И. Ленин. – М.: Изд.-во: Политическая литература, 1974. – 741 с.

6. Маркс К. Сочинения. Изд.2, Т. 23 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Политиздат, 1960. – 907 с.

7. Рейтинг регионов России по производству молока // Поволжье АГРО. – 2015. - № 4(63). – С. 22.

8. Управление в совхозах и колхозах / Под ред. Г.М.Лозы. – М.: Колос, 1972. – 327 с.

9. Ушачев И. Г. Управление сельскохозяйственным производством / И. Г. Ушачев, Х. О. Репп. – М.: Колос, 1980.- 304 с.

References

1. Alekseyev V. V. Agropromyshlenny menedzhment / V. V. Alekseyev, B. V. Aga-

yev, M. D. Sagdeyev. – M.: DeKa, 2003. – 432 s.

2. *Bocharov M. K.* Uchitelyam geografii ob upravlenii / M. K. Bocharov. – M.: Prosvyashcheniye, 1979. – 128 s.

3. *Golikov A. A.* Kontseptual'nyye osnovy dinamiki blagopoluchiya naseleniya v regione. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.pablications.csu.ru/doc.2008/4-1.html>

4. *Golubkova L. G.* Upravleniye nachinaniyem/ L. G. Golubkova, V. M. Razin. – Yoshkar-Ola: MGTU, 2010. – 608 s.

5. *Lenin V. I.* Ocherednyye zadachi Sovetskoy vlasti. Poln. sobr. soch. T 36. / V. I.

Lenin. – M.: Izd.-vo: Politicheskaya literatura, 1974. – 741 s.

6. *Marks K.* Sochineniya. Izd.2, T. 23 / K. Marks, F. Engel's. – M.: Politizdat, 1960. – 907 s.

7. Reyting regionov Rossii po proizvodstvu moloka // Povolzh'ye AGRO. – 2015. – № 4(63). – S. 22.

8. Upravleniye v sovkhozakh i kolkhozakh / Pod red. G.M.Lozy. – M.: Kolos, 1972. – 327 s.

9. *Ushachev I. G.* Upravleniye sel'skokhozyaystvennym proizvodstvom / I. G. Ushachev, KH. O. Repp. – M.: Kolos, 1980. – 304 s.

Павлов К. В.

Рівні управління молочний комплекс у Приволзькому федеральному окрузі

У статті розглядаються питання концентрації, кооперації, інтеграції, інтенсифікації виробництва і управління молочним комплексом регіонів Приволзького федерального округу. Відзначено, що в регіонах, окрузі і країні в цілому йде скорочення поголів'я корів. Знижується база виробництва молока. Спостерігається тенденція зростання продуктивності корів. І це позитивно позначається на збільшенні обсягів виробництва молока. Це інтенсивний шлях розвитку молочного скотарства, який потребує вдосконалення годування, техно-логії змісту та організації виробництва і управління.

Ключові слова: молочна ферма, молочний комплекс, концентрація, кооперація, інтенсифікації, управління, система управління, рівні управління.

Pavlov K.

Management level dairy complex Volga federal district

The article examines the concentration, cooperation, integration, intensification-production and management of dairy complex regions of the Volga Federal District. It is noted that in the regions, the district and the country as a whole is reducing the number of cows. Reduced milk production base. There is a tendency of growth of productivity of cows. And it has a positive effect on the increase in the volume of milk production. This is an intensive way of development of dairy cattle breeding, which requires improving the feeding technology content and organization of production and management.

Keywords: dairy farm, dairy complex, concentration, co-operation, in-intensification, management, management system, management levels.

Рецензент: Нусратуллин В. К. – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научной работе Института экономики и социологии Уфимского центра Российской Академии наук, г. Уфа, Российская Федерация.

Reviewer: Nusratullin V. – Professor, Ph.D. of Economics, Deputy Director for Research of the Institute of Economics and Sociology, Ufa Centre of the Russian Academy Sciences, Ufa, Russian Federation.

e-mail: nvk-ufa@rambler.ru

Статья подана
26.06.2015 г.

УДК 333.338

РАСУЛЕВ А. Ф., ТРОСТЯНСКИЙ Д. В., ИСЛАМОВА О. А.

ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА И ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УЗБЕКИСТАНА

Дана оценка инновационного потенциала Узбекистана и инновационной активности предприятий промышленности. Особое внимание уделяется структуре затрат на НИОКР и источникам их финансирования. Раскрываются причины, сдерживающие инновационную деятельность, установленные в ходе выборочного обследования субъектов предпринимательства в промышленности. Для определения национальных инновационных приоритетов и механизмов их реализации предлагается организация Межведомственного Координационного Совета по инновациям и трансферу технологий, а также ведомственных центров коммерциализации.

Ключевые слова: инновационный потенциал, инновационная активность предприятий, инновационная деятельность предприятий, НИОКР, структура затрат и источники финансирования инноваций, центры коммерциализации НИР.

Постановка проблемы. Инновационная активность промышленных предприятий характеризуется эффективностью и регулярностью инноваций, динамикой процесса создания и реализации новшеств. Чем выше инновационная активность предприятия, тем интенсивнее его инновационная деятельность, и, следовательно, продуктивнее его функционирование. Таким образом, инновационная активность как мера интенсивности осуществления инноваций на предприятии представляет собой стратегическую характеристику его эффективности.

Инновационно-активными следует считать те предприятия, которые осуществляют внедрение технологических и продуктовых новшеств собственного авторства в виде новых продуктов и технологий (продуктовые и процессные инновации), их широкое распространение и получение коммерческого результата. Также инновационно-активными являются предприятия, внедряющие новшества, приобретенные на основе покупки патента или лицензии.

Инновации определяются не только изобретениями, техническими решениями, но и социальными изменениями. Так, инновационно-активными следует считать предприятия, которые занимаются реинжинирингом, вводят прогрессивные системы работы с персоналом, новые технологии продвижения товаров на рынок и т.п. При этом организационные инновации по конечному результа-

ту могут быть вполне соизмеримы с технологическими инновациями.

Анализ последних исследований и публикаций. За рубежом деятельность по изучению инновационной активности предприятий регламентируется «Руководством Осло» [1]. В нем оцениваются только технологические инновации, т.е. новые продукты и процессы, а также их значительные технологические изменения. Инновация считается осуществленной, если она внедрена на рынке или в производственном процессе. Минимальное условие для учета в качестве инновации состоит в том, что продукт или процесс должен быть новым (или значительно усовершенствованным) для предприятия. Иными словами, представленная в «Руководство Осло» методика расчета инновационной активности ориентирована на технологические инновации, а также завершённые, реализованные новшества.

Цель статьи – обосновать возможности развития инновационного потенциала и активности предприятий промышленности Узбекистана.

Изложение основного материала исследования. Следует различать инновационную активность и инновационный потенциал предприятия. Под потенциалом понимается совокупность различных видов ресурсов, включая материально-технические, финансовые, интеллектуальные, научно-технические и др., необходимые для осу-

ществления инновационной деятельности. Потенциал, наряду с остальными факторами, характеризующими деятельность предприятия по созданию новшеств и их практической реализации содействует и обеспечивает необходимыми ресурсами инновационную активность предприятия. Таким образом, инно-

вационная активность представляет собой уровень интенсивности реализации инновационного потенциала предприятия.

В табл. 1 представлен перечень основных количественных показателей развития научно-технического потенциала Узбекистана за 2009-2013 г.г.

Т а б л и ц а 1

Основные показатели развития научно-технического потенциала Узбекистана

Показатели	2009	2010	2011	2012	2013
1. Количество организаций, выполняющих научные исследования, всего	413	402	317	313	304
в том числе:					
- НИИ	148	149	156	142	141
- конструкторские	4	4	3	2	2
- проектные и проектно-исследовательские	25	28	12	12	10
- ВУЗы	77	80	80	78	78
- промышленные предприятия	3	4	5	8	6
- прочие	156	137	61	71	67
2. Численность работников, выполнявших НИОКР, всего	36170	35550	36173	14618	14027
в том числе:					
- НИИ	10064	9896	10070	9191	9203
- конструкторские	492	423	236	207	190
- проектные и проектно-исследовательские	447	317	315	329	290
- ВУЗы	23130	23335	24041	2907	2310
- промышленные предприятия	321	404	399	367	493
- прочие	1716	1175	1112	1617	1541

Источник: обобщено авторами на основе [2-6]

Как видно из табл. 1 количество организаций, выполняющих научные исследования, за 2009-2013 г.г. уменьшилось с 413 до 304. Причем наметилась тенденция сокращения количества конструкторских бюро, проектных и проектно-исследовательских организаций, которые были тесно связаны с промышленными предприятиями. Основным субъектом реализации НИР являются научно-исследовательские институты, удельный вес которых увеличился с 36 до 46% в 2013 г.

В этих организациях занято до 65% ученых и специалистов, выполняющих НИОКР. Вместе с тем за последние годы удельный вес их в объеме научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ, несмотря на абсолютный рост, понизился с 70,2% в 2011 г. до 60,7% в 2013 г. и составил 244,3 млрд. сум (табл. 2). Следует отметить такую позитивную тенденцию как увеличение объемов НИОКР, выполняемых промышленными предприятиями с 0,67 до 18,7 млрд. сум.

Т а б л и ц а 2

Объемы НИОКР и источники их финансирования, млрд. сум

Показатели	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6
1, Объем научно-исследовательских и опытно-конструкторских разработок, всего	99,5	122,7	157,9	202,4	244,3
в том числе:					
- НИИ	63,7	83,8	110,9	125,2	148,3
- конструкторские	8,0	4,34	3,85	2,11	2,37
- проектные и проектно-исследовательские	15,2	14,9	15,8	7,41	9,57
- ВУЗы	-	-	-	25,5	28,7
- промышленные предприятия	0,67	0,73	1,28	10,6	18,7
- прочие	11,8	18,9	26,1	31,6	36,7

Продолжение табл. 2

1	2	3	4	5	6
2. Источники финансирования исследований и разработок, всего	97,5	118,1	148,6	192,7	229,4
- бюджетные средства	43,9	71,0	93,8	109,8	134,9
- бюджетные ассигнования ВУЗов	8,52	-	-	-	-
- средства внебюджетных фондов	2,72	6,0	3,71	4,38	3,13
- собственные средства	17,3	12,8	18,1	32,5	45,4
- средства заказчика	23,0	25,4	32,3	45,1	43,8
- иностранные источники	2,07	2,90	0,62	1,07	2,09

Источник: обобщено авторами на основе [2-6]

Основным источником финансирования исследований и разработок являются бюджетные средства, удельный вес которых достиг 45,0-63,1% составил в 2013 г. 134,9 млрд. сум. Доля собственных средств и вложений заказчика за последние годы возросла до 19% . Иностранные источники пока еще не оказывают существенного влияния в структуре финансирования НИОКР.

В структуре затрат на НИОКР основной удельный вес до (68%) приходится на НИИ, однако за последние годы он несколько уменьшился и составил в 2013 г. 60% или

143,9 млрд. сум. Соответственно увеличились доли ВУЗов (с 10,1 до 31,3млрд. сум) и промышленных предприятий (с 5,25 до 11,9 млрд. сум) (табл. 3). За последние годы несколько увеличились затраты выделяемые на фундаментальные исследования с 12,7 (12,7%) до 39,4 млрд. сум (16,6%). Вместе с тем 94,7 млрд. сум или 39,8% приходится на прикладные исследования, затраты на которые сократились и 64,2 млрд. сум (27%) – научно-технические разработки, что в 1,8 раза выше уровня 2012 г.

Т а б л и ц а 3

Структура затраты на НИОКР, млрд. сум

Показатели	2009	2010	2011	2012	2013
1. Затраты на научно-исследовательские и опытно-конструкторские разработки, всего	100,3	123,8	153,6	197,9	237,6
в том числе:					
- НИИ	68,3	85,0	105,7	118,0	143,9
- конструкторские	3,37	1,61	1,59	2,12	2,37
- проектные и проектно-изыскательские	4,66	4,58	4,57	7,66	7,67
- ВУЗы	10,1	12,6	19,4	24,7	31,3
- промышленные предприятия	5,25	8,69	9,44	10,5	11,9
- прочие	8,66	11,3	12,9	34,9	40,5
Из них					
фундаментальные	12,7	17,7	22,0	30,3	39,4
прикладные	33,0	48,7	61,5	89,8	94,7
научно-технические разработки	43,2	47,5	49,5	36,0	64,2
капитальные затраты	5,69	0,56	0,61	1,0	0,90
договора со сторонними организациями	2,82	5,70	5,01	5,18	8,22

Источник: обобщено авторами на основе [2-6]

С 2010 по 2013 г.г. количество предприятий производящих инновации увеличилось в 2,9 раза и достигло 842, причем доля малых предприятий и микрофирм в них возросла более чем в 9 раз по сравнению с 2011 г. Из них количество предприятий производящих инновации в промышленности повы-

силось в 3,7 раза, главным образом за счет субъектов малого бизнеса, удельный вес которых в 2013 г. достиг 84% против 54% в 2009 г.(табл. 4).

Объем производства инноваций, выполненных собственными силами, за этот же период вырос в 2,5 раза, а малыми предприя-

тиями и микрофирмами в 3,6 раза. Вместе с тем удельные показатели производства инноваций на одно предприятие в целом по экономике уменьшились с 41,0 до 4,6 млрд. сум, а по малому бизнесу с 0,72 до 0,65 млрд. сум. По промышленности данные показатели уменьшились соответственно с 13,4 до 7,91 и с 1,5 до 0,86 млрд. сум.

Аналогичные тенденции сохраняются по объемам реализованных инноваций, выполненных собственными силами (без НДС и акцизов). Это свидетельствует, что малые предприятия и микрофирмы в промышленности функционируют более эффективно, чем по экономике в целом.

Т а б л и ц а 4

Инновационная деятельность промышленных предприятий

	Показатель	2010	2011	2012	2013
1	Количество предприятий и организаций, производивших инновации, всего	289	447	338	842
	в том числе малых предприятий и микрофирм	156	67	95	634
	из них в промышленности, всего	132	135	136	493
	в том числе малых предприятий и микрофирм	71	48	72	414
2	Объем производства инноваций, выполненных собственными силами, всего, млрд. сум	1849,0	1348,7	3635,9	4614,6
	в том числе малых предприятий и микрофирм	113,2	116,1	265,4	409,8
	из них в промышленности, всего, млрд. сум	1762,2	1193,2	3533,8	3900,7
	в том числе малых предприятий и микрофирм	108,0	111,7	232,4	355,4
3	Объем реализованных инноваций, выполненных собственными силами (без НДС и акциза), всего, млрд. сум	1816,7	1313,7	3263,5	4249,7
	в том числе малых предприятий и микрофирм	94,7	104,9	211,3	413,7
	из них в промышленности, всего, млрд. сум	1737,2	1158,5	3174,4	3583,6
	в том числе малых предприятий и микрофирм	92,5	100,5	179,8	348,8

Источник: обобщено авторами на основе [2-6]

Всего за 2009-2013 г.г. в республике было внедрено 2383 инноваций, из которых 2366 или 99,3% приходится на технологические, 100 – маркетинговые и 102 – организационные инновации. Из общего количество технологических инноваций 1238 или 52,3% составляют продуктовые и 1128 или 47,7% процессные. 1038 или 49% технологических инноваций было внедрено в промышленности. Наибольшее количество технологических инноваций 818 (34,6%) было внедрено в 2011 г., из которых 300 (7,8%) в промышленности. Это обусловлено завершением тематики НИР по фундаментальным, прикладным и инновационным проектам и как следствие количества организаций внедряющих инновации (табл. 5).

Следует отметить, что непосредственно в промышленности количество внедренных инноваций и организаций, осуществляющих данный процесс практически

мало подвержено временному лагу, т.к. он требует более длительного периода адаптации нововведений непосредственно к производству.

Необходимо отметить, что количество созданных новых технологий и программных средств с 2009 по 2013 г.г. неуклонно снижается с 470 до 230, т.е. на 51%. Особенно низкими результативными показателями характеризуется 2013 г. в котором количество изобретений, баз данных, ноу-хау и соглашений на передачу технологий, программных продуктов достигло минимальных значений.

Количество приобретенных новых технологий, программных средств достигло в 2013 г. максимальных значений, также вследствие значительного роста покупки оборудования (871 против 11 в 2011 г.), а также увеличения приобретенного программного обеспечения.

Инновационная активность предприятий и организаций

№	Количество внедренных инноваций	2009	2010	2011	2012	2013
1	Количество внедренных инноваций, всего	527	500	842	699	1334
	Из них:					
1.1	Технологические инновации, всего	462	462	818	624	1262
	в том числе					
	продуктовые	229	301	418	290	855
	процессные	233	161	400	334	407
1.2	Маркетинговые	42	32	9	17	32
1.3	Организационные	23	6	15	58	40
2	Внедренные технологические инновации в промышленности	231	243	300	264	665
3	Количество организаций, внедрявших технологические инновации, всего	140	145	185	164	725
	из них в промышленности	77	87	83	67	422

Источник: обобщено авторами на основе [2-6]

Что касается приобретения изобретений, промышленных образцов, баз данных, ноу-хау и соглашений на передачу технологий, то оно в сумме составляет лишь 1%. Низкими значениями характеризуется и количество переданных новых технологий, программных средств, что свидетельствует об снижении инновационной активности в целом.

Основной причиной, которая сдерживает инновационную деятельность, установленной в ходе выборочного обследования субъектов предпринимательства в промышленности является недостаток финансовых средств. На это в разные годы указывали

48,9-74,6% респондентов (табл.6).

Кроме того, 5,2-31,4% респондентов назвали в качестве основной причины отсутствие потребности в инновациях. Следующими причинами, сдерживающими инновационную деятельность, являются высокая стоимость инноваций и высокий экономический риск. На это указали соответственно 5,3-20,2% и 6,4-9,6% респондентов. Необходимо отметить, что проблему неразвитости инновационной инфраструктуры выделили, несмотря на ее актуальность, лишь 1,6-6,1% опрошенных. Это обусловлено тем, что с ней сталкиваются лишь те респонденты, сумевшие преодолеть первоочередные проблемы.

Т а б л и ц а 6

Причины сдерживающие инновационную деятельность в промышленности
(в % к числу ответивших респондентов)

№	Количество внедренных инноваций	2009	2010	2011	2012	2013
1	Недостаток финансовых средств	71,4	48,9	57,8	74,6	76,3
2	Низкий спрос на инновации	5,5	4,9	4,2	8,8	8,5
3	Высокая стоимость нововведений	6,7	9,3	5,3	20,2	10,8
4	Высокий экономический риск	6,5	9,0	6,4	9,6	4,6
5	Недостаток квалифицированного персонала	3,9	3,8	3,3	10,5	9,0
6	Недостаток информации о новых технологиях	5,5	3,7	3,8	5,3	5,3
7	Неразвитость инновационной инфраструктуры	3,3	2,1	1,6	6,1	3,2
8	Отсутствие необходимости в инновациях	15,1	5,2	31,4	20,2	18,2

Источник: обобщено авторами на основе [2-6]

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Отечественная наука все еще характеризуется: значительными издержками, централизованным управлением и преимущественно бюджетным финансированием. Научные организации Узбекистана укомплектованы научными специалистами соответствующей квалификации, однако, в большинстве, весьма слабы по своим финансовым возможностям. Большую часть коммерческих сделок на внутреннем рынке технологий составляют соглашения, объектами которых являются разработки, находящиеся в стадии технического решения. Серьезными недостатками подобных сделок выступают, с одной стороны, существенные расходы на внедрение и связанные с этим риски для предприятий, а с другой - отсутствие гарантий обеспечения заданных технико-экономических характеристик при освоении объектов соглашений в производстве. Именно поэтому технологическое обновление производства преимущественно опирается на импорт технологий, а не на отечественные разработки.

Значительная часть зарегистрированных в Узбекистане изобретений направлена на поддержание или незначительное усовершенствование существующих и в большинстве своем устаревших видов техники и технологий. Подобные изобретения, не требующие длительной подготовки производства и коренных технологических изменений, внедряются относительно быстро, но уже через 2-3 года их использование перестает давать какой-либо экономический эффект.

Чтобы изменить ситуацию, необходимо, чтобы государство выступило инициатором создания полноценной системы, позволяющей четко отбирать жизнеспособные проекты, которые могут принести реальную пользу экономике, а не поддерживать всю действующую систему организаций, занятых в сфере научных исследований.

Для определения национальных инновационных приоритетов и механизмов

их реализации целесообразна организация Межведомственного Координационного Совета по инновациям и трансферу технологий. В его работе, помимо министерств, Академии наук, государственных и крупных коммерческих банков, Фонда реконструкции и развития, необходимо привлечь соответствующие ведомства и крупные промышленные предприятия. Более тщательному отбору послужит и организация ведомственных центров коммерциализации (АН, Минвуз РУз, Минздрав РУз), которые смогут дать объективную оценку выдвигаемым прикладным и инновационным проектам с позиции возможности их практической реализации на основе маркетингового анализа потенциальных потребителей. Тогда, бизнес, удостоверившись, что их внедрение действительно даст ощутимый результат, подключится к их финансированию.

Что касается проблемы кадрового обеспечения инновационной сферы, то она будет решаться в процессе глубокого реформирования системы организации фундаментальной науки, осуществляемого в республике. Это послужит укреплению научного и образовательного потенциала высших учебных заведений страны, возможностям привлечения талантливой молодежи к научно-исследовательской работе на ранней стадии подготовки непосредственно в процессе обучения.

Цели и направления инновационной политики государства определяются, прежде всего, характерной особенностью той или иной отрасли, ее производственно-экономическим потенциалом и уровнем конкурентоспособности основной продукции. Все отрасли промышленности страны в зависимости от уровня конкурентоспособности своей продукции можно разделить на три группы. Первая группа отраслей обладает большим конкурентоспособным потенциалом и работает на мировом рынке. Это отрасли топливно-энергетического комплекса.

Отрасли второй группы производят продукцию, близкую к конкурентоспо-

собной на мировом рынке. Это машиностроение, цветная металлургия, химическая, легкая и пищевая промышленность.

Отрасли третьей группы включают в себя черная металлургия, промышленность строительных материалов, энергетика. Их продукция ориентирована главным образом на внутренний рынок.

Инновационная политика в отношении этих групп отраслей отличается по характеру, масштабам, объему ресурсов и т.д. В этой связи к основным направлениям государственной инновационной политики можно отнести:

– разработку и совершенствование нормативно-правового обеспечения инновационной деятельности, механизмов ее стимулирования;

– создание системы поддержки инновационной деятельности, развития производства, повышения конкурентоспособности и экспорта наукоемкой продукции;

– развитие инфраструктуры инновационного процесса, включая систему информационного обеспечения, систему экспертизы, финансово-экономическую систему, систему сертификации и продвижения разработок и т.д.;

– развитие малого инновационного предпринимательства путем формирования благоприятных условий для функционирования малых организаций и оказания им государственной поддержки на начальном этапе деятельности;

– совершенствование конкурсной системы отбора инновационных проектов и программ. Реализация в отраслях экономики относительно небольших и быстро окупаемых инновационных проектов с участием частных инвесторов и при поддержке государства позволит поддержать наиболее перспективные производства и организации, усилить приток в них частных инвестиций;

– реализацию приоритетных направлений, способных преобразовывать соответствующие отрасли экономики страны и ее регионов.

Литература

1. Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data: Oslo Manual. Paris: OECD, Eurostat, 1997

2. Основные показатели развития научно-технического потенциала и инноваций Республики Узбекистан за 2009 г.- Ташкент: Госкомстат РУз, 2010 – 2013 гг.

3. Основные показатели развития научно-технического потенциала и инноваций Республики Узбекистан за 2010 г.- Ташкент: Госкомстат РУз, 2011.

4. Основные показатели развития научно-технического потенциала и инноваций Республики Узбекистан за 2011 г.- Ташкент: Госкомстат РУз, 2012.

5. Основные показатели развития научно-технического потенциала и инноваций Республики Узбекистан за 2012 г.- Ташкент: Госкомстат РУз, 2013.

6. Основные показатели развития научно-технического потенциала и инноваций Республики Узбекистан за 2013 г.- Ташкент: Госкомстат РУз, 2014.

References

1. Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data: Oslo Manual. Paris: OECD, Eurostat, 1997.

2. Osnovnyye pokazateli razvitiya nauchno-tekhnicheskogo potentsiala i innovatsiy Respubliki Uzbekistan za 2009 g.- Tashkent: Goskomstat RUz, 2010 – 2013 gg.

3. Osnovnyye pokazateli razvitiya nauchno-tekhnicheskogo potentsiala i innovatsiy Respubliki Uzbekistan za 2010 g.- Tashkent: Goskomstat RUz, 2011.

4. Osnovnyye pokazateli razvitiya nauchno-tekhnicheskogo potentsiala i innovatsiy Respubliki Uzbekistan za 2011 g.- Tashkent: Goskomstat RUz, 2012.

5. Osnovnyye pokazateli razvitiya nauchno-tekhnicheskogo potentsiala i innovatsiy Respubliki Uzbekistan za 2012 g.- Tashkent: Goskomstat RUz, 2013.

6. Osnovnyye pokazateli razvitiya nauchno-tekhnicheskogo potentsiala i innovatsiy Respubliki Uzbekistan za 2013 g.- Tashkent: Goskomstat RUz, 2014.

Расулев А. Ф., Тростянский Д. В., Исламова О. А.

Можливості розвитку інноваційного потенціалу й інноваційна активність підприємства промисловості Узбекистану

Дана оцінка інноваційного потенціалу Узбекистану та інноваційної активності підприємств промисловості. Особлива увага приділяється структурі витрат на НДДКР і источни-кам їх фінансування. Розкриваються причини, що стримують інноваційну діяльність, встановлені в ході вибіркового обстеження суб'єктів підприємництва в промисло-лінощів. Для визначення національних інноваційних пріоритетів і механізмів їх реалі-зації пропонується організація Міжвідомчої Координаційної Ради з інновацій та трансферту технологій, а також відомчих центрів комерціалізації.

Ключові слова: інноваційний потенціал, інноваційна активність підприємств, інноваційна діяльність підприємств, НДДКР, структура витрат і джерела фінансу-вання інновацій, центри комерціалізації НДР.

Rasulyev A., Trostyansky D., Islamova O.

Evaluation of innovative potential and industrial enterprises innovative activity of Uzbekistan

The article deals with Uzbekistan innovative potential and industrial enterprises innovative activity evaluation. Special attention paid to R&D activities cost items and sources of financing. The article reveals the innovative activity contraining reasons, which were detected during the selective research of industrial enterprises. For the national innovative priorities and implementation mechanisms determination it is offered to create an Innovations and Technology transfer Interagency Coordinative Board and departmental commercialization centers.

Keywords: innovative potential, enterprises innovative activity, R&D activities, innovations cost structure and financing sources, R&D commercialization centers.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе Ижевского института управления, заведующий кафедрой «Экономика» Камского института гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Статья подана
05.09.2015 г.*

У Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля провідні фахівці визначили податкові шляхи до євроінтеграції України

У Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля 5 листопада 2015 року відбулося засідання у форматі «Круглого столу» з проблем оподаткування на тему «Податкові метаморфози: український шлях до євроінтеграції».

Учасники конференції винесли на обговорення ключові проблеми оподаткування України на сучасному етапі. Зокрема, було розглянуто нагальні соціально-економічні проблеми Луганщини, тенденції модифікації системи адміністрування податків та формування міжбюджетних відносин, розвиток державної податкової служби у напрямку усунення корупційної складової податкових відносин; розвиток торгівлі та зовнішньоекономічних відносин в умовах євроінтеграції; запропонована стратегія розвитку Донбасу; опановано Естонський та Угорський досвід побудови бюджетно-податкових відносин.

У науковій дискусії взяли участь науковці та фахівці СНУ ім. В. Даля, Перший заступник Голови Луганської обласної військово-цивільної адміністрації Єлизавета Пушко-Цубуляк, заступник міського Голови м. Северодонецьк Луганської області Олександр Ольшанський, в.о. начальника Головного управління Фіскальної служби України в Луганській області Валерій Альошкін, заступник в.о. начальника Головного управління Фіскальної служби України в Лугансь-

кій області Ольга Височіна, радник в.о. начальника Головного управління Фіскальної служби України в Луганській області Ігор Ткачов, Голова Всеукраїнської громадської організації «Асоціація платників податків України» у Луганській області Олексій Малеванець, а також керівники департаментів Луганської обласної військово-цивільної адміністрації, представники Державної фіскальної служби України в Луганській області, Торгово-промислової палати Луганської області, Луганської митниці ДФС України та представники підприємництва м. Северодонецьк.

У засіданні Круглого столу в режимі телеконференції взяли участь зарубіжні партнери кафедри оподаткування і соціальної економіки СНУ ім. В. Даля з Угорщини, Естонії, Польщі, Росії.

За підсумками конференції науковці та практики надали пропозиції щодо реформування економіки. Зокрема, відзначили формат податкової концепції на Луганщині. Першочерговим завданням сучасної Луганської області,

яка опинилася в складних соціально-економічних умовах, є рівень наповнення місцевого бюджету. Вирішення проблем прискореного розвитку малого та середнього бізнесу, стабільної роботи великих, бюджетотворюючих підприємств області безперечно впливають на соціальну складову благоустрою населення Луганської області. На думку учасників конференції, типологія соціалізації податкової політики передбачає широкий доступ до соціальних послуг через надання податкових гарантій, державних кредитів, грошових виплат на задоволення соціальних потреб, унаслідок обмеженості ресурсів, для осіб з незначними прибутками, а також до гарантованого мінімуму заробітної плати. Значну увагу акцентовано на розробці механізму проведення соціального діалогу - як засобу вирішення конфлікту на проблемних територіях України.

Нагадаємо, що кафедра «Оподаткування» відкрита у СНУ ім. В.Даля у 2003 році. В 2008/2009 навчальному році кафедра здійснила перший випуск бакалаврів за спеціальністю «Оподаткування», а у наступному - перший випуск магістрів та спеціалістів. Головним напрямом роботи кафедри є підготовка висококваліфікаційних фахівців з метою забезпечення освітніх і професійних потреб регіону та надання населенню можливостей щодо підвищення свого освітнього та професійного рівня. Підготовка сучасних фахівців

з оподаткування зорієнтована на розширення професійної підготовки і використання випускників університету не тільки у виробництві, а й у сфері соціального захисту, що включає державні підприємства, комерційні фірми, акціонерні товариства, товариства інших форм власності, корпорації, концерні об'єднання; спільні підприємства всіх форм власності, різні фонди служби зайнятості, соціального і пенсійного страхування і таке інше.

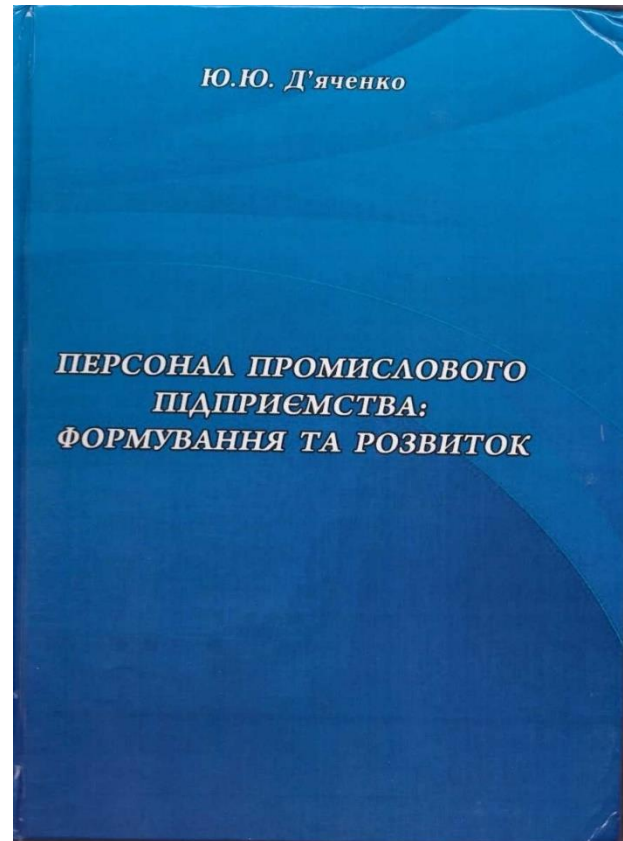
В рамках «Круглого столу» було зроблено презентацію досягнень кафедри «Оподаткування і соціальної економіки» та науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ», що є засновником «Круглого столу». З 2010 року кафедрою оподаткування здійснюється видання науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ», який внесено до Переліку наукових фахових видань України (Постанова № 1-05/5 від 31.05.2011 (Бюлетень ВАК №7)) і має міжнародне визнання, підтверджене включенням його матеріалів у міжнародний реєстр і присвоєнням Міжнародним центром періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж) унікального номера ISSN 2221-8440. Журнал індексується міжнародними наукометричними базами: Index Copernicus International та Російським індексом наукового цитування.

Д'яченко Ю.Ю. **Персонал промислового підприємства: формування та розвиток:** монографія / Ю. Ю. Д'яченко. – Харків: вид-во «Доміно», 2014. – 430 с.

Монографія присвячена вирішенню наукової проблеми дослідження процесу формування структури персоналу промислових підприємств з метою розробки теоретичних засад його розвитку в умовах поглиблення європейської інтеграції України. В роботі запропоновано теоретичні засади розвитку персоналу промислових підприємств як процесу спрямованих змін структури персоналу, що ґрунтуються на системному та еволюційному підходах із виокремленням та аналізом нормативних та позитивних компонентів розвитку персоналу із застосуванням інструментів віртуалізації з метою підвищення ефективності діяльності промислових підприємств в умовах європейської інтеграції. Одержані результати та запропоновані рекомендації є методичною основою формування системи розвитку персоналу промислових підприємств в умовах євроінтеграції та її впровадження в діяльність промислових підприємств.

Для науковців, викладачів та студентів економічних спеціальностей.

Формування системи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств птахівництва на засадах нетарифного регулювання : монографія / Л. Г. Ліпич, А.О. Фатенок-Ткачук, К. М. Кутикiна. – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – 208 с.

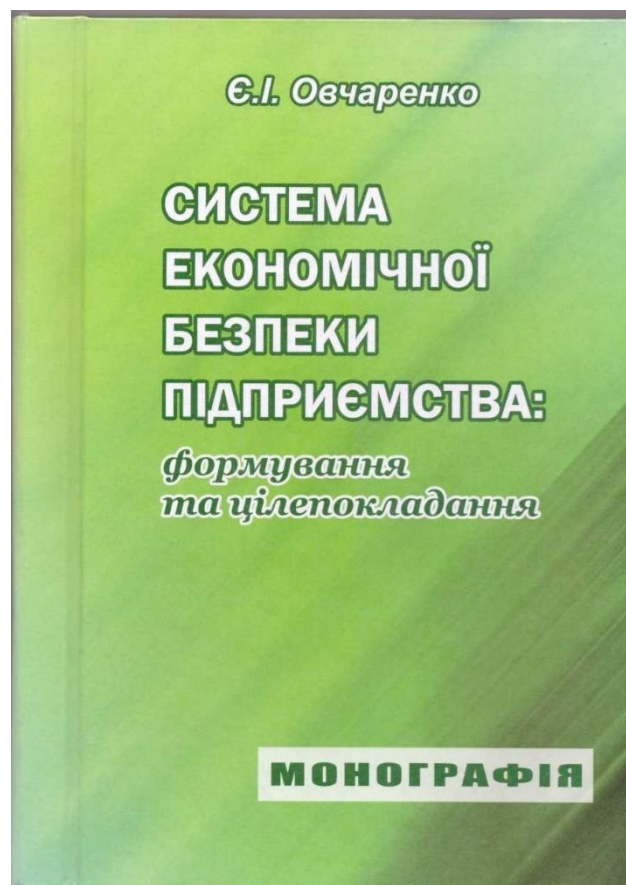
У монографії досліджено теоретичні засади формування стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств птахівництва й проаналізовано тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності та нетарифні заходи регулювання на потенційних ринках збуту їх продукції. Наведено засоби оптимізації впливу нетарифного регулювання у системі розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Рекомендовано викладачам і студентам економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, науковцям та практикам у сфері зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

Овчаренко Є. І. **Система економічної безпеки підприємства: формування та цілепокладання**: монографія / Є. І. Овчаренко. – Лисичанськ : вид-во «ПромЕнерго», 2015. – 483 с.

У монографії представлено результати дослідження проблематики формування та функціонування системи економічної безпеки підприємства. Досліджено теоретичні основи та сучасні уявлення щодо можливостей й особливостей застосування системного підходу у діяльності із забезпечення економічної безпеки підприємства. Розглянуто методологічні аспекти цілепокладання в економічній діяльності, визначено особливості процесів цілепокладання, що мають бути покладені у основу формування та узгодження цілей у системі економічної безпеки підприємства. Розроблено авторський методологічний підхід - конвергентний підхід - та розроблено модель системи економічної безпеки підприємства відповідно до конвергентного підходу. Проаналізовано психологічні аспекти функціонування системи економічної безпеки підприємства та цілепокладання в ній. Обґрунтовано використання психологічної моделі людини як методологічної основи формування та узгодження цілей у системі економічної безпеки підприємства. Викладено організаційно-процедурні аспекти цілепокладання у системі економічної безпеки підприємства у відповідності до конвергентного підходу та визначений організаційний супровід узгоджувальних дій суб'єктів економічної безпеки підприємства. Монографія розрахована на вчених та фахівців-практиків у сфері забезпечення економічної безпеки різних об'єктів, а також для використання у

навчальному процесі з підготовки фахівців з управління фінансово-економічною безпекою та фахівців економічного напрямку загалом у якості наукового посібника.

Хілуха О. А. **Управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств: теоретичні та прикладні положення**: монографія / О. А. Хілуха, О. Є. Кузьмін, Л. Г. Літич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 200 с.

Наведено теоретичне узагальнення й запропоновано розв'язання наукового завдання щодо управління інтелектуальним капіталом підприємств. Досліджено підходи до ідентифікації інтелектуального капіталу. Запропоновано методичні положення аналізу інтелектуального капіталу для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Розвинуто процес реалізації управління інтелектуальним капіталом підприємств. Сформовано консоціативний метод планування інтелектуального капіталу підприємств. Обґрунтовано модель визначення рівня економічної ефективності процесу управління.

Рекомендовано науковцям та практикам, вісім, хто цікавиться управлінням інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств.

Акімова Олена Володимирівна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Облік і аудит» Донбаської державної машинобудівної академії (м. Краматорськ, Україна) <i>e-mail: kimolen@mail.ru</i>	Akimova Olena	PhD of Economics, assistant professor of Accounting and Auditing Department Donbass State engineering Academy (m. Kramatorsk, Ukraine) <i>e-mail: kimolen@mail.ru</i>
Бурлуцька Світлана Владиславівна	Кандидат економічних наук; доцент кафедри «Фінансовий менеджмент та фондовий ринок» Одеського національного економічного університету, (м. Одеса, Україна) <i>e-mail: lanavb75@gmail.com</i>	Burlutska Svitlana	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Financial management and stock market Department of Odessa National Economic University (Odessa, Ukraine) <i>e-mail: lanavb75@gmail.com</i>
Житний Павло Євгенович	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси, облік та банківська справа» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобельськ, Україна) <i>e-mail: zhytnyy@meta.ua</i>	Zhytnyy Pavlo	Professor, Ph.D. of Economic, Head of Finance, Accounting and Banking Department Taras Shevchanko Luhansk National University (Starobelsk, Ukraine) <i>e-mail: zhytnyy@meta.ua</i>
Загірняк Денис Михайлович	Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри «Фінансів та банківської справи» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна) <i>e-mail: deniszagirnyak@rambler.ru</i>	Zagirniak Denys	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Head of Finances and Banking Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk , Ukraine) <i>e-mail: deniszagirnyak@rambler.ru</i>
Зеленко Олена Олександрівна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Туризм та готельне господарство» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна) <i>e-mail: zelenko@i.ua</i>	Zelenko Olena	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Tourism and Hospitality Management Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk , Ukraine) <i>e-mail: zelenko@i.ua</i>
Зеліско Інна Михайлівна	Доктор економічних наук, професор кафедри «Фінанси і кредит» Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна) <i>e-mail: innzel@mail.ru</i>	Zelisko Irina	Professor, Ph.D. of Economic, Professor of Finance and Credit Department National University Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine) <i>e-mail: innzel@mail.ru</i>

Ісламова Оміла Аманул- лаївна	Старший науковий співробітник Науково-дослідного центру «Наукові основи та проблеми розвитку економіки Узбекистану» (м. Ташкент, Узбекистан) <i>e-mail:</i> tro7@yandex.ru	Islamova Omila	Senior Research Fellow of the Research Center "Scientific bases and problems of economic development of Uzbekistan" (Tashkent, Uzbekistan) <i>e-mail:</i> tro7@yandex.ru
Калінеску Тетяна Василівна	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Оподаткування і соціальна економіка» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail:</i> t.calinescu@mail.ru	Calinescu Tetyana	Professor, Ph.D. of Economics, Head of Taxation and social economy Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail:</i> t.calinescu@mail.ru
Король Світлана Анатоліївна	Асистент кафедри «Фінанси» Запорізької державної інженерної академії (м. Запоріжжя, Україна) <i>e-mail:</i> svetika-k@yandex.ua	Korol Svitlana	Assistant of Finance Department Zaporozhye state engineering Academy (Zaporizhzhya, Ukraine) <i>e-mail:</i> svetika-k@yandex.ua
Костирко Лідія Андріївна	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінансів та банківської справи» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail:</i> lid_kost@mail.ru	Kostyrko Lydia	Professor, Ph.D. of Economic, Head of Finances and Banking Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail:</i> lid_kost@mail.ru
Ліхоносова Ганна Сергіївна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування і соціальна економіка» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail:</i> lihonosova@bk.ru	Likhonosova Ganna	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Taxation and social economy Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail:</i> lihonosova@bk.ru
Лук'янова Олена Юріївна	Кандидат економічних наук, експерт Громадської організації «Центр суспільних інновацій» (м. Львів, Україна) <i>e-mail:</i> lukianovahy@ukr.net	Lukyanova Olena	Ph.D. of Economic, Expert at Nongovernmental organization «Center for Social Innovation» (Lviv, Ukraine) <i>e-mail:</i> lukianovahy@ukr.net
Мустафаєв Азиз Агасалимович огли	Кандидат економічних наук, Старший науковий співробітник Федеральної державної бюджетної установи Інститут соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі Уральського відділення Російської академії наук (м. Сиктивкар, Комі, Росія) <i>e-mail:</i> mustafaev@iespn.komisc.ru	Mustafayev Aziz	Ph.D. in Economics, Senior Research Fellow Federal government budget institutions Sciences Institute socio-economic and the energy problems North Komi Scientific Center, Ural-division of the Russian Academy of Sciences (Syktyvkar, Komi, Russia) <i>e-mail:</i> mustafaev@iespn.komisc.ru

Ніконова Дар'я Олексіївна	Аспірант кафедри «Оподаткування і соціальна економіка» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: nikonova.daria@mail.ru</i>	Nikonova Dar'ya	Graduate student of Taxation and social economy Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: nikonova.daria@mail.ru</i>
Остальцев Антон Сергійович	Аспірант ДООУ ВПО «Іжевський державний технічний університет» (м. Іжевськ, Росія) <i>e-mail: ostaltsev@mail.ru</i>	Ostaltsyev Anton	Postgraduate State educational institution «Izhevsk State Technical University» (Izhevsk, Russia) <i>e-mail: ostaltsev@mail.ru</i>
Павлов Костянтин Вікторович	Доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Іжевського інституту управління; завідувач кафедри «Економіка» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій (м. Іжевськ, Удмуртія, Росія) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i>	Pavlov Konstantin	Professor, Ph.D. of Economics, vicerector for scientific work of the Izhevsk institute of management; Head Economic Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies (Izhevsk, Udmurtia, Russia) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i>
Расулев Алішер Файзійович	Доктор економічних наук, Професор, Директор Інституту економіки Академії наук Республіки Узбекистан (м. Ташкент, Узбекистан) <i>e-mail: arasulev@yandex.ru</i>	Rasulev Alisher	Professor, Ph.D. of Economics, Professor, Director of the Institute of Economics of the Academy of Sciences Republic of Uzbekistan (Tashkent, Uzbekistan) <i>e-mail: arasulev@yandex.ru</i>
Стиров Максим Михайлович	Кандидат економічних наук, Старший науковий співробітник Інституту соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі НЦ УрО РАН (м. Сиктивкар, Росія) <i>e-mail: Styrovmm@mail.ru</i>	Styrov Maksim	Ph.D. of Economics, Senior Fellow of the Institute of Socio-Economic and Energy Problems of the North Komi SC RAS (Syktyvkar, Russia) <i>e-mail: Styrovmm@mail.ru</i>
Стемплєвська Людмила	Кандидат економічних наук, Директор відділу міжнародного співробітництва Європейського університету інформатики та економіки (м. Варшава, Польща) <i>e-mail: L-Stemplewska@wp.pl</i>	Stemplewska Ludmila	Professor, Ph.D. of Economics, Director of the International Department of the European University of Informatics and Economics (Warsaw, Poland) <i>e-mail: L-Stemplewska@wp.pl</i>
Тихомирова Валентина Валентинівна	Кандидат економічних наук, Старший науковий співробітник Інституту соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі НЦ УрО РАН (м. Сиктивкар, Росія) <i>e-mail: tikhomirova@iespn.komisc.ru</i>	Tikhomirova Valentina	Ph.D. of Economics, Senior Fellow of the Institute of Socio-Economic and Energy Problems of the North Komi SC RAS (Syktyvkar, Russia) <i>e-mail: tikhomirova@iespn.komisc.ru</i>

Тонких Андрей Сергеевич	Кандидат економічних наук, Глазовський інженерно- економічний інститут Іжевського державного техніч- ного університету імені М. Т. Калашнікова (м. Іжевськ, Україна) <i>e-mail: info@istu.ru</i>	Tonkykh Andrey	PhD of Economics, Glazovskyy Engineering-Economic Institute Kalashnikov Izhevsk State Technical University (Izhevsk, Russia) <i>e-mail: info@istu.ru</i>
Тростянсь- кий Дмитро Валерійович	Доктор економічних наук, Головний науковий співробіт- ник Науково-дослідного центру «Наукові основи та про- блеми розвитку економіки Уз- бекістану» (м. Ташкент, Узбекистан) <i>e-mail: tro7@yandex.ru</i>	Trostyanskyy Dmytro	Professor, Ph.D. of Economics, Main Research Fellow of the Research Center «Scientific bases and problems of economic development of Uzbekistan» (Tashkent, Uzbekistan) <i>e-mail: tro7@yandex.ru</i>
Тюрев Віктор Костянтин- ович	Кандидат історичних наук, До- цент Іжевського державного технічного університету імені М. Т. Калашнікова (м. Іжевськ, Україна) <i>e-mail: info@istu.ru</i>	Tyurev Victor	PhD of History, Associate Professor, Kalashnikov Izhevsk State Technical University (Izhevsk, Russia) <i>e-mail: info@istu.ru</i>

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 4 (20), 2015

Відповідальний за випуск	О. В. Вартанова
Літературний редактор	А. М. Галенко
Технічний редактор	О. В. Могильна
Оригінал-макет	Г. С. Ліхоносова

Підписано до друку 20.12.2015 р.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 16,1. Обл. вид. арк. 17,0
Тираж 300 екз. Вид. № 1833 Замов. № 74

Видавництво
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
93406, м. Северодонецьк, Луганська обл., пр. Радянський, 59а

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Адреса видавництва: 93406, м. Северодонецьк, Луганська обл., пр. Радянський, 59а

Телефон / факс (06452) 4-03-42

E-mail: uni.snu.edu@gmail.com

http://snu.edu.ua

Надруковано у видавництві СНУ ім. В. Даля

Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 2884 від 26.06.2007 р.

93400, м. Северодонецьк, пр. Радянський, 59а,

Телефон / факс (06452) 4-03-42; <http://www.snu.edu.ua>; uni.snu.edu@gmail.com

Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі
ВИМОГИ
щодо змісту та оформлення статей для подання в науково-виробничий журнал
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Сфера розповсюдження науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»: загальнодержавна, зарубіжна.

Тематичні рубрики:

- теорія та методологія економічного розвитку;
- економіка та підприємництво;
- податки та бюджетна політика;
- фінанси та банківська справа;
- управління сучасним підприємством;
- облік та аудит;
- менеджмент;
- економіка регіону;
- соціальна економіка;
- міжнародна економіка;
- економічна кібернетика;
- організація виробництва.

Програмні цілі науково-виробничого журналу
«Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення *.doc або *.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 8 до 10 сторінок формату А4 (210x297 мм).

Шрифт Times New Roman Сут № 14;

Міжрядковий інтервал 1,5.

Поля сторінок: усі – 20 мм (без колонтитів).

Структура статті повинна відповідати Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- **Постановка проблеми** в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;
- Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття.
- **Формулювання мети статті**.
- **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
- **Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень** у цьому напрямі.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ

- **зовнішня рецензія від доктора економічних наук** (НЕ з місця працевлаштування/навчання автора), завірена відповідним чином;
- **довідка про автора (трьома мовами)**, в якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація (повна назва кафедри або іншого структурного підрозділу, без абrevіатур), де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **довідка про зовнішнього рецензента (трьома мовами)**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, посада й організація, де працює ре-

цензент, його контактний телефон та **обов'язково** електронна адреса;

- **витяг із протоколу** засідання кафедри, факультету або Вченої ради установи з рекомендацією статті до друку;
- **супроводжувальна заява** (за наявності співавторів – спільна, за підписами усіх) про те, що стаття є власною розробкою автора (авторів), ніде раніше не друкувалася і не знаходиться на розгляді в інших виданнях;
- **переклад повного тексту статті англійською мовою** (відповідно п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р.).

Пристатейний список літератури англійською мовою (References) повинен бути оформлений згідно APA (the American Psychological Association), приклад надається!

Окремою сторінкою наводять **анотації (не менш 500 символів кожна), ключові слова, назва статті, прізвище, ім'я авторів трьома мовами** (українська, російська та англійська).

Формули подають у форматі *Microsoft Equation 2.0, 3.0 (4.0)*, вирівнюють по центру посередині тексту і нумерують в круглих дужках з правого краю.

Рисунки підписують і нумерують під рисунком по центру тексту.

Всі об'єкти в простих рисунках, які зроблені у Word, мають бути обов'язково згруповані.

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі *Word* з розмірами, приведеними до сторінки складання. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12. Заголовки таблиць розміщують по центру сторінки, нумерація таблиць — по правому краю сторінки.

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Приклади оформлення переліку літератури в статті англійською мовою (References):
Standard for references conforms to requirements **APA (the American Psychological Association)** :
<http://www.apastyle.org/>.

Journal articles with DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages. doi.
e.g. Monasturnyi, E.A. (2006). Innovative cluster. Innovations, 2, 38-43. doi:10.1037/0278-6133.24.2.225.

Journal articles without DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages.
e.g. Monasturnyi, E.A., & Kulik, J.A. (2005). Social and economic development. Economy of Region, 3, 39-52.
Monasturnyi, E.A., Kulik, J.A., Nulif, K.L. (2008). Social and economic development. Economy, 3, 52-67.

Books:

Author, A. A. (Year of publication). Title of book (Edition). Location: Publisher, pages.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. Moscow: Nauka, 267.
Duncan, G. J., & Brooks-Gunn, J. (Eds.). (1997). Consequences of growing up poor. New York, NY: Russell Sage Foundation, 350.
Plath, S. (2000). The unabridged journals. K. V. Kukil (Ed.). New York, NY: Anchor, 680.

Chapter in a book:

Author, A. A., & Author, B. B. (Year of publication). Title of chapter. In A. A. Editor & B. B. Editor (Eds.), Title of book (pages of chapter). Location: Publisher.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. In J. A. Kulik (Ed.), Innovations (pp. 12-21). Moscow: Nauka.

Electronic sources (Web publications):

Author, A. A., & Author, B. B. (Date of publication). Title of article. Title of Online Periodical, volume number (issue number if available). Retrieved from <http://www.someaddress.com/full/url/>.
e.g. Tatarin A. I. (2013). Self-development of regional socioeconomic systems as the need for Russia's federal development. Economy of Region, 4. Retrieved from <http://economyofregion.com/archive/2013/47/2164/pdf/>.

Кожна стаття, представлена в редакцію, за наявності переліченого пакету документів, позитивної зовнішньої рецензії, друкується у найближчому випуску журналу, згідно розкладу тиражування журналу (див. таблицю), а саме чотири рази на рік (щокварталу).

Поточний номер журналу	1	2	3	4
Термін тиражування номеру журналу та опублікування в мережі Internet	31.03	30.06	30.09	31.12
Підсумковий строк надання статті до відповідного номеру журналу	20.02	20.05	20.08	20.11

Шановні автори, будь ласка, не затримуйте строк надання матеріалів.
Це стане підґрунтям якісної та швидкої публікації Вашої наукової праці!

Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

тел. (06452) 4-03-42.

Відповідальний редактор

кандидат економічних наук, доцент Ліхоносова Ганна Сергіївна

тел. (06452) 4-03-42.

Статті подаються поштою за адресою: кафедра «Оподаткування і соціальна економіка»
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
пр. Радянський, 59-А, м. Сєвєродонецьк, Луганська обл., 93400 або надсилаються на e-mail:
lihonosova@bk.ru чи info@taxation.lg.ua

www.chasopys.snu.lg.ua ; www.chasopys.jimdo.com;

Сподіваємося на плідну співпрацю!

